

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

На правах рукопису

ЖМАЄВА Наталя Сергіївна

УДК 81'342.6'373.45+001.4 (043.5)

**ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИЧНОЇ АДАПТАЦІЇ
АНГЛО–АМЕРИКАНСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СФЕРІ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
(експериментально–фонетичне дослідження)**

10.02.15 – загальне мовознавство

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник –
доктор філологічних наук, професор
Корольова Тетяна Михайлівна

Одеса – 2010

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЙ ФОНЕМ АНГЛО–АМЕРИКАНСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У НІМЕЦЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ ЗМІ	14
1.1. Мовна норма та її реалізація в мовленні.....	14
1.1.1. Лінгвістичний статус мовної норми.....	14
1.1.2. Співвідношення норми й варіативності.....	20
1.1.3. Лінгвістичне тлумачення запозичення.	26
1.1.4 Термінологічна система як функціональний різновид загальнолітературної мови.	38
1.2. Фонетичні особливості запозиченої лексики сфери інформаційних технологій	44
1.2.1. Причини і наслідки фонетичної інтерференції.	44
1.2.2. Порівняльний аналіз фонетичних систем англійської і німецької, англійської і української мов.	51
1.2.3. Проблема англо–німецької й англо–української фонетичної інтерференції.....	57
1.3. Особливості інформаційних текстів ЗМІ.....	63
1.3.1. Специфіка усної презентації текстів інформаційних передач мас–медіа.....	63
1.3.2. Функція впливу ЗМІ на формування мовної свідомості суспільства.....	67
Висновки до розділу 1	71
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО– ФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	73
2.1. Добір і лінгвістичний аналіз мовленнєвого матеріалу.....	73
2.2. Методи і програма дослідження.....	75
2.3. Принципи проведення аудиторського аналізу.....	76
2.4. Принципи програмної обробки	79

2.5. Принципи статистичного аналізу експериментальних даних	90
Висновки до розділу 2	95
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛО– АМЕРИКАНСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ СФЕРИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НІМЕЦЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ	97
3.1. Результати структурно–семантичного аналізу англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій	97
3.2. Результати аудиторського аналізу.....	103
3.2.1. Особливості реалізацій алофонів англійських голосних фонем у німецькому й українському мовленні.....	103
3.2.2. Особливості реалізацій алофонів англійських приголосних фонем у німецькому й українському мовленні.....	113
3.3. Результати акустичного аналізу	121
3.3.1. Акустичні параметри алофонів англійських голосних фонем англо– американських запозичень у німецькому й українському мовленні.....	122
3.3.1.1. Спектральні характеристики голосних діафонів та ксенофонів.....	122
3.3.1.2. Темпоральні характеристики діафонів.....	144
3.3.2. Спектральні характеристики алофонів англійських приголосних фонем у німецькому і українському мовленні.....	149
3.4. Лінгвістична інтерпретація одержаних даних	163
Висновки до розділу 3	169
ВИСНОВКИ.....	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	181
ПЕРЕЛІК ВЕБ–САЙТІВ.....	203
ДОДАТКИ.....	204
Додаток А Реалізації англійських фонем у мовленні	Error! Bookmark not defined.
Додаток Б Перевірка статистичної гіпотези про нормальний закон розподілу формантних показників реалізацій фонем англо–американських запозичень в англійському, німецькому та українському мовленні	Error! Bookmark not defined.

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗМІ – засоби масової інформації

Гц – герц, одиниця частоти періодичного процесу

мс – мілісекунда

[ʀ] (D) – реалізація фонему у німецькому мовленні

[ɪ] (E) – реалізація фонему в англійському мовленні

IPA – International Phonetic Alphabet

ВСТУП

Сучасний етап розвитку мовознавства характеризується підвищеним інтересом лінгвістів до різних аспектів звучного мовлення. Особливої уваги заслуговує вивчення чинників, які зумовлюють динаміку внутрішньої структури мови, а також пошук чинників звукових змін у системі мови й мовлення.

Чисельні лінгвістичні дослідження доводять наявність взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів, що призводять до варіативності мовної системи [9; 95; 122; 142]. Зміни в мові відбуваються завдяки закладеним у ній потенціям внутрішнього характеру, які проявляються під впливом зовнішніх, соціальних феноменів [22]. При цьому дія зовнішніх факторів обмежена певним прискоренням або уповільненням дії внутрішніх [142].

Розвиток суспільства, загальні тенденції до інтеграції та глобалізації в різноманітних сферах діяльності зумовлюють вплив зовнішніх чинників на вимовну варіативність: інтенсивне проникнення англо–американських запозичень у всі сфери мовного спілкування призводить до чисельних запозичень у багатьох контактуючих з англійською мовах; науково–технічний прогрес вносить істотні зміни до лінгвістичної моделі світу, внаслідок чого значну частину сучасного лінгвістичного фонду складає спеціальна лексика, зокрема термінологія [52].

У лінгвістиці існують полярні підходи до осмислення основного змісту процесу та результату запозичення. Поширеному традиційному розумінню запозичення як переходу, перенесення, переміщення, проникнення елементів з однієї мови до іншої [88, с 18] протистоїть його пояснення як створення власними засобами мови власних елементів за допомогою творчої імітації, приблизного копіювання або структурного моделювання за аналогією з іншомовними зразками засобами сприймаючої мови [72].

Ураховуючи вищевикладені лінгвістичні тлумачення запозичення,

найбільш універсальним, на наш погляд, можна вважати таке визначення цього феномену: «запозичення – це універсальне явище, що полягає в акцепції однією мовою лінгвістичного матеріалу з іншої мови внаслідок екстралінгвістичних контактів між ними, що різняться за рівнем і формами» [34, с. 96].

Під англо–американськими запозиченнями у цій роботі, слідом за дослідженнями таких учених, як Циндлер, Карстенсен, Буссе [215; 173; 172], розуміються лексичні одиниці, запозичені з американського, британського й інших варіантів англійської мови (без диференціації). Використовуваний термін підкреслює авторитет нації (США) як експортера лексичних запозичень (особливо стосовно сфери цього дослідження – сфери інформаційних технологій), а також перевагу англійського варіанта вимови над американським у мовленні носіїв досліджуваних мов–реципієнтів.

Одним з основних «посередників» мовних контактів є ЗМІ, які відіграють величезну роль у популяризації іноземних слів [21; 70; 91; 124]. Мовлення дикторів радіо й телебачення вважається еталонним, зразковим та є об'єктом дослідження експериментально–фонетичних досліджень [26; 121], що відзначають зразковість засобів масової інформації як законодавців мовної й мовленнєвої норми в плані її зміни й закріплення.

Умовою функціонування запозичень у системі мови, що запозичує, є їх фонетична адаптація до фонологічної системи мови–реципієнта. Фонетична адаптація постає чинником вимовної варіативності та виникнення фонетичної інтерференції. Дія цих процесів зумовлена внутрішніми системними можливостями мови, що стимулюють її розвиток.

Проблема адаптації англо–американських запозичень у німецькій та українській мовах досить популярна й вивчалася багатьма вітчизняними та зарубіжними лінгвістами: С. В. Мангушев [102], О. В. Слаба [134], М. Adler [164], С. Р. Scholz [203] – німецька мова; Л. М. Архипенко [3], А. Л. Міщенко [105], А. Д. Олійник [117], Г. А. Сергєєва [132] – українська мова. Слід зазначити, що в науковій літературі опубліковано незначну кількість

фонетичних досліджень, присвячених питанням адаптації англо–американізмів у німецькому мовленні [95; 163]; бракує досліджень фонетичної адаптації англо–американських запозичень в українському мовленні.

Концептуальною основою дослідження слугували праці вчених, що присвячені теорії мовного контактування на фонетичному рівні [20; 57; 154], та дослідження, у яких висвітлюються загальні проблеми термінознавства [52; 99; 128]. За основу лінгвістичного трактування проблеми запозичення іншомовних фонем взято концепцію фонетичних інновацій (ксенофонів) Р. Еклунда та А. Ліндштрюма [180].

Актуальність дисертаційного дослідження визначається:

– необхідністю аналізу сучасного стану німецької та української вимови англо–американських запозичень: на жаль, існуючі словники вимови німецької й української мов не повною мірою відображають процеси адаптації англо–американізмів; багато з сучасних запозичень не фіксуються в орфоепічних словниках, а подана в них транскрипція й варіанти графічного оформлення англо–американізмів неоднозначні;

– нерозв’язаністю питання про фонемний інвентар мов–реципієнтів (німецької й української), які потенційно здатні розширюватися за рахунок звуків з інших мов (англійської);

– відсутністю науково обґрунтованих даних щодо специфіки утворення й функціонування фонем англо–американських запозичень у німецькому та українському мовленні.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана в межах науково–дослідного напрямку Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Фундаментальні дослідження у вищих навчальних закладах» (код 22010020) у рамках кафедральної наукової теми «Теоретичні й прикладні аспекти дослідження типологічних і конкретно–мовних рис дискурсу» (номер державної реєстрації 0107U000467), яка

розробляється кафедрою перекладу та теоретичної і прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», протокол № 5 від 29 грудня 2005 року.

Мета дослідження полягає у виявленні закономірностей реалізацій фонем англо–американських запозичень у сфері інформаційних технологій у німецькому та українському мовленні. Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі **завдання**:

- визначити ступінь фонетичної адаптації голосних і приголосних фонем англо–американських запозичень у досліджуваних мовах–реципієнтах у сфері інформаційних технологій;

- вивчити зумовлені інтерференцією механізми алофонічного варіювання голосних і приголосних англійських фонем у німецькому та українському мовленні;

- встановити перцептивні й акустичні параметри реалізацій фонем англо–американських запозичень у німецькому та українському мовленні;

- виявити спільні і конкретно–мовні особливості реалізацій фонем англо–американських запозичень у німецькому та українському мовленні;

- визначити вплив соціокультурних чинників на потенційні вектори розвитку фонетичних систем досліджуваних мов–реципієнтів.

Об'єктом дослідження є мовлення професійних дикторів радіо Великобританії, Німеччини й України у випусках новин інформаційного характеру сфери інформаційних технологій.

Предметом дослідження обрано варіативність реалізацій фонем англо–американських запозичень у німецькому та українському мовленні у зазначеній сфері.

Матеріалом дослідження слугували звукозаписи інформаційних передач британської радіостанції BBC розділу "Digital Planet", німецької радіостанції "Deutschlandfunk" розділу "Computer und Kommunikation" та першого каналу національної радіокомпанії України, розділ «Інтернет, комп'ютер, звук» (записи 2003–2010 років). Загальний обсяг звучання

становить 18 годин. Текстовий обсяг складають 250 випусків радіоповідомлень, загальна кількість проаналізованих англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій налічує понад 600 запозичень у кожній із досліджених мов–реципієнтів, кількість досліджених сегментів дорівнює 2000 одиниць фонетичної реалізації алофонів англійських фонем англо–американських запозичень у німецькому та українському мовленні.

Мета, завдання й об'єкт дослідження визначили добір **методів** дослідження. У роботі використано комплексну методика, що включає в себе метод лінгвістичного спостереження, який передбачає аналіз структурно–семантичних характеристик англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій, зіставний метод, метод експериментально–фонетичного дослідження (слуховий, аудиторський, інструментальний), метод статистичної обробки кількісних даних, метод лінгвістичної інтерпретації експериментальних даних. За допомогою зіставного методу здійснено порівняння фонетичних систем мови–донора (британського варіанта англійської мови) і мов–реципієнтів (німецької й української) та обрано англійські фонем, які були емпірично вивчені під час дослідження. Добір проводився за такими критеріями: відсутність фонем мови–донора у фонетичному складі мов, що запозичують, або розходження дистрибутивних властивостей відповідних фонем у мові–донорі й мові–реципієнті. Слуховий та аудиторський види аналізу дозволили визначити ряд особливостей сприйняття на слух алофонів англійських фонем англо–американських запозичень у німецькому та українському мовленні дикторів інформаційних радіоповідомлень. За допомогою методу інструментального аналізу було встановлено набір диференційних акустичних характеристик алофонів англійських фонем англо–американських запозичень у німецькому та українському мовленні. Метод статистичної обробки досліджуваних мовних явищ забезпечив об'єктивність і верифікованість одержаних даних. За допомогою методу лінгвістичної інтерпретації експериментальних даних надано пояснення, системний опис та всебічне тлумачення лінгвістичного

значення результатів дослідження, формулювання основних висновків роботи.

Методологічною основою дослідження є положення про варіативну природу мови і мовне варіювання як форми прояву мовного динамізму в синхронії, поняття орфоепічної норми в літературній мові, учення про фонему як мінімальну розпізнавальну одиницю мови, її диференційні ознаки.

Відповідно до загальної мети й викладених вище завдань експериментально–фонетичного дослідження висувається така робоча **гіпотеза**: алофони фонем англо–американських запозичень у сфері інформаційних технологій зазнають певні кількісні та якісні зміни акустичних характеристик у німецькому й українському мовленні, що призводить до виникнення інноваційних одиниць у фонетичних системах мов, що запозичують.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше:

– вивчено якісні й кількісні характеристики алофонів голосних і приголосних фонем англо–американських запозичень у німецькому та українському мовленні в рамках термінології сучасних інформаційних технологій;

– уточнено фонемний інвентар сучасного етапу розвитку німецької й української мов;

– упроваджено термін «ксенофон» для опису інноваційних фонетичних одиниць у німецькому й українському мовленні у сфері інформаційних технологій, які створені за зразком відповідних фонем мови–донора.

Теоретичне значення дослідження полягає в подальшому розробленні теоретичних аспектів функціонування досліджуваних мов–реципієнтів, а також виявленні чинників, що впливають на динаміку, спрямованість і характер їх розвитку. Установлені закономірності фонетичної адаптації англо–американських запозичень у німецькому та українському мовленні

можуть слугувати базою для подальших наукових досліджень у цій галузі, що робить внесок у теорію мови як динамічної системи.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається можливістю їх застосування в різних сферах науково–педагогічної діяльності, насамперед у викладанні теоретичних аспектів загального мовознавства (розділи «Мовні контакти» та «Лексичні запозичення»), теоретичної та практичної фонетики німецької й української мов (розділи «Варіативність вимовної системи мови», «Фонетична адаптація англо–американських запозичень у німецькій (українській) мові», «Методика проведення експериментально–фонетичних досліджень»). Дані експерименту можуть поповнити новітні програми обробки звуку, що застосовуються при навчанні студентів–філологів прийомам і методам прикладної фонетики. Результати дослідження мають безпосередньо стосується питань кодифікації вимовної норми (складання друкованої й електронної версій нового словника вимови) і культури мовлення в засобах масової інформації.

Особистий внесок здобувача полягає в теоретичному та експериментально–фонетичному обґрунтуванні функціонування інноваційних одиниць (ксенофонів) у німецькому й українському мовленні, які створені за зразком відповідних фонем мови–донора.

На захист виносяться такі положення:

1. Фонетична адаптація англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій зумовлює алофонічне варіювання голосних і приголосних англійських фонем у німецькому й українському мовленні, що призводить до виникнення складних діафонічних відносин (у вигляді співіснуючих звукових варіантів) між фонетичними системами контактуючих мов.

2. Фонетичні системи мов–реципієнтів здатні розширювати власний фонемний інвентар за рахунок фонетичних одиниць (ксенофонів), створених за зразком відповідних фонем мови–донора.

3. Акустичні характеристики інноваційних фонетичних одиниць

зазнають інтерферентного впливу з боку мов–реципієнтів.

4. Екстралінгвістичні фактори, зокрема міжкультурний авторитет мови–донора, призводять до того, що фонетична адаптація англо–американських запозичень у досліджуваних мовах–реципієнтах може обмежуватися соціально–лінгвістичною інтеграцією, яка є достатньою для функціонування запозичень у мовленні.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданні кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, доповідалися на міжнародних конференціях: «Мова і культура» (Київ, 2004, 2005), «Сучасні мовленнєві технології» (Одеса, 2005), «Ольвійський форум – 2009: стратегії України в геополітичному просторі» (Ялта, 2009); на всеукраїнських конференціях: "Teaching and Learning for Success: Sailing to New Horizons" (Миколаїв, 2005), «Сучасний стан і перспективи дослідження германських мов та проблеми перекладу» (Житомир, 2009), «Еволюційні тенденції в мові (IV)» (Миколаїв, 2010).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 5 статтях, з них опубліковано у фахових наукових виданнях ВАК України 4 одноосібні й одну у співавторстві (2,7 др. арк.), трьох тезах доповідей на наукових конференціях (0,5 др. арк.) та двох виданнях методичного характеру (1,8 др. арк.). Загальний обсяг публікацій складає 5 др. арк. Особистий внесок дисертанта в публікацію, яка написана у співавторстві, полягає в підтвердженні теоретичних засад дослідження експериментальними даними.

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його мету і завдання, сформульовано положення, що виносяться на захист, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення, описано методи й прийоми дослідження, подано інформацію про апробацію його результатів.

У **розділі 1. «Теоретичні засади дослідження реалізацій фонем**

англо–американських запозичень у німецькому та українському мовленні ЗМІ» проаналізовано алофонічну варіативність фонем англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій у німецькому й українському мовленні, що призводить до виникнення інноваційних звукових одиниць (ксенофонів) у фонетичних системах мов, що запозичують.

У розділі 2. **«Методика організації експериментально–фонетичного дослідження реалізацій фонем англо–американських запозичень у німецькому й українському мовленні»** описано мовленнєвий матеріал, програму проведення експериментально–фонетичного дослідження, послідовність виконання статистичного аналізу експериментальних даних.

У розділі 3. **«Аналіз результатів функціонування англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій у німецькому та українському мовленні»** наведено результати аудиторського й акустичного аналізів реалізації фонем англо–американських запозичень у німецькому й українському мовленні, а також порівняльна характеристика їхніх акустичних параметрів з відповідними параметрами фонем в англійському мовленні.

У **висновках** наведено результати експериментально–фонетичного дослідження, викладено основні положення й окреслено перспективи подальших наукових студій із зазначеної проблематики.

У **додатках** наведено статистичні розрахунки даних, одержаних під час експериментально–фонетичного дослідження, спектрограми та зразки текстів радіоповідомлень.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (215 позицій), переліку веб–сайтів (5 позицій) та додатків.

Повний обсяг дисертації становить 235 сторінок, основний зміст викладено на 180 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЙ ФОНЕМ АНГЛО–АМЕРИКАНСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У НІМЕЦЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ ЗМІ

Фонетична адаптація запозичень до фонологічної системи мови–реципієнта є умовою їх функціонування в системі мови, що запозичує. Фонетична адаптація постає чинником вимовної варіативності та виникнення фонетичної інтерференції. Поняття вимовної варіативності нерозривно пов'язане з поняттям орфоепічної норми мови, яка визначає характер реалізацій потенцій, що закладені в системі.

Щоб зрозуміти, чим зумовлене варіювання норми, зокрема, вимовної, уявляється доцільним більш докладно зупинитися на понятті норми, розглянути взаємовідношення цієї категорії із системою мови.

1.1. Мовна норма та її реалізація в мовленні

1.1.1. Лінгвістичний статус мовної норми.

У лінгвістиці термін «мовна норма» вживається у двох значеннях – широкому й вузькому. У широкому значенні під нормою розуміють способи мовлення, що склалися традиційно та стихійно, які відрізняють цей мовний ідіом від інших мовних ідіомів (у цьому розумінні норма близька до поняття узусу, тобто загальноприйнятих способів використання мови, що встоялися). У вузькому значенні норма – це результат цілеспрямованої кодифікації мови. Таке розуміння норми нерозривно пов'язане з поняттям літературної мови, яку інакше називають нормованою або кодифікованою [73, с. 5].

Перше значення передбачає, що норма існує в самій мові як об'єктивно дане. Друге значення підкреслює, що норма не міститься в самій мові, а вноситься до мови словниками й довідниками. Поняття «норми» і поняття «кодифікації» було розмежовано у працях Б. Гавранека, який підкреслював

необхідність розрізняти дійсність норми, її реальний стан та уявлення про неї, матеріалізоване в нормативній літературі. На думку Гавранека, поняття норми мови значно ширше поняття її кодифікації [189, с. 28].

Ідеал кодифікації полягає в стабільності мовних установлень. Функціональні ж і стилістичні потреби мови створюють необхідність її змін. Кодифікація як збір мовних правил може існувати окремо від мовців, і в такій абстрактно законодавчій формі, звичайно, не має рис статистичної множини, тоді як норми, що функціонують, тобто норми в дії, не можуть існувати поза колективом і у своєму зовнішньому вираженні мають будову «нескінченної статистичної сукупності» [18, с. 18].

Сучасні концепції мовної норми у статичному аспекті багато в чому зумовлені вченнями В. фон Гумбольдта та Ф. де Соссюра [138, с. 112 – 120]. На думку В. фон Гумбольдта, мова є діяльність (*energeia*), здійснювана індивідуальними мовними актами, а стійка мовна система (*ergon*) є як би «застиглою лавою мовної творчості, абстрактним конструктом, створеним у процесі наукового аналізу» [67, с. 356 – 363].

Розуміння норми, орієнтоване у загальному плані на ідеї Соссюра щодо розмежування мови й мовлення, презентовано у працях празьких лінгвістів — В. Матезіуса, Б. Гавранека, Й. Вахека та ін. Б. Гавранек визначає норму як «сукупність уживаних мовних засобів», відносячи до «цього закономірного комплексу мовного цілого... усе те, що приймає колектив, що говорить цією мовою...» [37, с. 339 – 340]. У наступній праці Б. Гавранека по історії та теорії літературної мови норма характеризується в іншому аспекті: «Мовну норму я розумію як систему мови, узятую в плані її обов'язковості у сфері мови — із завданням досягти наміченого у сфері функціонування мови» [115, с. 551]. Таким чином, норма розглядається Гавранеком у декількох планах: з одного боку, вона ототожнюється з мовною системою з погляду її обов'язковості, з іншого боку — відмічається віднесеність поняття норми до плану функціонування мови та така важлива її ознака як прийняття суспільством.

Інший напрямок у характеристиці мовної норми поданий поглядами Л. Ельмслева. Феномени, що співвідносяться з гумбольдтіанською опозицією *ergon* – *energeia*, осмислюються в «Курсі загальної лінгвістики» Ф. де Соссюра, основна ідея якого, на думку Л. Ельмслева [54], полягає у розмежування мови (*langue*) і мовлення (*parole*). Мова розглядається як стійка система нормативних форм і протиставляється індивідуально–творчим актам говоріння. Результатом аналізу сосюрівського поняття *langue* у Л. Ельмслева стає трихотомія «схема – норма – узус». Схема — чиста форма, зумовлена незалежно від її соціального здійснення та матеріальної маніфестації. Норма постає матеріальною формою у цій соціальній реальності, але незалежно від деталей маніфестації. Узус — сукупність навичок, прийнятих у цьому соціальному колективі й зумовлених фактами спостережуваних маніфестацій. Мова–схема, мова–норма та мова–узус поводяться неоднаково стосовно мовлення, яке Л. Ельмслев слідом за Ф. де Соссюром розглядав як індивідуальний акт. Норма передбачає узус та акт мовлення, але не навпаки. Між узусом і актом мовлення мають місце відносини взаємозумовленості. Схема передбачається актом мовлення, узусом і нормою, але не навпаки.

Норма, узус і мовний акт, як реалізації схеми, тісно пов'язані між собою та становлять один складний об'єкт, головним компонентом якого Л. Ельмслев уважав узус; акт мови дослідник кваліфікував як минулий факт, а норму називав штучною побудовою, фікцією.

Визнання фіктивності мовної норми викликало заперечення в Е. Косеріу [85], який, переглянувши деякі теоретичні положення Л. Ельмслева, додав трихотомії вигляд «система — норма — мова». Норма протиставлена системі, яка розуміється як властиві тій чи іншій мові можливості вираження змістів. Далеко не все з того, що «може» мовна система, «дозволяється» мовною нормою. Е. Косеріу вважав, що норма відповідає не тому, що можна сказати, а тому, що вже сказане та що за традицією говориться у суспільстві. Це значить, що норма містить історично

реалізовані моделі; поняття норми в Е. Косеріу, таким чином, співвідноситься з поняттям узусу у Л. Ельмслева. Система охоплює ідеальні форми реалізації певної мови, тобто техніку й еталони для відповідної мовної діяльності, норма ж включає моделі, історично вже реалізовані за допомогою цієї техніки й по цих еталонах [85, с. 91]. Динамічність мови проявляється, на думку Е. Косеріу, тільки через систему, норма ж є «синхронною» («зовнішньою» і «внутрішньою») рівновагою системи», тому що відповідає фіксації мови у традиційних формах. Будь-яке зрушення у нормі відбувається тільки як конкретна реалізація можливості, закладеної в системі. Разом із тим, у праці Е. Косеріу наводиться й протилежне твердження: «у системі не проявляється нічого такого, що до цього не існувало б у нормі. У силу прагнення до парадигматичної однаковості норма може навіть вимагати реалізацій, що суперечать системі» [85, с. 91].

У схемі Е. Косеріу «система – норма – мовлення» є момент, що припускає неоднозначне тлумачення: реалізація можливостей системи віднесена Е. Косеріу до рівня норми, однак підкреслюється, що йдеться про обов'язкову реалізацію, освячену культурною традицією. Тим часом у реальній мовній практиці зустрічаються ненормативні реалізації мовної системи, які належать до рівня мовлення.

Намагаючись зберегти трихотомію, Ю. С. Степанов [139] переосмислює зміст поняття норми, вносячи корективи у схему Е. Косеріу. У зміненому варіанті «структура (система в Е. Косеріу) – норма – індивідуальне мовлення» під структурою мови розуміються її фонемі, морфемі, конструкції, а також відносини між ними, рівень індивідуального мовлення співвідноситься з реальними мовними актами, а рівень норми пов'язаний з усіма існуючими реалізаціями, як традиційними, так і нетрадиційними: «Усі існуючі реалізації в сукупності утворюють рівень норми. Ті ж реалізації, які суспільством визнані як правильні, утворюють норму у вузькому розумінні слова, норму як правильне мовлення» [139, с. 169]. У цій тезі розуміння рівня норми виступає одночасно і як широке (усі реалізації), і як вузьке (традиційні

реалізації).

В. О. Іцкович виділяє в мові три рівні: систему, структуру та вживання (узус). Система мови, як і в Е. Косеріу, — це не те, що реально існує в мові, а все те, що може бути в ній створене. Не всі можливості, надавані системою, використовуються мовою, хоча система не накладає ніяких обмежень щодо цього на мову. Під структурою мови розуміються реалізовані можливості системи, тобто те, що Е. Косеріу називав нормою. Структура мови містить деякі моделі системи у вигляді відкритих і закритих списків, що реєструють розподіл реальних мовних утворень між моделями. «Структура – це система в її реалізації, структура – це заповнені клітки системних решіток» [73, с. 18]. Уживання (узус) – живе мовлення в усіх його проявах. Уживання не тільки спирається на систему, але й розхитує її, саме в узусі формуються нові мовні явища [73, с. 12 – 13]; позасистемні утворення, «включаючись у норму, таким чином, входять – через структуру – і у систему» [73, с. 22]. Тим самим пояснюється роль норми у розвитку нових елементів системи. Тобто норма, з одного боку, зумовлена мовою (структурою як реалізацією системи), а з іншого боку, очевидна її мовленнєва зумовленість: «реальна вживаність/невживаність мовного явища – важливе обмеження норми» [73, с. 25].

Принципова відмінність схеми В. О. Іцковича від схеми Е. Косеріу полягає в тому, що поняття норми, за В. О. Іцковичем, не входить до схеми рівнів мови: «норма містить, по–перше, структуру (тобто матеріально заповнену частину системи), по–друге, те із уживання, яке хоча й суперечить старій системі (і, отже, не входить до старої структури), але закріпилося у традиції літературної мови, відповідає тенденціям розвитку мови» [73, с. 18].

Таким чином, осмислюючи поняття норми, необхідно зважати на дві протидіючі тенденції: прагнення мовців зберегти стару норму й не менш очевидне прагнення її оновити під впливом мови, що безупинно розвивається. Літературна мова з'єднує покоління людей, і тому її норми, що забезпечують спадкоємність культурно–мовних традицій, повинні бути якомога більш сталими, стабільними. Разом із тим, мова безупинно

змінюється, і «питання про мовну мінливість, що є постійною якістю мови, є питанням про сутність мови» [68, с. 131], тобто функціонування мови передбачає мовні зміни, заміну однієї норми іншою.

Норма визначає характер реалізації тих потенцій, які закладені в системі: розподіл і функціонування моделей мови зумовлені системою. Таким чином, норма характеризується динамікою, зумовленою системними відносинами, варіантною реалізацією мови. Поняття динамічної норми, уведеної Л. І. Скворцовим, засноване на прийнятті факту потенційних можливостей реалізації мови. Норма хоча й відбиває поступальний розвиток мови, не є прямим наслідком мовної еволюції. Автор розглядає мовну норму в її динамічному аспекті, на його думку, це «зумовлений соціально та історично результат мовної діяльності, що закріплює традиційні реалізації системи або творить нові мовні факти в умовах їх зв'язку як із потенційними можливостями системи мови, з одного боку, так і з реалізованими зразками – з іншого» [133, с. 53].

Динамічна теорія норми, спираючись на вимогу відносної стабільності, сполучає в собі й урахування продуктивних і не залежних від волі мовців тенденцій розвитку мови, і дбайливе ставлення до тих мовних навичок, які були успадковані від попередніх поколінь. Розуміння динамічної природи норми включає як статику (систему мовних одиниць), так і динаміку (функціонування мови). При цьому функціональний аспект норми особливо цікавий, тому що пов'язаний з таким явищем, як варіантність: «Норма не може бути задана кінцевим набором фактів, а неминуче виступає у вигляді двох списків — обов'язкового й припустимого (додаткового). Це джерело нормативної варіантності, тобто варіантів у межах норми» [133, с. 30]. Мова в процесі мовленнєвого функціонування розвивається, змінюється, і на кожному етапі цього розвитку «мовна система з неминучістю містить у собі елементи, які не завершили процес зміни» [136, с. 47]. Тому різні коливання, варіанти неминучі у будь-якій мові.

В. О. Іцкович представляє процес зміни норм у такий спосіб. Нове

потрапляє в мову всупереч існуючим правилам. При цьому можна виділити кілька проміжних стадій, що забезпечують зміну норми: вживання нового елемента за межами кодифікованої літературної мови (КЛМ) (уживається в розмовній мові, у просторіччі, у професійній мові); поступове зближення нормованого та нового елемента, уживання й у КЛМ, в її усному різновиді; рівне співіснування двох елементів як варіантів норми; «зрушення» норми: новий варіант поступово витісняє існуючий варіант, останній уживається тільки в письмовому мовленні КЛМ; зміна норм: новий елемент стає єдиною формою КЛМ, варіант, що існував, – за межами норми.

Зміна норми – не однократний акт, а тривалий процес. Постійні, безперервні мовні зміни, які відбуваються в невеликі проміжки часу, мало помітні. Стадія варіювання й поступова заміна конкуруючих способів вираження забезпечують менш відчутне та не настільки болісне зрушення норми, сприяючи існуванню відомої парадоксальної властивості мови: «бути безупинно мінливою, щоб зберегти сталість» [118, с. 447]. При цьому підкреслюється, що нове з'являється звичайно за межами літературного вживання – у просторіччі, у професійній мові, у розмовно–побутовій мові і т. і. — і лише поступово може закріпитися в літературній мові [75, с. 47].

1.1.2. Співвідношення норми й варіативності.

Поняття «варіантності» нерозривно пов'язане з поняттям «варіативності», у лінгвістичній літературі можливо як розмежування цих понять, так і їх синонімічне вживання. Варіативність у широкому значенні позначає всяку мінливість, модифікацію. При такому розумінні немає необхідності у протиставленні варіанта інваріанту. У вузькому значенні варіативність визначається як «характеристика способу існування та функціонування одиниць мови у синхронії» [137], при цьому розглядається дихотомія «варіант–інваріант», де інваріант виступає як абстракція, носій ознак класу, абстрагованості від конкретно реалізованого набору варіантів.

Д. А. Шахбагова [156] вживає терміни варіативність і варіантність

диференційовано. При цьому розглядаються два види варіювання: варіювання мовної системи та варіювання одиниць мови, зафіксовані у виділенні двох пар протиставлень: «варіативність–цілісність», «варіантність–константність». Подібний підхід забезпечує концентрацію уваги дослідника на незмінних властивостях мови, на її тотожності самій собі у часі та просторі.

Л. О. Вербицька також розмежовує поняття варіативності і варіантності. Варіативність – обов'язкова риса мови, вона визначається, нав'язується нею. Так фонетична варіативність зумовлена певною позицією фонем в слові, впливом якості сусідніх звуків, місцем щодо наголосу, а також індивідуальними особливостями вимови у кожний конкретний момент. Варіантність же являє собою два різні образи реалізації однієї одиниці або сполучення одиниць, а варіанти трактуються як такі форми й одиниці, які вільно чергуються в рамках однієї мовної спільноти [161, с. 4].

Процес розвитку мови охоплює всі рівні її системи. Лексичні, граматичні та звукові перетворення – те, що характеризує будь-яку живу мову, тому можна сказати, що сам час є чинником мовного розвитку. Зміна й розвиток мови, зумовлені потребами спілкування людей, здійснюються в процесі безперервного використання, добору, створення різних варіантів, словом, у процесі нескінченного варіювання [137, с. 41]. Як уважає В. М. Солнцев, варіативність являє собою загальну властивість, закладену в самому «складі» мовної системи як спосіб «існування й функціонування всіх без винятку одиниць мови» [137, с. 31].

Варіативність як характеристика будь-якої мовної мінливості, модифікації належить до найбільш істотних внутрішніх факторів мовного розвитку й сприяє «безперервності в історичному розвитку мови, подоланню вдаваного розриву між планом синхронії та планом діячності» [161, с. 33]: у будь-якій мові постійно відбуваються видозміни частковостей при збереженні головного (загального, інваріантного).

Таким чином, можна розглядати варіативність, на відміну від

варіантності, як динаміку, процес розвитку та зміни мови, а варіантність – як результат варіативності (динамічних змін у мові), що знаходить відображення в самій системі мови та проявляється у наявності певних варіантів мови. Варіативність завжди вказує на наявність здатності до видозміни. Варіантність уже зафіксована в мові, варіативність же має потенційну рушійну силу, яка постійно живе та спричиняє ті чи інші мовні зміни. Мовна варіативність розглядається як об'єктивна іманентна властивість мовної системи, що зачіпає всі виділені в мові підсистеми й одиниці у плані форми та змісту, у синхронії та діяхронії, а також внутрісистемні відносини.

Варіантність мовних засобів, що є надлишковими з погляду структурної організації, становить той резерв мови, який забезпечує гнучкість та різноманітність форм вираження певного змісту, а також є базою для виявлення цілого ряду значень функціонально–стилістичного й експресивно–стилістичного плану, що відіграють у мові істотну роль. А. Едлічка розглядає варіантність як базу для розвитку мови [53, с. 533], однак у досить визначеному плані, а саме як резерв для її функціонально–стилістичного збагачення та розвитку.

Імперативність норми може бути сильнішою або слабкішою залежно від історичних умов функціонування мови, зокрема, певну роль може відігравати наявність декількох історично співіснуючих можливостей реалізації, недостатньо диференційованих для носіїв мови. Така ситуація може створюватися, наприклад, за умов паралельного співіснування у рівноправності «своєї» та «чужої» норми, тобто при тій чи іншій формі двомовності певного колективу. Інновації, що виникають внаслідок мовного контактування зумовлюють варіантність мовних одиниць на всіх мовних рівнях, є джерелами виникнення та функціонування нерівноцінних варіантів, один з яких розглядається як основний, а інший — лише як припустима, другорядна, рідше вживана форма.

Варіативність як характеристика будь-якої мовної мінливості,

модифікації належить до найбільш істотних внутрішніх факторів мовного розвитку й сприяє «безперервності в історичному розвитку мови, подоланню уявного розриву між планом синхронії й планом діахронії» [161, с. 33]. Варіативність – об'єктивна категорія, властива усім рівням структури мови, але у найбільш яскравому вигляді вона проявляє себе в одиницях плану вираження [27, с. 73], зокрема звукового.

У фонетичній системі мови варіативність являє собою складне явище, у яким різняться такі аспекти, як органічний, системний, стилістичний і діалектний [147, с. 5]. Згідно з твердженнями Г. П. Торсуєва, органічний аспект варіативності пов'язаний з будовою органів мовлення, системний аспект варіативності залежить від системних взаємин звуків, їх розташуванні в слові й фразі, стилістична варіативність корелює з різними стилями й жанрами мови, а діалектний аспект варіативності звукових одиниць і утворених ними фонетичних структур слів і речень проявляється при наявності у фонетичній системі мови діалектних, місцевих і соціальних розбіжностей.

Варіативності вимовної системи протиставляється константність, яка виступає як структурний принцип і забезпечує функціональну тотожність фонетично варіативних одиниць і структур, зумовлену тотожністю значимих одиниць і необхідністю в безперервності й спадкоємності у функціонуванні й розвитку мови [147, с. 4].

Найглибші зміни позначаються на внутрішній структурі звукової організації мови, проявляючись у вигляді фонологічних процесів. Фонетичні процеси прийнято розглядати як зміни в реалізації фонологічної системи. Фонетичні синтагматичні процеси є основою різних фонетичних і фонологічних модифікацій. Ці первинні зміни з'являються в індивідуальному мовленні, впливаючи на вимову окремих слів, а також створюють умови для аналогічних змін в інших словах і, таким чином, зміцнюють свої позиції щодо фонетичної системи. Якщо вони приймаються колективом мовців, то стають нормативними (узуальними) [9, с. 28].

Варіативність вимовної системи існує й розвивається внаслідок факторів, які можна визначити як внутрішні й зовнішні. Якщо внутрішні фактори фонетичної варіативності, що кореняться в самій мові, її структурі та характері функціонування її елементів, викликані позиційно–комбінаторними умовами, тобто тими внутрішньомовними процесами, які не залежать від волі та свідомості носіїв мови, то зовнішні причини можуть бути пов'язані із соціальними факторами, функціонально–стилістичними умовами реалізації мовлення, індивідуальними особливостями вимови, а також лексичними запозиченнями.

Соціальні фактори у фонетичних процесах виявляються в тому, що співіснуючі та конкуруючі варіанти вимови оцінюються та осмислюються колективом мовців, що провокує «конкуренцію» варіантів, інтенсивність варіювання, швидкість зміни однієї вимовної норми іншою. Соціальні фактори впливають не тільки на формування об'єктивної норми, що не залежить від волі людей; у ще більшій мірі їх роль проявляється при кодифікації норми, пов'язаної зі свідомим впливом на мову, з мовною політикою. Важливим фактором при цьому є престижність того чи іншого варіанта вимови, що пов'язане з певним соціальним станом людей, які живляють цей вимовний варіант [19, с. 10; 110].

У цьому зв'язку можна послатися на думку Л. В. Щерби [159, с. 312], який зауважив, що при змішанні мов і діалектів норма може бути досить широкою, тому що існує можливість «сказати по–різному». У цьому випадку йдеться не про відсутність норми, а лише про її досить широкі рамки, що допускають значне варіювання [115, с. 563].

Співіснування в рамках єдиної норми варіативних одиниць звичайно супроводжується процесом їх значеннєвого, стилістичного й функціонального розмежування, що дає можливість гнучко використовувати мовні засоби, які допускаються нормою, – залежно від цілей й умов комунікації (цей факт відображає комунікативну доцільність норми). Зміни в мові відбуваються завдяки закладеним у неї потенціям внутрішнього

характеру, які виявляються під впливом зовнішніх, соціальних феноменів [22], функціонально–стилістичних умов реалізації мовлення. При цьому дія зовнішніх факторів обмежена певним прискоренням або вповільненням дії внутрішніх [141, с. 66].

Об'єктивна норма створюється на базі конкуренції варіантів мовних знаків. Для недавнього минулого найбільш авторитетним джерелом літературної норми вважалася класична художня література. У теперішній час центр нормотворення перемістився у засоби масової інформації, які постають законодавцями мовної й мовленнєвої норми в плані її зміни й закріплення. Відповідно до цього змінюється і мовний смак епохи, і сам статус літературної мови, відбувається демократизація норми, вона стає більш сприятливою для новітніх мовних засобів [23]

У процесі оновлення норми вирішальне значення має не тільки поширеність, частота того чи іншого нововведення, але й соціальне середовище, у якому це нововведення набуває поширення: у загальному випадку чим вище «суспільна значущість» тієї чи іншої соціальної групи, її престиж у суспільстві, тим легше ініційовані нею мовні нововведення поширюються в інших групах носіїв мови.

Усі системні зміни починаються у мовленні, і деякі особливості сучасного мовлення можна розуміти як потенції майбутньої зміни мови. Узус, тобто значно поширене вживання певних форм, призводить до зміни норми, яка повинна не тільки зберігати риси старого стану, але й уловлювати загальні тенденції зміни й розвитку [10]. Однак можливий і інший варіант мовного розвитку, коли зміни стосуються сфери реалізації й функціонування мови, не зачіпаючи при цьому мовну структуру.

Донедавна в мовознавстві існувала думка, що звукові зміни відбуваються протягом сторіч, і фіксуються лише потім. Однак у теперішній час, на думку Е. Хаугена, «звукові зміни можна ловити «нальоту», тобто в процесі їх становлення» [цитуються за 127, с. 18]. Високодинамічний характер розвитку мов на сучасному етапі дозволяє стверджувати, що «вивчення мовної

діяльності, яке фіксує синхронно–функціональне відчуття діахронічних мовних змін, тобто змін у процесі їх здійснення, належить до класу синхронних досліджень діахронічних мовних фактів» [28, с. 72].

До найважливіших проблем соціофонетики Хауген зараховує, насамперед, стабільність і мінливість мовних структур, механізм засвоєння інновацій, кореляції між мовними і суспільними структурами, а також виявлення причин звукових змін [цитуються за 127, с. 18].

1.1.3. Лінгвістичне тлумачення запозичення.

У сучасній лінгвістиці мова визнається як соціальне явище, яке історично розвивається і ніколи не буває і не може бути абсолютно стабільним, як динамічна система, яка в кожен момент свого функціонування перебуває в стані відносної рівноваги [114, с. 210]. У мові відбуваються постійні переміщення та заміни застарілих, функціонально віджилих елементів новими, необхідними мові у певний період її розвитку [116, с. 311], що виявляється на діахронічному рівні. На синхронному зрізі розвиток мови проявляється у боротьбі співіснуючих варіантів, що претендують на нормативність.

Процеси перетворення в мові відбуваються різними шляхами, одним з яких є взаємодія з іншими мовами (мовні контакти). Науці практично невідомі гомогенні у структурному і матеріальному відношенні мови, розвиток яких протікав би в ізоляції від зовнішніх впливів: ця обставина дозволяє лінгвістам застосовувати термін «змішані» в загальному розумінні до всіх мов [8, с. 362 – 372].

Мовні контакти — складний і багатоступінчатий процес, тісно пов'язаний з розвитком суспільства, що впливає із самих потреб спілкування, які «змушують мовців одною мовою вступати у безпосередній або опосередкований контакт із мовцями сусідніми та культурно домінуючими мовами» [131, с. 173]. Наслідки мовних контактів настільки різноманітні й значні (запозичення, інтерференція, утворення допоміжних

«загальних» мов, мовна асиміляція), що в деяких напрямках лінгвістики їх розглядають як вирішальний стимул розвитку мовної системи [93].

Слід зазначити, що взаємодія мов здійснюється перш за все не на рівні абстрактних систем, а у свідомості носіїв мови, у їхній мовній діяльності. Саме носії мови сприймають або заперечують ті чи інші інновації: «Коллективи людей, користуючись мовою, живучи в ній та завдяки їй, постійно вносять до неї певні суб'єктивні моменти відповідно до свого порядку думок і почуттів, способу життя ...» [101, с. 229]. Комунікативні потреби носіїв мови визначають ступінь впливу однієї мови на іншу. Відповідно, результати взаємодії мов розглядаються з позиції того, наскільки ці результати розширюють номінативні й граматичні можливості мовної системи та забезпечують успішну взаємодію між членами соціуму. Використання іншомовних засобів у комунікації визначається ступенем функціональності цих засобів, їх затребуваністю та семантичними можливостями, корисністю для окремого носія мови. Процес взаємодії мов не тільки слугує взаємозбагаченню окремих мов, але й забезпечує адаптацію мови, її відповідність комунікативним потребам мовця. Разом із тим, слід зазначити, що далеко не всі новотвори, що функціонують у мовній практиці носіїв мови, стають повноправними членами системи: «Із численних інновацій, що трапляються в мовленні, приймаються й поширюються тільки деякі, оскільки тільки деякі інновації узгоджуються з можливостями та потребами функціональної системи або знаходять сприятливі умови у стані міжіндивідуальних мовних навичок» [85, с. 100].

Глобалізація сучасного світового суспільства торкається не тільки сфери комунікації: формування єдиного культурного співтовариства призводить до поступового зближення словникового складу європейських мов на ґрунті процесу лексичних запозичень з англійської мови, що підсилюється, – цей процес одержав назву «гармонізація вокабулярів» (*Harmonisierung der Wortschätze*), наслідком чого є формування так званої євросемантики (*Eurosemantik*) [166; 167, с. 92].

Лексика є самим рухливим рівнем мови, вона найбільш наочно та безпосередньо відображає різноманітні зміни, що відбуваються у суспільному житті. «Внутрішньомовне діалектичне протиріччя – невідповідність між виникаючими реаліями, новими думками та наявними мовними засобами для їх вираження» [157, с. 14] змушує носіїв мови створювати нові мовні засоби або запозичувати вже створені засоби вираження з іншої мови.

На відміну від інших способів поповнення словникового складу мови запозичення називають «ледачим» процесом [213]. Особливо важливу роль при мовній взаємодії виконують білінгви, оскільки саме їх мовна діяльність слугує основним джерелом іншомовних інновацій для інших носіїв мови. У той час як монолінгви задовольняють потребу в лексичних інноваціях головним чином за рахунок внутрішніх ресурсів своєї мови, білінгви мають у постійній готовності як джерело готового лінгвістичного матеріалу свою другу мову. «Її одиниці вже випробувані у практиці спілкування та головне – вже мають суспільно закріпленій зв'язок з тими явищами, які вимагають позначення» [57, с. 11].

Процес лексичного запозичення зумовлений взаємодією внутрішніх (мовних) і немовних (соціальних) причин: потреба у найменуванні нової речі або нового явища; необхідність спеціалізації понять, евфемістичні заміни; наявність у мові, що запозичує, систем термінів, що обслуговують ту чи іншу тематичну галузь, професійне середовище; сприйняття іншомовного слова як більш престижного (підвищення у ранзі), комунікативна актуальність позначуваного іншомовним словом поняття [92]. В. М. Арістова включає до переліку екстралінгвістичних причин «новаторство нації у певній сфері діяльності» [2, с. 11].

Б. Гавранек, аналізуючи внутрішні (лінгвістичні) фактори включення до мовної системи нових лексем, підкреслює активність у цьому процесі мови–реципієнта: «вплив чужої мови — не тільки зовнішній фактор, але також і щось, пов'язане із внутрішнім, іманентним розвитком мови, яка

обирає те, що потрібно відповідно до її структури і мовним умовам її існування. Те, що мова обирає, стає складовою частиною її іманентного розвитку, або, інакше кажучи, активною є мова, що запозичує, а пасивною мова, з якої запозичують, і було б невірно представляти це відношення зворотним» [38].

Термін «запозичення» вживається у лінгвістиці для позначення процесу та результату цього процесу:

- 1) факт імплантації, тобто власне влучення іншомовної одиниці у мову;
- 2) процес адаптації або засвоєння в мові;
- 3) результат процесу засвоєння як завершений комплекс зазначених ступенів;
- 4) комплекс усіх стадій.

На думку більшості лінгвістів [202; 140; 155; 92], запозичення — це елемент чужої мови (слово, морфема, фонема, синтаксична конструкція й т.п.), перенесений з однієї мови до іншої в результаті мовних контактів, а також сам процес переходу елементів однієї мови до іншої. Запозичуватися можуть не тільки мовні елементи, але й словотворчі, синтаксичні моделі, а також значення, що дозволяє стверджувати про відтворення певних структур іншомовних прототипів засобами мови, що запозичує [4; 20; 188]. У визначенні «запозичення» як процесу, даному М. А. Брейтер, підкреслюється необхідність адаптації запозичення (у значенні результату) для функціонування у системі мови, що запозичує: «Запозичення є процесом, під час якого відбувається поступове просування від разових, оказіональних використань цього запозичення шляхом його поступового засвоєння засобами мовної системи і, зрештою, включення його як повноправного елемента до системи мови–рецептора» [цитуються за 112].

У лінгвістиці існують полярні підходи до осмислення основного змісту процесу та результату запозичення. Поширеному традиційному розумінню запозичення як переходу, перенесення, переміщення, проникнення елементів з однієї мови до іншої протистоїть його пояснення як створення власними

засобами мови своїх елементів за допомогою творчої імітації, приблизного копіювання або структурного моделювання за аналогією з іншомовними зразками.

Як домінуючий оформився традиційний підхід до розуміння запозичення Л. П. Крисіна, який лежить в основі більшості досліджень із проблем запозичення. У Лінгвістичному енциклопедичному словнику дається таке визначення терміна «запозичення»: Запозичення — це елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція й т.п.), перенесений з однієї мови до іншої внаслідок мовних контактів, а також сам процес переходу елементів однієї мови до іншої [98, с. 58]. Л. П. Крисін, розглядаючи як елементи чужої мови одиниці різних рівнів мовної системи — фонетики, морфології, семантики, лексики, синтаксису, пропонує розрізняти фонетичне, семантичне, лексичне, морфологічне й синтаксичне запозичення [88, с. 4].

Інший, протилежний підхід розглядає запозичення як будь-яку мовну зміну, що поширюється в мові за допомогою творчої імітації іншомовних моделей засобами сприймаючої мови, при цьому під імітацією розуміється «не копіювання, а створення заново імпульсу або духовного стимулу, отриманого ззовні, відтворення, яке надає мовному фактові нову форму та новий дух, відбиваючи особистість мовця» [13, с. 337]. Цей підхід підтверджує висновок О. І. Смирницького, що при запозиченні «слово пориває із системою тієї мови, у якій воно існувало раніше, і включається у систему іншої мови», осмислюється у ній як основа та «оформлюється за правилами та засобами цієї мови» [135, с. 234 – 235]. У праці Жлуктенко Ю. О. лексичні запозичення («інновації») розглядаються як «копіювання іншомовних моделей» та «імітаційного моделювання (моделювання за аналогією) іншомовних зразків» у межах сприймаючої системи за допомогою її власних ресурсів [56, с. 161].

Кожний із цих підходів формує власне осмислення основних проблем, пов'язаних із процесом запозичення: пояснення суті запозичення, причин

запозичення, класифікація слів іншомовного походження та їх освоєння.

Так розуміння лексичного запозичення як переміщення або перенесення різних елементів однієї мови до іншої [88, с. 18] логічно передбачає більш–менш тривалу «асиміляцію» іншомовної лексики в структурі сприймаючої мови, що поступово пристосовує іншомовний елемент до споконвічних мовних норм. Звідси пріоритет формального (структурного) освоєння іншомовних одиниць як критерію їх належності до сприймаючої мови, розподіл їх за цим критерієм на «асимільовані» («запозичені») та «неасимільовані» («іноземні»), виділення в мові узуальних, але неасимільованих іншомовних слів. Визнання факту наявності неасимільованих іншомовних слів призводить до висновку про існування в мові іншомовних підсистем.

І. Ф. Наркевич піддає критиці термін «переміщення», вважаючи його таким, що не відповідає характеристиці сутності запозичення, та пропонує варіанти «створення», «відтворення» словникових одиниць під впливом іншомовного зразка» [цитуються за 39, с. 18]. Саме слово «переміщення» вказує на механічний характер процесу запозичення, у той час, як пропонувані дослідником варіанти «створення» і «відтворення» підкреслює творчий, активний характер процесу запозичення.

Під переміщенням мається на увазі запозичення слова у всій його цілісності. Це ствердження викликає заперечення, адже іншомовне слово запозичується не готовою словниковою одиницею, а «безформним шматком лексичного матеріалу» [135, с. 234 – 235]. Мова–реципієнт сприймає не іноземне слово, а якийсь його прообраз, матеріал, який втратив у момент запозичення свій колишній зміст, а потім мова, що запозичує, наповнює цю оболонку новим (хоча й подібним) змістом.

Ідею «відтворення», «копіювання», «імітації» розвивають Л. І. Ільїна та О. В. Сичева [72]. У їхній інтерпретації, запозичене слово воно походить не від іншомовної лексеми, а від її дуже специфічного варіанта, вжитого у мовленнєвому контексті мови–реципієнта. Можна вважати, що запозичене

слово генетично походить до свого початкового мовленнєвого вживання та значення на ґрунті мови, що запозичує. На відміну від прийнятого переконання про те, що запозичення є зовнішнім засобом збагачення лексики, тобто використовує іншомовний лексичний матеріал, Л. І. Ільїна та О. В. Сичева стверджують, що в мові не може бути нічого іншомовного. Нові елементи можуть створюватися винятково самою мовою за рахунок власних засобів. Г. Пауль [120, с. 465] відзначав, що слід відрізняти ті зміни, які іншомовні слова зазнають при запозиченні, від тих, яким вони піддаються після того, як вони закріпляються в мові. Специфіка лексичне запозичення полягає в тому, що «слово запозичується не цілком, як граматично оформлене слово, а тільки як частина лексичного матеріалу, який отримує нову оформленість тільки в системі та засобами мови, що запозичує» [120, с. 465]. Виниклі під іншомовним впливом, але створені засобами сприймаючої мови слова нелогічно визначати як іншомовні елементи. На думку авторів, нелогічно також розглядати ці власні мовні створення як структурно неасимільовані. Тому ступінь їх залученості до мови–реципієнта слід вимірювати не шкалою формальної асимільованості, а шкалою узуальності. Узуальна лексика належить сприймаючій мові, невіддільна від її наявної норми. У контексті такої логіки узуальних неасимільованих іншомовних одиниць у мові бути не може. Отже, і висновок про існування в мові іншомовних підсистем у рамках цього підходу логічно неможливий.

Паралельне використання різних фонетичних і граматичних варіантів запозиченого слова пояснюється динамічністю та варіативністю мовної норми: одні варіанти поступово стають домінуючими нарівні зі співіснуючими менш уживаними. Співіснуючі варіанти асимільовані щодо узуальних норм тих мовних колективів і відповідних підсистем мови–реципієнта, у яких вони набули узуалізації. У такий спосіб те, що нерідко трактується як «неасимільованість» узуальних запозичених слів, може бути розглянуто як результат їх асиміляції мінливою мовною нормою, тобто як внутрішньомовна зміна [72]. Разом з тим узуалізація таких слів сама є

чинником зміни мовної норми та може слугувати індикатором її зміни. Тобто розуміння Е. Косеріу [85] розвитку мови як взаємодії стійкої мовної потенції («системи можливостей») і безупинно мінливої мовної традиції («норми») може бути повною мірою застосовано до лексичних запозичень, як реалізації в нормі мови потенційних можливостей її системи, стимульована та спрямована іншомовними моделями.

Для пояснення процесу лексичного запозичення Л. І. Ільїна та О. В. Сичева спираються на здійснене у працях Л. В. Щерби та Е. Косеріу [85] теоретичне осмислення мови не тільки як системного утворення, але й як системного процесу на основі комунікативної моделі породження (кодування) й інтерпретації (розуміння, декодування) мовних повідомлень персональними кодами індивідів, що спілкуються між собою у певних просторово–часових координатах певної мови.

Уявлення про запозичення як про перехід іншомовних одиниць не вписується, на думку авторів, у комунікативну модель мови. У комунікативний простір мови включені підсистеми двомовних і багатомовних індивідів і колективів, що генерують у мові лексичні інновації іншомовного походження. Останні за певних умов можуть комунікативно поширюватися та піддаватися узуалізації в одномовному середовищі, включатися до основної мовної системи, що домінує. Але це значить, що вони «запозичуються» не з іншої мови, а із власної підсистеми цієї мови.

Прийнята інновація спочатку соціалізується та функціонує в первинному мовному колективі. Отриманий нею при первинній соціалізації мінімальний узуальний статус може зберегтися за нею надовго, але може й швидко змінитися внаслідок міжколективних прийнят, що поширюють запозичення в комунікативному просторі сприймаючої мови та підвищують рівень його узуальності. У процесі комунікативного поширення лексичне запозичення може змінюватися, специфічно асимілюючись у різних підсистемах, і функціонувати в сприймаючій мові у вигляді декількох або багатьох фонетичних, граматичних і лексико–семантичних варіантів [72].

С. Бурмасова вбачає відмінності у трактуванні запозичень у розгляді цього феномена з погляду синхронії (ідея креативного створення) та діяхронії (ідея перенесення). З погляду першого підходу запозичення прирівнюється до його інтеграції (вживання в узусі) і позначається як акт створення. Другий підхід розмежовує процес перенесення від процесу створення, який починається тоді, коли запозичений елемент стає частиною мови-реципієнта [72].

Ураховуючи вищевикладені лінгвістичні тлумачення запозичення, найбільш універсальним, на наш погляд, можна вважати таке визначення цього феномену: «запозичення – це універсальне явище, що полягає в акцепції однією мовою лінгвістичного матеріалу з іншої мови внаслідок екстралінгвістичних контактів між ними, що різняться за рівнем і формам» [34, с. 96].

Як будь-яке мовне нововведення, при включенні до системи мови запозичення проходить певні фази розвитку (це твердження в загальних рисах визнають прихильники обох тлумачень запозичень): від мовного вживання (*parole*) до відповідності нормі, тобто включення до системи мови (*langue*). Період між фазою прийняття запозичення в мовленні до функціонування в мові позначається в лінгвістиці різними термінами: освоєння, інтеграція, асиміляція, адаптація. Часто ці терміни вживаються синонімічно, можливо й розмежування цих понять.

Л. П. Єфремов [55, с. 170] розрізняє 2 етапи входження слова іншомовного походження у мову: засвоєння й освоєння. Розмежувальним моментом цих понять автор вважає момент запозичення, після якого «слово тією чи іншою мірою закріплюється у мові». Засвоєння є миттєвим процесом, у той час як подальше освоєння запозиченого слова – це процес, який, насамперед, «поєднаний з часом, і тому протікає поступово» [55, с. 171]. Автор підкреслює, що процеси засвоєння й освоєння є нерозривними: «перше перетворюється на ніщо без другого, друге є продовженням першого» [55, с. 170].

Зазначена теза вимагає застережень відносно оказіональних запозичень, які асимілюються лише настільки, наскільки цього достатньо для їх вживання у мовленні; вони є «лише надбанням мови цього утворення» [42, с. 64], і більша частина їх не виходить за межі однократного вживання.

О. П. Майоров розмежовує запозичення (миттєвий процес, засвоєння у Л. П. Єфремова) та освоєння (тривалий акт) як різні процеси. Під запозиченням він має на увазі включення слова іншомовного походження у мовлення, під освоєнням же — включення слова іншомовного походження у систему мови. Запозичення й освоєння при цьому є процесами нерозривними, «з моментом включення іншомовного слова в мовлення процес запозичення закінчується, освоєння ж, навпаки, тільки починається» [100, с. 41].

Можна констатувати єднання поглядів лінгвістів щодо співвіднесення засвоєння й освоєння, наслідком чого може слугувати таке розуміння сутності лексичного запозичення: «Лексичне запозичення — це складний мовний процес, завершенням якого є створення нового для мови слова, а сутністю, що зумовлює весь процес та призводить його до завершення, фонетична зміна іншомовного матеріалу, що запозичується, та додання йому граматичної оформленості» [55, с. 9].

Щоб краще розмежувати поняття інтеграції й асиміляції, доцільно звернутися до розуміння цих термінів у соціології: інтеграція передбачає включення індивіда у групу [186, с. 301], асиміляція – уподібнення індивіда або групи до соціального оточення шляхом прийняття схожих норм поведінки та поглядів [186, с. 61]. Таким чином, на ґрунті лінгвістики різниця між зазначеними явищами полягає в тому, що, маючи на меті включення мовної одиниці до системи, механізмом асиміляції є уподібнення, у той час як інтеграція не виключає при цьому збереження індивідуальних особливостей.

Термін «асиміляція» застосовується в лінгвістиці насамперед стосовно фонологічних процесів, звукових змін та їх результатів. Під асиміляцією

традиційно розуміється засвоєння мовою–реципієнтом запозиченої лексичної матеріальної форми (оригінального запозичення [99, с. 11]) максимальним приближенням її фонетичних, орфографічних, граматичних та лексико–семантичних характеристик до відповідних *норм* (виділення наше – Н. Ж.) мови–реципієнта. Фонетична асиміляція передбачає запозичення з мови–донора звукового образу запозиченої лексичної одиниці та субституцію звуків, з яких складається ця лексична одиниця (тобто імітація іноземної вимови за допомогою звуків рідної мови) [134, с. 86; 104; 169; 179, с. 187].

Інтеграцію запозичень розглядають у двох вимірюваннях: соціолінгвістичному й системно–лінгвістичному [208, с. 38], у термінології Фельдеса мова йде про інтеграцію запозичень у систему та вживання [184, с. 243]. Соціолінгвістична інтеграція розглядається як відхилення у мовному вживанні, яке стає складовою частиною мовного спілкування, приводячи до зміни мовного вживання. Системно–лінгвістична інтеграція стосується форми та змісту запозичення. При цьому підкреслюється, що обидва типи інтеграції не обов'язково корелюють: «Лінгвістично інтегрований запозичений матеріал може не бути інтегрований соціолінгвістично та навпаки» [208, с. 38].

Лінгвісти підкреслюють перевагу соціолінгвістичної інтеграції запозичень на сучасному етапі мовного контактування [78, с. 24], при цьому важливе значення надається регулярній вживаності запозичень [90, с. 45]. Таким чином, функціонування запозичення в мовленні першорядно у визначенні ступеня його пристосованості до мови–реципієнту. Багато з англо–американських запозичень залишаються не інтегрованими графічно, фонетично та граматично [198, с. 403], тобто соціолінгвістична інтеграція передує системно–лінгвістичній. Ураховуючи високий рівень компетенції у володінні іноземною мовою (зокрема англійською) в європейських країнах, критерій інтеграції запозичень як «стабільність уживання» виявляється більш важливим для інтеграції запозичень, ніж повна інтеграція їх звукової й письмової форми.

Таким чином, можна констатувати, що граматична та фонетична оформленість лексики іншомовного походження за законами мови–реципієнта (терміни «освоєння», «асиміляція», «системно–лінгвістична інтеграція» виступають у якості синонімів) обов’язкова для включення її до *системи* мови (виділення наше – Н. Ж.).

Розглядаючи функціонування англо–американських запозичень у мовленні, в узусі, нас цікавить асиміляція запозичень на фонетичному рівні, необхідна та достатня для їх соціолінгвістичної інтеграції (функціонування) в мовленні на синхронному зрізі (на відміну від традиційного тлумачення «асиміляції», яка розглядається в діахронічному аспекті). Таким чином, у рамках цієї роботи, ми будемо користуватися терміном «фонетична адаптація запозичення», під яким розуміємо пристосування звукової форми запозиченого лінгвістичного елемента до фонетичної системи мови–реципієнта, необхідне для функціонування в мовленні.

У такий спосіб термін «фонетична адаптація» є родовим стосовно понять «соціолінгвістична інтеграція» та «системно–лінгвістична інтеграція», які відбивають різні стадії пристосування запозиченого лексичного матеріалу до фонетичної системи мови–реципієнта.

Варто відзначити, що переважною сферою лексичних запозичень у мові виявляються більш–менш периферійні категорії лексики, наприклад галузева термінологія, власні імена тощо. Однак у випадках більш–менш інтенсивного зовнішнього тиску для контактного проникнення стає відкритим і так званий «основний» словниковий фонд мови (подібні елементи спочатку проникають до системи у вужчому «термінологічному» значенні). За особливо сприятливих умов контакту відсоток засвоєного словника, особливо для деяких стилів мови, може бути досить високим. Такий високий ступінь проникності лексичної структури мови містить у собі доказ її найбільш відкритого — у порівнянні з іншими рівнями системи — характеру, так що включення нового члена до неї призводить до мінімального обурення існуючих системних відносин. Основною причиною

появи запозичень, як і інших лексичних інновацій, полягає, на думку М. А. Брейтер, у тому, що «мовна система пластична у своїй здатності адаптуватися до функціональних вимог навколишнього середовища. Запозичення – це спосіб мовної системи відповідати своїй функції», забезпечуючи адекватну комунікацію [14, с. 140]. Лексичними запозиченнями опосередкована більша частина інших контактних зумовлених змін — фонологічних і морфологічних (виняток становлять синтаксичні).

У вибіркового відношенні до різних змін мова проявляє також таку важливу залежність: чим від більшої кількості елементів залежить стійкість системи, тим меншим є вплив, що обурює, зміни кожного окремого елемента на всю систему [111, с. 105 – 106]. Ця закономірність складно–динамічних систем пояснює, чому, наприклад, перетворення однієї опозиції у фонології має незмірно більш серйозні наслідки для всієї мови в цілому, ніж постійно спостережувані семантичні зрушення: система у фонології тримається на порівняно невеликому числі відносин і одиниць; семантична система, навпаки, будується на більшій кількості одиниць і характеризується величезною кількістю різнорідних зв'язків. Фонетичний рівень у силу значимості своїх одиниць як стройових елементів матеріальної форми існування мови піддається змінам у найменшому ступені. Фонетична адаптація, що є обов'язковою умовою функціонування лексичних запозичень у мові–реципієнті є джерелом фонетичної варіативності, яка забезпечує те безболісне зрушення мови в напрямку її подальшого розвитку, без якого неможлива мовна еволюція.

1.1.4 Термінологічна система як функціональний різновид загальнолітературної мови.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується небаченою інформаційною міццю, досягнутої людством завдяки стрімкому розвитку інформаційних технологій, тобто технологій, які забезпечують розв'язання прикладних завдань методами обробки інформації, або використовуються

для обробки інформації. Науково–технічну революцію змінила революція інформаційна, у ході якої створюється нове «інформаційне суспільство». Інформаційні зв'язки відіграють життєво важливу роль у всіх галузях людської діяльності. Інформаційні ресурси суспільства стають у теперішній час визначальним фактором його розвитку як у науково–технічному, так і в соціальному плані.

Невід'ємною рисою сучасного етапу розвитку багатьох галузей науки та техніки є процеси міжнародного співробітництва, тенденції до інтеграції й глобалізації. Науково–технічний прогрес як одне з найбільш важливих явищ сучасності вносить істотні зміни до лінгвістичної моделі світу. Ці зміни полягають, насамперед, у тому, що в теперішній час значну частину лінгвістичного фонду складає спеціальна лексика (терміни й номенклатурні назви), причому ця величина має тенденцію до збільшення [52, с. 5].

Термінологія кваліфікується як основна, найбільш значима й інформативна частина лексичної системи мови. Предметом дослідження термінології виступає термін – «слово або словосполучення, що позначає поняття спеціальної галузі знання або діяльності. Термін входить до загальної лексичної системи мови, але лише за посередництвом конкретної термінологічної системи» [98, с. 508]. Багато лінгвістів відзначають номінативну спрямованість терміна: «терміни – це не особливі слова, а тільки слова в особливій функції». Особлива функція, у якій виступає слово як термін, – це функція назви. При цьому підкреслюється, що «науково–теоретичний термін є неодмінна назва поняття» [33, с. 35]. С. В. Гриньов визначає термін як «номінативну спеціальну лексичну одиницю (слово або словосполучення), прийняту для точного найменування спеціальних понять» [44, с. 33], підкреслюючи зв'язок терміна зі спеціальним поняттям, поняттям певної галузі науки. Спеціальне поняття має чіткі межі, що встановлюються за допомогою наукового визначення – дефініції, яка одночасно є й визначенням значення терміна, що визначає змістовну точність терміна, під якою розуміється чіткість і обмеженість його значення. Дефініція є

необхідною властивістю терміна, відіграючи важливу роль у виділенні термінологічної лексики зі словникового складу мови. Поняття є результатом узагальнення предметів певного класу за сукупністю спільних для предметів цього класу і відмітних для них ознак [36, с. 9 – 10]. На узагальнюючу сутність поняття вказує й таке визначення: «Поняття – це думка, що відображає в узагальненій формі предмети та явища дійсності за допомогою фіксації їх властивостей і відносин...» [97, с. 384]. Термін позначає лише поняттєву частину позначуваного предмета або явища, несуттєві ознаки не включені до його семантики.

Термінологія є частиною літературної мови та зазнає впливу її закономірностей. Склад термінів не є абсолютним і незмінним та зазнає кількісних і структурних змін.

Терміни, що не мають в іншій мові еквівалента (повного або часткового), у лінгвістиці прийнято називати лексичними лакунами. Лакуна – це прогалина, місце, якого бракує в тексті (від лат. *lacuna* – поглиблення, западина). Термін «лакуна» був уперше введений канадськими лінгвістами Ж. Віне й Ж. Дарбельне, які визначали лакуну як «явище, яке має місце щоразу, коли слово однієї мови не має відповідника в іншій мові» [210, с. 10].

Існують і більш розгорнуті дефініції поняття: «Лакуни – іншомовні слова, які виражають поняття, не закріплені в мовній нормі мови та для передачі яких у цій мові потрібні більш–менш великі перифрази – вільні словосполучення, створювані на рівні мовлення» (107, с. 10), «відсутність у системі мови слова або лексеми, що несуть поняття, еквівалентне поняттю мови порівняння» [153, с. 34]

Причини появи лакун у термінології є в основному позамовними або, точніше, породженими специфікою дійсності, тобто пов'язані з розширенням концептуального простору моделі світу, яка у свою чергу є результатом наукового та технічного прогресу сучасної цивілізації. Слід зазначити, що лакуни в найменуванні явищ/понять є актуальними для мовця соціуму (на відміну від псевдолакун, позбавлених прагматичної значимості й, отже, не

релевантних у конкретних умовах). Як правило, для компенсації відсутнього слова з метою спілкування використовується компенсатор – слово або вислів, за допомогою якого лакуна фіксується.

Оптимальним способом заповнюваності термінологічних лакун є процес запозичення, який розглядається як «найбільш продуктивний спосіб розширення й збагачення словникового складу мови, зокрема її термінологічної підсистеми» [134, с. 7], адже наукова термінологія має досить високу здатність сприймати іншомовні запозичення, які формують спільний лексичний фонд у різних мовах. При цьому звукова оболонка, як правило, запозичується разом з референтом (позначуваним), сигніфікатом (поняттєвим змістом), семантикою (означаючим), тобто мова йде про пряме запозичення.

Компенсація лакун іншими мовними засобами, у тому числі за допомогою одиниць інших мовних рівнів (наприклад описово), уявляється недоцільним у галузі термінології, оскільки суперечить основним вимогам, що традиційно висуваються до терміна: чіткої й повної дефініції поняття, а також економічності у структурному плані. Процес запозичення в цьому випадку здійснюється не з метою номінації нових для мови–реципієнта дійсності реалій, а з метою більш раціонального вираження тих чи інших вже відомих понять, заміна описових конструкцій або складних слів більш точними, компактними найменуваннями.

Слід зазначити, що в семантичному плані значеннева структура слова мові–донорі та мові–реципієнті практично ніколи не збігається: «...у запозиченому слові зафіксований «шматочок» чужої (для мови, що запозичує) картини світу» [149, с. 79]. Вищесказане, однак, не повною мірою застосовне до науково–технічної лексики, зокрема до сфери інформаційних технологій, яка виконує споконвічну для запозичень ономасіологічну функцію, запозичує не тільки фонеморфологічні варіанти лексичних одиниць, але й одночасно з ними поняття та не утворює, як правило, синонімічних рядів, тобто термінологічні запозичення несуть нові знання,

розширюючи концептуальну модель світу мови, що запозичує.

Стосовно сучасного етапу запозичень термінології у сфері інформаційних технологій можна також відзначити такі екстралінгвістичні причини термінологічних запозичень: авторитетність мови-джерела (англійської), що призводить до запозичення з неї багатьма мовами й появи інтернаціоналізмів [44, с. 112], а також «новаторство націй у певній сфері діяльності» – у цьому випадку безперечно панування у сфері розвитку інформаційних технологій належить США [2, с. 11].

Процес запозичень у термінології нерозривно пов'язаний з її інтернаціоналізацією, тому що «прямі запозичення формують спільний лексичний фонд у різних, не обов'язково споріднених мовах» [52, с. 109], що сприяє полегшенню розуміння й, отже, є запорукою успішної професійно-наукової комунікації – основи розвитку наукового пізнання. Н. С. Валгіна підкреслює, що міжнародний обмін інформацією був би «скрутним без єдиного мовного коду, чим і є в цьому випадку інтернаціональна термінологія». У зв'язку із «зростаючою тенденцією до інтернаціоналізації наукових досліджень, збільшенням обсягу наукової й технічної інформації», «зростанням престижу інтернаціональності, або близькості за формою й збігу за змістом термінів, уживаних у різних інтернаціональних мовах», інтернаціональність терміна включається до переліку критеріїв його нормативної оцінки [22]. Уніфікація термінів на основі англійської мови зумовлює те, що специфічними рисами лексичних інтернаціоналізмів є їхня «омологічність — міжмовна схожість у планах змісту і вираження» [1, с. 15].

Учені підкреслюють універсальність цієї тенденції та висловлюють упевненість у тому, що «кількість термінів-інтернаціоналізмів зростатиме» [80, с. 8 — 11]. Збільшення їх кількості в сучасній мові науки й техніки відображає тенденції міжнародного кооперування, інтеграції багатьох галузей, об'єднання зусиль учених і фахівців різних країн із метою високоефективного обміну досвідом і професійної комунікації. Підкреслюється, що «ця тенденція особливо характерна для молодих галузей

науки, як, наприклад, терміносистема інформатики» [80, с. 8 — 11].

Проникнення інформаційних технологій у повсякденне життя мільйонів людей призводить до значного поширення лексики цієї галузі науки й техніки, входження її в усну комунікацію людей, що не тільки професійно займаються цією проблематикою, але й пов'язаних із нею опосередковано, як користувачі. Слід зазначити, що вживання термінів за межами наукового стилю (у розмовному мовленні, у ЗМІ) пов'язане з їх детермінологізацією (втратою багатьох обмежувальних сем термінологічного значення при переході в загальномовне вживання й заміщенням у сигніфікаті наукового поняття побутовим [125] і зближенням із загальноповживаною лексикою.

Уживання запозиченої термінологічної лексики широкими масами сприяє входженню цього шару лексики до загальнолітературної мови та зміцненню запозичень в узусі. Відбувається постійний обмін номінативними одиницями між загальним лексичним фондом і термінологією: номінанти спеціальної підсистеми можуть розширити свій обсяг застосування, сполучуваність і поняттєву співвіднесеність і перейти до розряду загальної лексики.

Активізація процесу запозичення в різних мовах привертає увагу дослідників, і в різних роботах відзначається зростаючий англо–американський вплив у мовах, що належать різним мовним сім'ям [152; 112; 35; 146]. Статистичні дані показують інтенсивне запозичення англіцизмів і американізмів у всіх мовах Європи [43]. Крім того, сучасний етап лексичних запозичень визначається високою динамічністю хронологічного «кроку», протягом якого нагромаджуються істотні зрушення в розвитку мови, рівного 10 – 20 рокам (класифікація включає помірний тип або, точніше, помірно–динамічний), який характеризується більш плавними зрушеннями в часі (30 – 40 років) і низькодинамічний, або вповільнений, тип еволюції, який характеризується незначною зміною стану норми (50 і більш років) [94, с. 37].

Таким чином, можна констатувати, що сучасні англо–американські запозичення сфери інформаційних технологій є найбільш репрезентативними на синхронному зрізі (як за кількістю, так і за сферами вживання) і є найінформативнішими у плані вивчення особливостей їх фонетичної адаптації у досліджуваних мовах–реципієнтах.

1.2. Фонетичні особливості запозиченої лексики сфери інформаційних технологій

1.2.1. Причини і наслідки фонетичної інтерференції.

Усяке запозичення, що проникає до тієї чи іншої мови, є для неї новим елементом. Однак внесена ззовні інновація може бути лише частковою: фактично іноземне слово запозичується дуже рідко в оригінальному вигляді, з властивими йому звуками, формами й значеннями, тому що це означало б ціле зрушення у системі мови, що запозичує, і носії уникають цього за допомогою підстановки у слово, що запозичується, деяких звичних елементів своєї власної мови.

Контакт однієї мовної системи з іншою відбувається у двомовних групах мовців, наслідком чого є контактено зумовлені відхилення від норм кожної з контактуючих мов, які У. Вайнрайх назвав «інтерференцією» [20, с. 1]. В. Г. Розенцвейг визначає інтерференцію як «порушення білінгвом правил співвіднесення контактуючих мов, що проявляється в його мовленні у відхиленні від норми» [129, с. 4]. С. В. Семчинський розглядає інтерференцію як тенденцію мовного розвитку [130, с. 76]. Л. І. Баранникова підкреслює, що при інтерференції зміни зазнає система, що запозичує, у якій «з'являються нові одиниці та розвиваються нові типи відносин між структурними елементами» [5, с. 88 – 92], при цьому сфера виникнення інтерференції обмежена граматичним і фонологічним мовними рівнями, найбільш чітко організованими системи мови [5, с. 96]. О. Р. Валігура, залучаючи синергетичний підхід до теоретичного дослідження

інтерферованого мовлення, розглядає його як «складну відкриту систему, що перебуває в невірноваженому стані з притаманною їй здатністю до самоорганізації» [24, с. 2]. Фонетична інтерференція тлумачиться дослідницею не тільки як лінгвістичне, а і як «когнітивне та культурно–комунікативне явище, що виникає в іншомовному мисленні і мовленні білінгва у формі певної сукупності фонетичних ознак» [24, с. 9], підкреслюючи важливість ментальних психологічних і соціокультурних чинників.

Г. Пауль відзначав, що при запозиченні з іноземної мови підміну її звуків звуками рідної мови часто роблять навіть ті, хто вперше вводить це слово в обіг, тобто у зв'язку з відмінностями фонетичних систем відтворення звукової форми іншомовного прототипу у сприймаючій мові може мати лише наближений характер [120, с. 463 – 464]. Робиться це несвідомо: багато носіїв мови просто не можуть при відтворенні елементів іншої мови піти далі недосконалого наслідування, що пояснюється впливом ментальних чинників. На ментальному рівні мовленнєва поведінка білінгва зумовлюється, з одного боку, прототипами фонетичного рівня рідної мови, з іншого – прагненням до еталону звучання іноземної, унаслідок цього «свідомість білінгва змушена контролювати декілька стадій вибору й оцінки закладених у ній альтернативних можливостей звукової матеріалізації висловлень іноземною мовою, що складають певний тезаурус фоноконцептів з різними ступенями вияву фонетичної інтерференції» [24, с. 9]. «Фонетичні концепти» [термін, введений А. А. Калитою, цитується за 24, с. 11] визначаються як «специфічні, сформовані внаслідок конкретного комунікативного досвіду ментальні утворення, що містять змістовий мінімум знання, здатного у формі звукового перцептивного образу або символу зберігатися у довгостроковій пам'яті індивіда» [24, с. 11].

Механізм виникнення фонетичної інтерференції зумовлюється проникненням одиниць фонетичного рівня первинної мови у вторинну, яке призводить до відхилення від норм їх актуалізації, що пояснюється

домінуючим впливом артикуляційних і структурних особливостей первинної мови, тобто має місце несвідоме перенесення білінгвом фонетичних концептів прототипів первинної мови до структури вторинної, що зумовлено не лише відмінностями артикуляційних баз досліджуваних мов, особливостей фонетичної системи первинної мови білінгвів, а й когнітивними чинниками [24, с. 23]. Під фонетичним концептом–прототипом розуміється «фонетична модель певного елементу мовлення, який набуває ознак специфічного, сформованого внаслідок конкретного комунікативного досвіду базового ментального утворення, що містить змістовий мінімум знання, здатний у формі звукового перцептивного образу або символу зберігатися в довгостроковій пам'яті двомовної особистості» [24, с. 24].

Основним лінгвістичним фактором появи інтерференції є структурно–типологічні відповідності/невідповідності контактуючих мов. У ряді різноманітних лінгвістичних процесів при мовних контактах провідним є процес уподібнення елементів (змістовних і формальних) однієї з контактуючих мов елементам іншої – конвергенція. Це зумовлено комунікативною доцільністю й відповідає прагненню мовців заощаджувати мовні зусилля [169, с. 531].

Розбіжності фонемного інвентарю позиційно–комбінаторних алофонів фонем взаємодіючих мов, розходження у правилах позиційної реалізації фонем, сполучуваності, співвідношення диференційних та інтегральних ознак зумовлюють інтерференцію на фонетичному і фонологічному рівнях. Адже «...імовірність інтерференції дорівнює нулю, якщо деяка звукова ознака завжди присутня або завжди відсутня у цьому звуці й у цьому оточенні у двох мовах» [129, с. 45].

У загальних випадках лексика, що включається, унаслідок контактної взаємодії мов, фонетично адаптується за певними правилами субституції звукотипів до специфіки фонологічної системи мови, що запозичує: відбувається субституція звуків мови–донора звуками мови–реципієнта (саме це явище лежить в основі можливості встановлення системи

звуківідповідностей між будь–якими за своїм походженням контактуючими мовами, що підкреслено Н. С. Трубецьким [148, с. 36].

При фонетичній адаптації запозичення з мови–джерела береться звуковий образ лексичної одиниці й відбувається субституція складових її звуків. На сегментному рівні звуковживання можна виділити основні типи фонетичної інтерференції.

1. Недодиференціація (звукова конвергенція за Хаугеном) – це процес недостатньої диференціації фонем нерідної мови, змішання, нерозрізнення фонем вторинної мовної системи при вживанні їх у мовленні. Це явище пояснюється тим, що в рідній мові мовця ті чи інші елементи не диференціюються як окремі фонемні ознаки фонем уявляються як надлишкові, нерелевантні. На можливість недорозрізнення фонем указував Л. В. Щерба, підкреслюючи, що «найчастіше ми вважаємо за той же звук такі іноземні звуки, які належать у відповідній мові до різних звукових типів і здатні розрізняти слова» [160, с. 13]. Недодиференціація спостерігається звичайно у тому випадку, якщо фонемний репертуар мови–реципієнта бідніше за репертуар мови–донора.

2. Наддиференціація (звукова дивергенція за Хаугеном) – такий прояв інтерференції, при якому у фонологічну систему мови–донора вносяться релевантні ознаки мови–реципієнта. Цей процес, як правило, відбувається тоді, коли більший фонемний матеріал мови, що запозичує, накладається на менший обсяг фонем мови–донора.

3. Субституція – такий вид інтерференції, при якому відбувається ототожнення фонем досліджуваної мови з подібними фонемами рідної мови. Л.В. Щерба відзначав, що «варто тільки вловити щось схоже, як зараз же з'явиться спокуса на ґрунті «звукового типу» ототожнювати й системно, і фізично різне ... труднощі криються навіть не в тих звуках, яким немає аналогічних у рідній мові..., а саме в тих, для яких є подібні звуки» [158, с. 6].

Субституція є одним із найбільш стійких сегментів інтерференції.

Субституція виникає часто й у випадках відсутності ідентичних фонем у мові–донорові й мові–реципієнтові. Таке ототожнення відбувається в силу того, що в обох мовах певні звуки артикуляційно можуть досить походити один на одного, але їх розташування в системі при цьому різне, тобто вони входять до різних фонологічних категорій. Відносини між змішуваними звуками (субститутами) взаємодіючих мов називають діафонічними, а самі алофони фонем сприймаючої мови, які ототожнюються з алофонами однієї й тієї ж фонем мови–донора, підмінюють її звуки, – діафонами (термін запропоновано Д. Джоунзом, переосмислений Е. Хаугеном) [154].

Фонетична адаптація лексичних запозичень розглядається як зумовлена діалектична взаємодія двох протиборчих тенденцій. Перша з них спрямована на поглинання іншомовних ознак і повну уніфікацію фонетичного вигляду й формальних характеристик відповідно до закономірностей мови, що запозичує. Цій тенденції протистоїть прагнення до збереження звукового вигляду іншомовної одиниці [82, с. 154]. У. Вайнрайх підкреслював можливість виникнення інновацій у результаті фонетичної інтерференції й перебудови всієї фонологічної системи в цілому: «За умов інтенсивнішого контакту, що супроводжується включенням більш–менш значного шару фонетично не адаптованого матеріалу, у фонологічній системі мови, що запозичує, зрушення відбуваються як на рівні субстанції, так і на рівні самої структури» [20]. В умовах інтенсивного контакту двох мов може відбуватися взаємний вплив мов, тобто у когнітивній свідомості білінгва відбувається формування нових фонетичних концептів, створених за фонетичними моделями вторинної мови, унаслідок чого фонетична інтерференція діє у двох напрямках: має місце несвідомий перенесення білінгвом фонетичних концептів прототипів первинної мови до структури вторинної та перенесення білінгвом фонетичних концептів прототипів вторинної мови до структури первинної, що знаходить відображення у мовленні. Це припущення знаходить підтвердження в лінгвістичних дослідженнях, у яких відзначається, що останнім часом спостерігається тенденція до фонетично

більш точного відтворення іншомовних слів (зокрема англо–американського походження), що зумовлено підвищенням загальноосвітнього рівня населення, небувалим розвитком засобів масової комунікації та статусом англійської мови у світі [39, с. 20; 163].

Аналізуючи явища двоспрямованого інтерферентного впливу на фонетичному сегментному рівні, слід звернути увагу на немаловажні й численні структурні фактори мови, що сприяють або перешкоджають тим чи іншим конкретним перетворенням: за інших рівних умов найбільш підданою до такого роду перетворень є мова в умовах контакту із близькоспорідненою мовою, що характеризується більшою структурною і матеріальною подібністю. Навпаки, слабо піддаються проникненню контактуючі мови, які характеризуються глибокими структурними відмінностями [115].

Мовні моделі не настільки категоричні й незмінні, як математичні формули; вони мають дуже складну будову. Деякі елементи, що входять у ці моделі, вживаються частіше і тому мають більшу стійкість, ніж інші, але між тими й іншими зовсім немає непрохідної межі. Ставши ознаками мови, явища інтерференційного характеру починають виступати як відмітні ознаки тієї чи іншої мікросистеми, отже інтерференція є одним із джерел мовної варіативності. Варіативність проявляється як на рівні варіантів системи, тобто локально маркований елемент існує поряд зі споконвічним, так і на рівні системи, унаслідок чого відбувається витиснення споконвічного елемента – глибинні зміни, що модифікують приймаючу систему [47, с. 19]. Отже, інтерференція не зобов'язана завжди залишатися інтерференцією, тобто відхиленням від норми; при частому повторенні вона сама може стати нормою [154].

У структурному плані мовні контакти іноді виявляються вирішальним фактором у фонологізації вже існуючих у фонологічній системі алофонів, особливо за наявності в системі «порожніх кліток», або у включенні до інвентарю нової фонемі. Таке включення охоплює спочатку досить обмежені шари словника. Необхідно разом із тим зауважити, що засвоювані з інших

мов звукотипи нерідко мають нестійкий або принаймні недостатньо чіткий фонологічний статус. На певному етапі запозичення, коли звукотип, що включається до системи, функціонує лише у фонетично не асимільованій лексиці, іноді говорять про співіснування в мові двох фонологічних систем, одна з яких обмежена запозиченим матеріалом [185]. Найбільш відчутні зрушення відбуваються у фонологічній системі мови, що виявляється в умовах інтенсивного й тривалого контактного впливу [115, с. 294].

Включення до інвентарю мови–реципієнта нової фонем, як і інших структурних елементів, з одного боку, порушує рівновагу мовної системи, з іншого – стимулює функціональні можливості системи, забезпечуючи їй «той стан хиткої рівноваги, при якому тільки й можливий розвиток мови» [108, с. 40].

Лінгвістичний опис фонетичної інтерференції доцільно починати з прогнозу її явищ у мовленні. У цьому сенсі порівняльний аналіз звукових систем, що перебувають у контакті, дозволяє з певним ступенем точності передбачити можливі зміни звукової системи мови, що запозичує. Проте значення порівняльного аналізу не абсолютизується, оскільки реальна картина фонетичних змін у мовленні може значно відрізнятись від прогнозованої. Дані порівняльного аналізу допомагають розкрити й пояснити причину конкретного спотворення. Зіставлення в зазначених цілях повинне охоплювати різні рівні фонологічного компонента. На сегментному рівні зіставлення стосується складу фонем, їх дистрибуції, позиційно–комбінаторних алофонів та їх реалізацій у кожній з контактуючих мов. Кінцевою перевіркою всякого опису є прагматична перевірка даними самої інтерференції, тому що не всі потенційні можливості інтерференції, що впливають із відмінностей між мовними системами, переходять у дійсність.

Зіставлення фонетичних систем кожної пари мови–донора й мови–реципієнта дозволяє встановити звукові розбіжності між досліджуваними мовами, а також установити потенційні діафонічні відносини між алофонами фонем, що є наслідком інтерферентного впливу.

1.2.2. Порівняльний аналіз фонетичних систем англійської і німецької, англійської і української мов.

Взаємодія англійської і німецької мов може бути визначена як взаємодія близькоспоріднених мов, що зберегли схожу структуру та велику кількість спільних кореневих слів, звукова форма яких мало змінилася (за класифікацією Б. Горнунга) [41, с. 4]. За основу встановлення потенційних діафонічних відносин між фонетичними системами англійської і німецької мов було прийнято порівняльну характеристику англійських і німецьких голосних Гюнтера Шерера та Густава Вольмана [201].

Ураховуючи подібності ті відмінності між системами вокалізму англійської та німецької мов, англійським фонемам було обрано фонетично найблизькі фонемі в німецькій мові (із зазначенням відмінностей та обмежень при реалізації): [i:], [i] (наприкінці слова) – [i:] (в англійській мові фонема більш низька й іноді злегка дифтонгізована; у німецькій мові неможлива реалізація короткої напруженої [i] наприкінці слова); [ɪ] – [ɪ]; [u:] – [u:] (в англійській мові фонема більш передня й злегка дифтонгізована); [ʊ] – [ʊ] (в англійській мові фонема більш менш лабіалізована); [ʌ] – [ʌ] (в англійській мові фонема нижнього ряду, у німецькому – середнього); [ɔ:] – [a], [a:] (в англійській мові місце артикуляції [ɔ:] більше зміщено назад); [ɒ] – [ɒ] (в англійській мові фонема більш відкрита та менш лабіалізована); [ɔ:] – [ɔ], [o:] (в англійській мові [ɔ:] за підняттям розташована між довгим і коротким відповідними німецькими голосними); [ɔ] – [a] (в англійській мові вимова [ɔ] більш закрита, артикуляція зміщена назад); [ɛ:] – [ɛ], [ɔ:], [ɔ] (в англійській мові центральна фонема, нелабіалізована); [ɛ] – [ɛ], [ɔ] (комбінація графем «er») – артикуляція [ɛ] дуже схожа, у німецькій мові більш закрита фонема, [ɔ] – більш відкрита фонема, ніж в англійській мові [ɛ]; [eɪ] – [e:], [ɛ:] (не має в німецькій мові дифтонга–відповідника, тільки

схожі монофтонги); [ɔ̃] – [o:] (не має в німецькій мові дифтонга–відповідника, тільки схожий монофтонг); [ɔ̃] – [aɪ] (початок англійського дифтонга за рядом далі, перший звук при цьому довше); [ɔ̃] – [aʊ] (початок англійського дифтонга за рядом більш просунутий вперед, перший звук при цьому довше); [ɔ̃] – [oe] (в англійській мові довший перший елемент, другий елемент менш чіткий); [ɔ̃], [ɔ̃], [ɔ̃] – [u:, i:, e:] + [ɔ̃] (не має в німецькій мові дифтонга–відповідника).

Навіть фонематично подібні голосні англійської і німецької мов різняться артикуляційно. Так англійські лабіалізовані голосні менш лабіалізовані у порівнянні зі своїми німецькими відповідниками. Схожі спадні дифтонги відрізняються як реалізацією кінцевих і початкових звуків, так і тривалістю відповідних сегментів: в англійській мові переважає перший елемент, у німецькій – другий. Англійські центруючі дифтонги, навпаки, відрізняються більш коротким і відкритим початковим голосним, у той час як їхні німецькі відповідники складаються з комбінації довгого голосного з наступним скороченим елементом [ɔ̃].

В англійській мові у ненаголошених складах відбувається якісна редукція голосних в [i] або [ɔ̃], у той час як у німецькій у цій позиції голосні втрачають тільки довготу. Скорочений [ɔ̃] у німецькій мові є реалізацією графеми «e» у ненаголошених складах. У комбінації з «r» графема «e» у німецькій мові реалізується як [ɔ̃], а в англійській – як [ɔ̃].

Взаємодія англійської і української мов визначається як взаємодія споріднених, однак різних за своєю граматичною будовою й лексичним складом мов [41, с. 4]. Зіставлення інвентарів фонем англійської й української мов виявляє істотні якісні й кількісні відмінності. Українська мова – мова консонантного типу з перевагою у фонемному інвентарі приголосних фонем. Система голосних представлена невеликою кількістю голосних фонем (6), що не мають корелятивів. Англійська мова, навпаки, має досить різноманітну систему голосних (12 монофтонгів і 8 дифтонгів) при

обмеженому числі приголосних фонем. Крім того, англійській мові властива кореляція «довгий – короткий приголосний». За стабільністю артикуляції і якістю англійські фонемі підрозділяються на монофтонги й дифтонги, у той час як усі українські голосні фонемі є монофтонгами.

Крім того, в англійській й українській мовах не збігається розділення голосних фонем за групами залежно від розташування язика: в українській відсутні голосні середнього ряду, в англійській мові більше голосних переднього й заднього ряду.

Фонематичні системи англійської й української мови різняться також в артикуляції голосних фонем однієї групи: англійські голосні переднього ряду [ʃ, ʒ, ɹ] більш закриті і більш просунуті вперед, ніж відповідні українські [І, И, Е].

Англійські голосні заднього ряду [ɜ, ʌ, ɔ], більш просунуті назад, ніж українські [О, У].

Спільними рисами англійських і українських голосних є ряд, підняття і лабіалізація з характерними рисами для кожної мови. Саме ці ознаки були покладені в основу при проведенні порівняльного аналізу голосних фонем англо–американських запозичень в українській мові (було використано порівняльну характеристику англійських і українських голосних Т. А. Бровченко [17]).

Ураховуючи подібності та відмінності між системами вокалізму англійської та української мов, англійським фонемам було обрано фонетично найближчі фонемі в українській мові (із зазначенням відмінностей та обмежень при реалізації): [ʃ] – [І] (англійська фонема – дифтонгоїд, кінець артикуляції більш зміщений уперед відносно початку, українська фонема не така передня, більш відкрита у порівнянні з кінцем артикуляції англійської фонемі); [ʒ] – [И] (англійська фонема більш передня, вужча); [ɹ] – [Е], [А] (англійська фонема нижче української [Е] за підняттям, українська [А] менш передня і більш відкрита, ніж [ɹ]); [e] – [Е] (англійська фонема більш

передня); [a:] – [A] (українська фонема менш напружена й більш просунута вперед, ніж [a:]); [ʌ] – [O], [A] (англійська фонема більш просунута вперед і менш лабіалізована, ніж [O]), українська [A] більш відкрита й просунута вперед); [ɜ] – [O] (англійська фонема більш відкрита, ніж українська, менш лабіалізована); [ɛ] – [O] (місце артикуляції англійської фонему більш зсунуто назад, фонема більш відкрита, менш лабіалізована); [ʊ] – [Y] (місце артикуляції англійської фонему більш просунуто назад, фонема менш лабіалізована); [ɥ] – [Y] (місце артикуляції англійської фонему більш просунуто назад, фонема менш лабіалізована); [ɨ] – [I] (місце артикуляції англійської фонему зсунуто вперед, фонема вужча); [ɛ:] – [E] (англійська фонема утворюється нижче за українську); [ɹ] – [A] (ненаголошена фінальна позиція) – англійська фонема вище, менш лабіалізована, більш закрита.

Порівняльний аналіз консонантних систем англійської та німецької, англійської та української мов демонструє істотні розходження, але дозволяє виявити спільні особливості: в обох мовах–реципієнтах відсутні інтердентальні фрикативи [ʃ, ʒ].

Як найбільш імовірна заміна–відповідник англійським приголосним фонемам [ʃ] і [ʒ] виступають німецькі дентальні фрикативи [s] і [z] та українські постдентальні фрикативи [Cʰ], [Zʰ], а також дентальні фрикативи [C] та [Z]. У німецькій мові також можлива передача [ʃ] і [ʒ] фонемою [t], що обумовлено орфографією: (English) synthesizer [ʃ] – (Deutsch) Synthesizer [t].

Усі інші відмінності є конкретно мовними для кожної пари «мова–донор» (англійська) – «мова–реципієнт» (німецька, українська) і заслуговують на детальний опис.

У випадку з фонемою [w] найбільш імовірною субституцією білабіального сонанта у німецькій мові є лабiodентальний фрикатив [v]. Крім

того, вживання знайомої графеми для позначення незнайомої фонемі може внести непевність для носія німецької мови, тому що в німецькій мові фонемі [v] відповідають графеми "w" і "v". Таким чином, з огляду на графемно–фонемну співвіднесеність англійської графеми "w" і фонемі [w], у німецькому мовленні можлива реалізація графеми «v» фонемою [w] за аналогією.

Як відповідник англійському білабіальному сонанту [w] можна розглядати українську білабіальну фонему [B], лабіодентальному фрикативу [v] – лабіодентальний алофон фонемі [B], що є позиційно зумовлений.

Протиставлення приголосних за ознакою дзвінкості – глухості характерне для англійської та української мов у всіх позиціях, у той час як у німецькій мові в позиції кінця слова й складу відбувається обов'язкове оглушення дзвінкого приголосного. Крім артикуляційних розходжень, для англійської мови значимою є тривалість попереднього голосного "prelenis lengthening" (подовження голосного, що передує дзвінкому шумному приголосному) [17, с. 107; 178, с. 45].

В англійській мові розрізняють «світлий» і «темний» варіанти реалізації фонемі [l]: «світлий» варіант [l] характерний при реалізації в позиції перед голосними, особливо перед голосними переднього ряду. «Темний» (велярний, задньопіднебінний) варіант [l] характерний у позиції кінця слова й перед приголосним [17, с. 97]. У німецькій мові фонема [l] завжди «світла», альвеолярна. В українській мові, яка має категорію палаталізованості, приголосних альвеолярному сонанту [l] відповідають постдентальний [л'] та дентальний [л].

Реалізація фонемі [r] в англійській та німецькій мовах залежить від її позиції в слові. В англійській мові в анлауті фонема [r] реалізується як альвеолярний апроксимант, у німецькій мові – як увулярний фрикатив або апроксимант. У поствокальній позиції в межах складу в англійській мові фонема [r] реалізується як шва або не реалізується зовсім. У німецькій мові фонема [r] після довгого голосного вокалізується ([r]), після короткого

голосного можливий один з консонантних варіантів або вокалізація. В українській мові як відповідник можна розглядати постдентальний вібрант [P'] та альвеолярний вібрант [P]; їх реалізація не зумовлена позицією в слові.

Фонемні й фонематичні розходження зумовлюють розходження в дистрибуції звуків, наявних у фонемному інвентарі англійської та німецької мов: фонема [ʧ], що у німецькій мові зустрічається тільки в ауслауті, фонемі [s], [sp] і [st] в анлауті, а так само дзвінки шумні приголосні в ауслауті. Як відповідник замін англійських фонем [s], [sp], [st] у німецькій мові можна розглядати схожі фонемі [z], [ʒp], [ʒt], для англійської фонемі [ʧ] – відповідну німецьку фонему [ʧ] або [ʒ], для англійської фонемі [ʤ], відсутній у німецькій мові, – німецьку [ʒ]. В українській мові постальвеолярним африкатам [ʧ] та [ʤ] відповідають фонемі [Ч] та [ДЖ], однакові за місцем та способом утворення.

Наступне розходження у дистрибуції приголосних фонем виникає між англійською фонемою [ŋ] і сполученням [ŋg]. У німецькій мові комбінації графем “ng” відповідає винятково фонема [ŋ], у той час як в англійській мові як [ŋ], так і [ŋg]. Дані дослідників свідчать про те, що в німецькій мові при вимові англо–американських запозичень не відбувається диференціації між [ŋ] і [ŋg], і обидві англійські фонемі замінюються фонемою [ŋ] [178, с. 236]. В українській мові відсутній велярний сонант [ŋ], тому більш імовірною уявляється заміна англійської фонемі [ŋ] сполученням українських фонем [Н] та [Г] або [Н] та [Г].

Фонемі [t] і [d] є альвеолярними (або альвеолярно–дентальними) в англійській мові й дентальними в німецькій, настільки незначне розходження не становить інтересу для дослідження, як і фонема [f].

Консонантні системи англійської та української мов налічують фонемі, однакові за місцем та способом утворення, які можна розглядати як повні відповідники: білабіальні проривні [p, b] – [П, Б], велярні проривні [k, g] – [К,

Г], білабіальні сонанти [m] – [M], лабіодентальний фриктив [f] – [Ф], постальвеолярні фриктиви [ʃ, ʒ] – [Ш, Ж], білабіальний сонант [w] – [В]. Крім цього, можна виділити ряд фонем, однакових за способом утворення, але різних за місцем утворення: альвеолярний проривний [t]– дентальний проривний [Т], постдентальний [Т’], альвеолярний проривний [d] – дентальний проривний [Д], постдентальний проривний [Д’], альвеолярний сонант [n] – дентальний сонант [Н], постдентальний сонант [Н’], альвеолярний фриктив [s] – постдентальні фриктиви [С’], дентальні фриктиви [С], альвеолярний фриктив [z] – постдентальні фриктиви [З’], дентальний фриктив [З].

Фонemi [p], [t], [k] варто виділити окремо у зв’язку з їх аспірованістю в англійській мові та відсутності цієї категорії в українській мові.

1.2.3. Проблема англо–німецької й англо–української фонетичної інтерференції.

Зіставний аналіз систем голосних англійської і німецької, англійської і української мов дозволяє прогнозувати виникнення таких типів діафонічних відносин у системі вокалізму:

1) Проста субституція (заміна однієї фонemi мови–донора однією фонемою мови–реципієнта):

Німецька мова:

[ʌ] – [a]

[ɪ] (наприкінці слова у відкритому складі) – [ɨ]

[ɛ] – [ɛ̃]

Українська мова:

[ɨ] – [ɪ]

[u:] – [ʊ]

2) Звукова конвергенція (передача двох іншомовних фонем однією фонемою мови, що запозичує):

Німецька мова:

$[\varkappa] - [a]$

$[\mathcal{A}] - [a]$

$[\mathcal{L}] - [c:]$

$[q\mathcal{V}^2] - [c:]$

Українська мова: втрата кореляції «довгий–короткий», заміна англійських довгих і коротких фонем однією короткою українською фонемою:

$[\mathcal{L}] - [O]$

$[\mathcal{P}] - [O]$

$[\mathcal{R}] - [A]$

$[\mathcal{A}] - [A]$

3) Звукова дивергенція (передача однієї фонемі запозиченого слова різними фонемами мови, що запозичує):

Німецька мова:

$[\varkappa] - [\mathcal{F}], [a]$

$[\mathcal{R}] - [a:], [a\Box], [ar]$

$[\mathcal{E}:] - [O:], [\mathcal{A}\Box], [O:\Box], [\mathcal{F}\Box]$

$[\mathcal{L}] - [c:], [c:\Box]$

$[\mathcal{J}]$ (у ненаголошеному складі) – $[q], [e:], [\mathcal{F}]$

$[\mathcal{F}_q] - [\mathcal{F}\Box]$

$[q\mathcal{V}^2] - [c:]$

$[\mathcal{F}\mathcal{J}] - [\mathcal{F}:]$

Українська мова:

$[\varkappa] - [E], [A]$

$[q\mathcal{V}^2] - [OY], [O], [OB]$

$[\mathcal{J}] - [M], [L]$

$[q]$ (у ненаголошеному складі) – $[O]$, $[Y]$

4) Синтагматична субституція (заміна однієї фонем мови–донора декількома фонемами мови–реципієнта):

Німецька мова:

$[ʁ]$ – $[a]$, $[ar]$

$[ɛ:]$ – $[a]$, $[O:]$, $[ʁ]$

$[L]$ – $[o:]$

Українська мова:

$[ɛ:]$ – $[EP]$, $[OP]$

$[ʁ]$ – $[EJ]$

$[q]$ – $[EP]$

$[ʁ]$ – $[AP]$

Зіставний аналіз систем приголосних англійської та німецької, англійської й української мов дозволяє прогнозувати виникнення таких типів діафонічних відносин у системі консонантизму:

1) Проста субституція (заміна однієї фонем мови–донора однією фонемою мови–реципієнта):

Німецька мова:

а) Оглушення дзвінких фонем в ауслауті:

$[b]$ – $[p]$

$[g]$ – $[k]$

$[z]$ – $[s]$

$[d]$ – $[t]$

б) $l(e)$ – $l(d)$

в) $[ʒ]$ – $[z]$

г) $[ʃ]$ – $[s]$

г) сполучення «sp» в анлауті – $[ʃp]$

д) сполучення «st» в анлауті – $[ʃt]$

е) [s] в анлауті – [z]

є) [♦] – [r]

Українська мова:

а) Заміна англійських фонем відповідними українськими, однаковими за способом та місцем артикуляції:

[p] – [П]

[k] – [К]

[m] – [М]

[w] – [В]

б) Заміна англійських фонем відповідними українськими, однаковими за способом утворення, але різних за місцем утворення:

[s] – [С]

[z] – [З]

[h] – [Х]

[w] – [В]

[ʃ] – [С]

[ʒ] – [З]

2) Звукова конвергенція (передача двох іншомовних фонем однією фонемою мови, що запозичує):

Німецька мова:

[v] – [v]

[w] – [v]

Українська мова:

[v] – [В]

[w] – [В]

3) Звукова дивергенція (передача однієї фонемі запозиченого слова різними фонемами мови, що запозичує):

Німецька мова:

[ʒ] – [ʒ]

[ʧ] – [ɟ]

Українська мова:

а) [t] – [T]

[t] – [T']

б) [d] – [Д]

[d] – [Д']

в) [n] – [Н]

[n] – [Н']

г) [l] – [Л]

[l] – [Л']

г) [♦] – [Р]

[♦] – [Р']

д) [g] – [Г]

[g] – [Г]

4) Синтагматична субституція (заміна однієї фонемі мови–донора декількома фонемами мови–реципієнта):

Українська мова:

[ʃ] – [Н] + [Г]

[ʃ] – [Н] + [Г]

Варто відмітити явище звукової дивергенції в межах синтагматичної субституції, що зумовлено нерегулярністю передачі англійської фонемі [g] в українській мові.

Порівняльний аналіз систем вокалізму англійської й німецької мов дозволив виділити ті англійські фонемі, які вивчалися в ході дослідження: відсутні в німецькому та українському фонетичному складі або неможливі в певних позиціях у слові внаслідок фонотактичних обмежень мов–реципієнтів: [x], [ʃ:], [ʃ], [ʧ:], [ʧ], [ʃ:], [q], [ʃ] наприкінці слова у відкритому складі, [i:] у ненаголошених складах; дифтонги: [ʃʃ], [qʃ], [ʃq], [ʃq], [ʃq].

Ураховуючи значні розбіжності в кількісному та якісному складі фонетичних систем англійської й української мов, матеріалом цього дослідження слугували реалізації всіх голосних фонем англо–американських запозичень в українському мовленні.

Порівняльний аналіз консонантних систем англійської й німецької, англійської й української мов дозволив виділити ті англійські фонemi, які вивчалися в ході дослідження: відсутні в німецькому та українському фонетичному складі або неможливі в певних позиціях у слові внаслідок фонотактичних обмежень мов–реципієнтів. Таким чином, матеріалом для цього дослідження було обрано реалізації таких англійських приголосних фонем у німецькій та українській мовах: [ʃ], [ʤ], що не мають еквівалентних фонем у фонемному інвентарі обох мов–реципієнтів; [ɹ], [ʒ], що мають еквівалентні фонemi, але значно різняться артикуляційно.

Крім того, вивченню підлягає реалізація таких англійських приголосних фонем у німецькому мовленні: [s], [sp], [st] в анлауті (в автохтонному німецькому матеріалі в анлауті не існує глухого [s] ні перед голосним звуком, де він реалізується як фонема [z], ні перед фонемами [p] і [t], де він вимовляється як [ʃ] й [b], [d], [g], [z] в ауслауті, що мають у німецькій мові фонемні відповідники, чий прояв у цій позиції обумовлено правилами фонотактики німецької мови (завжди оглушаються в цій позиції), а також фонема [ʃ], відсутня в німецькій мові.

Матеріалом дослідження реалізації англійських приголосних фонем в українському мовленні було обрано фонemi [ʃ] та [h], відсутні у консонантній системі української мови, фонemi [p], [t], [k], що є аспірованими в англійській мові, а також фонemi [m], [d], [n], [s], [z], що відрізняються артикуляційно та мають в українській мові більш ніж один імовірний фонемний відповідник у зв'язку з наявністю категорії палаталізованих фонем.

Зіставлення фонетичних систем кожної пари мови–донора й мови–

реципієнта дозволило встановити звукові розбіжності між досліджуваними мовами та потенційні діяфонічні відносини між алофонами фонем, що є наслідком інтерферентного впливу.

Властиві системам контактуючих мов фонологічні опозиції й кореляції можуть проявлятися у різних комбінаціях: деякі запозичення потенційно здатні зберегти фонологічні особливості мови-джерела, інші втратити ці особливості. У цьому випадку на перший план виходять елементи, фонологічно значущі для мови-реципієнта. Об'єднання одних звукових комбінацій (мови-джерела) з іншими (мови-реципієнта) створює картину широкої фонетичної варіативності запозичень у мовленні.

1.3. Особливості інформаційних текстів ЗМІ

1.3.1. Специфіка усної презентації текстів інформаційних передач мас-медіа.

Дослідження реалізацій фонем англо-американських запозичень у німецькому й українському мовленні проведено на матеріалі дикторських реалізацій у випусках повідомлень інформаційного характеру радіостанцій Німеччини й України. Орієнтація на мовлення дикторів-професіоналів як вимовний стандарт залишається провідною при дослідженні нормативної вимови [121, с. 65]. Уявляється доцільним розглянути структурні особливості текстів випусків інформаційних повідомлень, а також вимоги щодо їх звукової презентації.

Реалізація фонологічної системи мови в мовленні визначається сукупністю норм, вибір яких залежить від таких екстралінгвістичних факторів, як мета, предмет висловлення, ступінь підготовленості мовця, відносини між мовцем і слухаючим, ставлення мовця до змісту висловлення. Висловлення розуміється як дія або реакція мовця у зв'язку з певним комунікативним завданням у конкретній ситуації, яка повинна бути вирішена мовними засобами. Тому висловлення можуть диференціюватися й класифікуватися також за видом ситуацій, у яких вони вживаються. Природа висловлення зумовлена низкою логіко-раціональних, емоційних,

індивідуальних і ситуативних факторів [126, с. 295].

Кожен слухаючий, виходячи із завдань свого власного здійснення мовлення, має певний ступінь очікування, який дозволяє йому оцінити свого співрозмовника щодо його мовних особливостей і зіставити його артикуляційні витрати з вимогою ситуації. Мовець у змозі оцінити відповідність свого говоріння в цій конкретній ситуації: при чіткому говорінні необхідний інший артикуляційний розподіл із малою кількістю скорочених форм, ніж при невимушеному говорінні. При читанні, у свою чергу, переважають інші стратегії, задані графічним образом. «Природність» читання виражається, насамперед, у типі акцентуації, інтонаційних особливостях оформлення фраз, а також певній кількості артикуляційних редуцій [192, с. 117].

Об'єктом дослідження в цій роботі є читане мовлення (read speech), яке не спрямоване на добування інформації й передбачає попередню підготовку, яка передусь фазі реалізації, що впливає на реалізацію висловлення. Дикторське читання на радіо й телебаченні є озвучуванням друкованого тексту для інших реципієнтів і може характеризуватися набором відмітних семантичних і фонетичних характеристик, властивих не для інформаційного читання, а для того, що озвучується, спрямованого суто на сприйняття інформації слухачем. Диктор у зазначеній ситуації виступає посередником між укладачами інформаційного тексту і його реципієнтами (слухачами, глядачами).

До звукового аспекту радіо– і телеінформації висуваються особливі вимоги. Радіо й телебачення бере на себе функцію формування мовного еталона на всіх рівнях мови, включаючи, у першу чергу, рівень вимови. Професійна підготовка диктора передбачає фахову освіту, пов'язану з оволодінням правил риторики, техніки читання й, насамперед, норм вимови. Вимова дикторів, які є «законодавцями» орфоепічної норми, відрізняється дотриманням усіх установлених правил вимови [9, с. 86]. Крім нормативної вимови, правильного розподілу значеннєвого наголосу, інтонаційного

оформлення висловлення, загальної тональності повідомлення, що передає оцінне ставлення диктора (комунікатора) до інформації, велике значення мають темп і ритм як найважливіші характеристики звучного мовлення. Іноді ці характеристики розглядаються в єдності як складна ознака мовлення, що звучить, – темпоритм. Такий підхід уявляється цілком виправданим, тому що темп і ритм взаємозалежні й реалізуються одночасно. Істотними при цьому є обсяг висловлень та їх чергування у дискурсі, обсяг і чергування мовних тактів у висловленні, кількість і тривалість пауз. Усе це сприяє виразності повідомлення. Експериментально доведено, що високий темпоритм оцінюється позитивно, оскільки асоціюється з розмовним мовленням, якому властиві індивідуальність, спонтанність, експресивність. Але ідеальною умовою адекватного сприйняття інформації є збіг темпу й ритму комунікатора і особистого темпу й ритму слухача [84].

Висуваються вимоги і до особистісних якостей диктора, який повинен мати гарну дикцію, приємний тембр голосу, добре володіти фонаційними комунікативними засобами, що передають тональність повідомлення й експресію.

Сучасні ЗМІ, що сполучують принципи інформативності і форми презентації повідомлення, прагнуть до доступності її сприйняття й привабливості для слухача, наслідком чого є максимальне наближення подання інформації до природного розмовного стилю [183, с. 2077].

Особливі умови продукування і сприйняття повідомлення є причиною не тільки чіткості викладення та релевантності змісту матеріалу, але й зрозумілою для слухача мовлення та сприятливою слуханню манерою говоріння. Непочуте з першого разу втрачає для слухача всякий зміст, тому радіо (телебачення) – «медіум не для філігранних, витончених формулювань, а для структурно простих текстів» [165, с. 263]. Серед вимог, які висуваються до інформаційного тексту, – доступність, чіткість, зрозумілість мови й висловлення, з погляду часового обмеження подачі повідомлення – стислість і точність.

Потік інформації, що постійно збільшується, і зростаюча потреба в оперативних повідомленнях сприяють удосконаленню всіх засобів масової комунікації: і преси, і радіо, і телебачення. Для усних ЗМІ характерна здатність миттєвого й безмежного поширення інформації про події з місця дії в момент їх здійснення. Передане звучне мовлення виключає можливість для слухача повернутися до тільки що переданого повідомлення, що визначає значущість комунікативної специфіки радіо– і телемовлення й відповідальність у виборі й організація мовних засобів [49, с. 4].

Тексти випусків новин мають низку типових рис, що спрямовані на передачу інформації в стислій і точній формі. Орієнтуючись на чітко фіксовану тривалість передачі, редактори користуються обмеженим набором тематико–стилістичних засобів і прийомів, що дозволяють викладати повторювані події в порядку актуальності й першорядної важливості. Створення текстів, як правило, базується на трьох основних рівнях подання матеріалу: визначення теми повідомлення, вказівка місця, часу, джерела даних, передісторія, масштаб події тощо, тобто застосування типових інформаційних кліше, що комбінуються в різному порядку, а також, незалежно від теми повідомлення, використання повторюваних фраз диктора або особи, яку цитують [121, с. 61].

Така схематизація пропонованого інформаційного матеріалу, певна повторюваність мовних кліше, відсутність процесів творчого моделювання при підготовці випусків новин, безсумнівно, впливають і на усну форму їх репрезентації. Повторювані з тексту в текст блоки фраз, набори слів і цифр, музичні елементи в чітко заданих місцях формують у дикторів навички «звикання» до викладеного матеріалу, що виражається в побіжному прочитанні клішованих фраз, відсутності акцентуації, паузації на менш інформативних ділянках [110].

Специфіка прочитання тексту залежить від його належності до функціонального стилю, його основного комунікативного завдання й тематичної структури; зміст і структурна будова тексту визначають засоби

оформлення мовного висловлення.

Основне комунікативне завдання публіцистичних текстів полягає у формуванні суспільної думки за допомогою констатації фактів, оцінки або характеристики предмета опису. Найбільш істотними стильовими рисами композиційно–мовних форм інформативного типу є точність, ясність, відносна стислість й емоційна нейтральність [50, с. 31]; ступінь модифікації звуків та їхні характеристики в цьому типі текстів наближаються до своїх основних алофонів [121, с. 55].

Читання як тип мовлення найбільш наближене до нормативного варіанта вимови (при читанні передбачається повний тип вимови) і, отже, саме читання дає уявлення про найбільш яскраві й характерні вимовні риси, які проявляються у всіх ситуаціях спілкування, що активно використовується для вивчення фонетичних особливостей мовлення й соціопсихологічних особливостей мовців [7, с. 15; 151]. Навіть під час читання тексту можуть бути створені умови, які максимально наближаються до реального мовлення [12]. Як показують дослідження О. І. Стеріополо [143, с. 83], підготовлене читання як вид мовної діяльності характеризується специфічним набором фонетичних ознак, що відображають достовірні відомості про функціонування голосних і приголосних фонем у реальному мовленні.

Дослідники також відзначають, що особливості спонтанного мовлення (ослаблений ступінь напруженості артикуюючих органів, унаслідок чого звуки зазнають сильних модифікацій не тільки в службових словах, але й у самостійних) уже зафіксовані у підготовленому мовленні дикторів, що є носіями вимовного стандарту, що свідчить про зближення вимовної норми з узусом і про вплив на неї останнього, що підсилюється. Цей факт свідчить, з одного боку, про ступінь близькості/віддаленості вимовного стандарту щодо мовної дійсності, з іншого боку, про спроби створення диктором ілюзорного ефекту говоріння в процесі читання інформаційних текстів [26, с. 41].

1.3.2. Функція впливу ЗМІ на формування мовної свідомості суспільства.

Значна частина життя сучасного суспільства протікає в медіа–просторі. Засоби масової інформації як найбільш мобільні та затребувані суспільством створюють той комунікативний фон, у який залучені всі члени соціуму. Дослідження мови ЗМІ як відображення мовної культури й політики суспільства дозволяє реконструювати мовну картину світу сучасності.

Теле– й радіомовлення, за допомогою якого щодня здійснюється спілкування ведучих, оглядачів, кореспондентів, коментаторів, дикторів із мільйонами глядачів і слухачів, – «це специфічний прояв, реалізація мовної дійсності у сфері масової комунікації» [86, с. 65]. Масова комунікація як один із видів спілкування являє собою соціально зумовлене явище з основною функцією впливу через значеннєву й оцінну інформацію. Засоби масової інформації забезпечують регулярність і тиражованість інформації, завдяки чому постають потужним механізмом впливу на масову аудиторію: інформуючи людину про стан світу та заповнюючи її дозвілля, ЗМІ впливають на весь склад людського мислення, на стиль світосприймання, на тип культури сьогодення.

У дослідженнях останніх років культура трактується як система колективного знання, за допомогою якої люди моделюють навколишній світ. Така точка зору підкреслює тісний взаємозв'язок сприйняття, пізнання, мови й культури. У руслі цієї концепції індивідуальні дії людей, нерозривно пов'язані з комунікативними процесами, належать до комплексної системи колективного знання, що передається через мову. Сьогодні «постачальниками» колективного знання, або посередниками в його поширенні, є ЗМІ, які ніколи не залишаються індиферентними до того, що опосередковують.

Спостережувані в останні роки зміни в лексиці пов'язані переважно із соціокультурними змінами, що відбуваються в суспільстві. Ці зміни знаходять висвітлення насамперед у мові ЗМІ, тому що вона найгостріше реагує на всі процеси в суспільній свідомості, з одного боку, відображаючи стан останньої, з іншого боку, впливаючи на її формування.

Нові явища в мовах світу новітнього часу пов'язані, насамперед, з активізацією лексичних запозичень, що визначається безпосередньою спрямованістю лексики до позамовної дійсності. Усі ці явища не могли не знайти відображення в ЗМІ. Як показують дослідження [89; 69], ЗМІ за сучасних умов є основними «посередниками» у міграції слів з однієї мови до іншої, відіграють величезну роль у популяризації іноземних лексем. Джерела, які мають інформаційний характер, найшвидше реагують на зміни, що відбуваються в суспільстві, і привносять відповідні поняття в мовлення й мову.

Мовні зрушення і новації, що відбуваються в літературній мові, так чи інакше проходять через канали масової інформації, мова яких особливо оперативно реагує на зміни, що відбуваються. Еволюційні зміни стосуються насамперед лексико–семантичного ярусу мови, оскільки він безпосередньо звернений до позамовної дійсності й відображає всі зміни, що відбуваються в ній, у літературному мовленнєвому узусі.

Властиві ЗМІ категорії оригінальності, автентичності впливають не тільки на мовний стиль (Sprechstil), але й на стиль мислення (Denkstil) і стиль усієї мови (Sprachstil) у цілому [206, с. 205], що знаходить висвітлення у формуванні такої мовної свідомості, у якій новітні лексичні запозичення становлять нові «модні» специфічні норми та стереотипи соціальної поведінки. Носії мови зацікавлені в тому, щоб максимально використати весь наявний у їхньому розпорядженні арсенал мовних засобів для створення вербальних повідомлень.

Образ ідеалізованого американського суспільства з високим рівнем технічного прогресу, культури й економіко–політичного устрою країни – своєрідний флагман сучасного світового співтовариства, який підтримується різноманітними пропагандистськими зусиллями у ЗМІ. Англо–американські запозичення за рахунок високої частотності вживання формують певні мовні навички, що впливають на пізнавальну діяльність індивіда і на механізми вербалізації ментального змісту. Відомо, що для того, щоб запозичення

відбулося, навіть у випадку невідкладної потреби у позначенні нового поняття, необхідні певні психологічні передумови, установка мовної свідомості, готовність носіїв мови–реципієнта до запозичення. Психологічні механізми, що стимулюють запозичення: вплив, наслідування, ідентифікація, «ефект емоційного зараження» [28, с. 145] здійснюються через «індивідуальну, особистісну довіру глядача (слухача)» до джерела інформації [96, с. 51 – 52], яким є ЗМІ.

З лінгвістичної точки зору радіо– й телемовлення – багатопланові явища. Мовлення радіо і телебачення, як різновид масового спілкування, має виконувати основні функції літературної мови, бути загальноприйнятим й загальнозрозумілим. Висловлення в ньому необхідно будувати відповідно до норм, що затвердилися в літературній мові.

Слід зазначити зразковість засобів масової інформації як законодавців мовної й мовленнєвої норми в плані її зміни й закріплення. Мовлення дикторів радіо й телебачення вважається еталонним, зразковим, виконує роль мовного нормалізатора. Радіо– й телемовлення впливає на формування літературної мови, слугує одним з основних факторів зміни й поширення сучасних норм літературної мови, є орієнтиром для мовної практики сучасного суспільства. Як відомо, ненормативне, але часто вживане явище часто набуває риси сталості й може в остаточному підсумку здобути статус факту літературної мови.

Висновки до розділу 1

1. Розгляд проблеми щодо впливу англо–американських запозичень на орфоепію показує, що на сьогодні в цій галузі практично відсутні роботи, які висвітлюють алофонічну варіативність фонем англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій у німецькому й українському мовленні.

2. Проникнення інформаційних технологій у повсякденне життя мільйонів людей призводить до значного поширення лексики цієї галузі науки й техніки, її входження в усну комунікацію людей, що не тільки професійно займаються цією проблематикою, але й пов'язаних із нею опосередковано, як користувачі. Уживання термінів за межами наукового стилю (у розмовному мовленні, у ЗМІ) сприяє їх детермінологізації, зближенню із загальноповживаною лексикою, входженню цього шару лексики до загальнолітературної мови й закріпленню запозичень в узусі.

3. Система спеціальної лексики легко абсорбує запозичення та містить фонетичні елементи, що потенційно придатні до засвоєння в системі мови–реципієнта; фонетичні особливості запозиченої термінологічної лексики розглядаються як стадія їх подальшої фонетичної адаптації.

4. Для фонетичної адаптації іншомовних слів суттєвим є різноманіття форм передачі їх звукового складу у фонетичній системі мови–реципієнта, що призводить до виникнення складних діафонічних і ксенофонічних відносин між фонетичними системами контактуючих мов, які виявляються у вигляді співіснуючих звукових варіантів.

5. Потенціал сприймаючої мови дозволяє їй розширювати дистрибуції власних фонем на фонологічному рівні, що призводить до внутрішніх перебудов і зрушень фонологічної системи мови–реципієнта.

6. Мовні інновації, що відбуваються в орфоепічному мовленні, знаходять своє відображення у сфері засобів масової інформації. ЗМІ за сучасних умов є основними «посередниками» в міграції слів з однієї мови до

іншої, відіграють величезну роль у популяризації іноземних лексем. Джерела, які мають інформаційний характер, найшвидше реагують на зміни, що відбуваються в суспільстві, і привносять відповідні поняття в мовлення й мову.

Основні положення цього розділу подані в статтях автора та тезах доповіді на конференції [61; 62; 64; 66; 214].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО– ФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Цей розділ містить опис мовленнєвого матеріалу, програму й методи експериментально–фонетичного дослідження реалізації фонем англо–американських запозичень у німецькому та українському мовленні, послідовність виконання статистичного аналізу експериментальних даних.

2.1. Добір і лінгвістичний аналіз мовленнєвого матеріалу

Матеріал дослідження склали автентичні тексти інформаційних програм сфери інформаційних технологій британської радіостанції BBC розділу "Digital Planet", німецької радіостанції "Deutschlandfunk" розділу "Computer und Kommunikation" і першого каналу національної радіокомпанії України, розділ «Інтернет, комп'ютер, звук» (записи 2003–2010 років).

Вибір текстів радіоповідомлень інформативного плану визначений завданнями дослідження. Найбільш істотними стильовими рисами композиційно–мовних форм інформативного типу є точність, зрозумілість, відносна стислість та емоційна нейтральність [50, с. 31]; ступінь модифікації звуків та їхні характеристики в цьому типі текстів наближаються до своїх основних алофонів [121, с. 55]. Мовні зрушення і новації, що відбуваються в літературній мові, так чи інакше проходять через канали масової інформації, мова яких особливо оперативно реагує на зміни, що відбуваються. Теле– й радіомовлення в значній мірі впливає на формування літературної мови, слугує одним з основних факторів зміни й поширення сучасних норм літературної мови, є орієнтиром для мовної практики сучасного суспільства.

Загальний обсяг звучання текстів досліджуваних радіоповідомлень становить 18 годин, із них по 2 години звучання для кожної дослідженої мови відібрані для проведення аудиторського й інструментального видів

аналізу. Текстовий обсяг матеріалу дослідження складають 250 випусків інформаційних радіоповідомлень, загальна кількість проаналізованих англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій налічує понад 600 запозичень у кожній із досліджених мов–реципієнтів.

Структурно–семантичний аналіз англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій у німецькому й українському мовленні визначив типи запозичень, які визначили корпус експериментально–фонетичної частини цього дослідження. Матеріал дослідження фонетичної адаптації англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій склали запозичені слова (згідно з термінологією В. Бетца [168]), тобто той тип запозичень, які зберігають матеріальну форму мови–джерела під час процесу запозичення та потенційно підлягають фонетичній адаптації на ґрунті мови–реципієнта.

Треба зазначити, що вивченню були піддані виключно самостійні частини мови: переважно іменники – 92%, прикметники – 5% і дієслова – 3% від загальної кількості запозичень сфери інформаційних технологій. Запозичених службових частин мови у межах дослідженої вибірки не зафіксовано.

Англо–американські запозичення, зафіксовані у німецькому й українському мовленні, склали мінімальні пари з відповідними лексемами у мовленні англійських дикторів. Як одиницю сегментного рівня було обрано фонему та її реалізацію в потоці мовлення. Кількість досліджених алофонів дорівнює 2000 одиниць фонетичної реалізації алофонів англійських фонем англо–американських запозичень у німецькому та українському мовленні.

Отже, вивчення фонетичної адаптації англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій на матеріалі мовлення професійних дикторів є визначальним у встановленні алофонічного варіювання голосних і приголосних англійських фонем у німецькому й українському мовленні

2.2. Методи і програма дослідження

У роботі використано комплексну методику, що включає в себе метод лінгвістичного спостереження, порівняльний метод, метод експериментально–фонетичного дослідження (слуховий, аудиторський, інструментальний), метод статистичної обробки кількісних даних.

1) метод лінгвістичного спостереження, за допомогою якого описано закономірності функціонування запозичень у досліджуваних мовах–реципієнтах на морфологічному рівні;

2) порівняльний метод, за допомогою якого здійснено зіставлення фонетичних систем мови–донора (британського варіанта англійської мови) і мов–реципієнтів (німецької й української) та обрано англійські фонем, які піддалися емпіричному вивченню під час дослідження. Добір проводився за такими критеріями: відсутність фонем мови–донора у фонетичному складі мов, що запозичують, або розходження дистрибутивних властивостей відповідних фонем у мові–донорі й мові–реципієнті;

3) метод експериментально–фонетичного дослідження (слуховий, аудиторський, інструментальний). Слуховий та аудиторський аналіз дозволив визначити ряд особливостей сприйняття на слух алофонів англійських фонем англо–американських запозичень у німецькому та українському мовленні дикторів інформаційних радіоповідомлень. За допомогою методу інструментального аналізу було встановлено набір диференційних акустичних характеристик алофонів англійських фонем англо–американських запозичень у німецькому та українському мовленні;

4) метод статистичної обробки кількісних даних досліджуваних мовних явищ, який забезпечив об'єктивність і верифікованість отриманих даних.

Об'єктом лінгвістичного дослідження було обрано прочитане мовлення британських, німецьких і українських професійних дикторів в інформаційних передачах радіо Великобританії, Німеччини й України, часовий період

звукозаписів охоплює період з 2003 р. по 2010 р. З дикторського мовлення було виділено всі англо–американські запозичені лексеми й алофони англійських фонем, розподіл яких фіксувався в певних позиціях у слові. Добір мовного матеріалу, поданий у вигляді звукозаписів інформаційних передач радіостанцій Великобританії, Німеччини й України, привів до формування банку даних текстів загальним обсягом звучання 18 годин. Відібрані методом спостереження 2000 алофонів англійських фонем було згруповано за способом і місцем утворення, класифіковані за типами і видами та піддано аудиторському й інструментальному аналізу з метою одержання даних, необхідних для перевірки висунутої гіпотези. Наступна лінгвістична інтерпретація результатів дослідження призвела до виявлення спільних і відмітних ознак в описі об'єкта дослідження, а статистична обробка всього корпусу алофонів дозволила подати описувані явища як закономірність або загальну тенденцію для досліджуваної мовної одиниці. На підставі отриманих висновків прогнозується подальше закріплення зазначених тенденції в сприймаючих мовах у досліджуваній сфері, а також їх поширення на лексику інших підмов.

2.3. Принципи проведення аудиторського аналізу

Записи текстів випусків радіоповідомлень у реалізації німецьких та українських дикторів–професіоналів було піддано комплексному перцептивному аналізу, що складається зі слухового аналізу, проведеного самим дослідником, і аудиторського, учасниками якого є аудитори–носії української мови, фахівці в галузі фонетики.

Слуховий аналіз текстів німецьких, англійських та українських інформаційних радіоповідомлень здійснювався за програмою дослідження, яка складалася з декількох етапів.

Перший етап, що представляє собою попередній (лінгвістичний) аналіз текстів інформаційних радіоповідомлень, проводився самим дослідником із

метою вибору з усього масиву текстів звукового матеріалу, необхідного для аудиторського й експериментального видів аналізу. У ході багаторазового прослуховування дослідник відбирав тексти, які відповідають нормативній орфоепічній дикторській реалізації. При цьому оцінювались такі параметри оцінки мовлення диктора, як артикуляційна чіткість, виразність (нечітка, чітка, надчітка), темп мовлення (дуже повільний, помірний, дуже швидкий), сила звучання звуку (занадто тихо, помірно, занадто голосно).

Другий етап полягав у проведенні послідовного мікросегментного членування відібраних текстів із наступним аналізом і інтерпретацією отриманих даних, у завдання якого входить:

- 1) аналіз реалізації алофонів англійських фонем у німецькому й українському мовленні;
- 2) визначення диференціальних ознак реалізованих алофонів;
- 3) розподіл реалізованих алофонів за такими категоріями:
 - (1) повне збереження реалізації англійської фонемі,
 - (2) заміна реалізації англійської фонемі німецьким або українським діафоном,
 - (3) заміна реалізації англійської фонемі ксенофоном (термін, уведений шведськими вченими Р. Еклундом та А. Ліндштрюмом для позначення чужорідних звуків у мовленні [180, с. 85–86]).

Етап аудиторського аналізу передбачає роботу з аудиторами, що дозволяє доповнити й уточнити проведений дослідником слуховий аналіз, а також визначити ступінь розходження й ідентифікації досліджуваних алофонів англійських фонем у німецькому й українському мовленні, ґрунтувався на інформації, отриманій під час слухового аналізу.

З метою виявлення можливих розходжень при слуховій інтерпретації аналізованих звукових сегментів важливим моментом є правильний добір аудиторів – учасників аудиторського аналізу. Аудитори повинні мати достатній досвід у роботі з автентичними німецькими й українськими текстами. Кількість аудиторів – носіїв української мови, фахівців у галузі

фонетики, складала 10 осіб (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», кафедра перекладу та теоретичної і прикладної лінгвістики).

Тексти відібраних радіоповідомлень було затранскрибовано відповідно до дикторської реалізації учасниками фонетичного аналізу з використанням системи діакритичних знаків IPA, яка дає можливість відбити різні відтінки варіантів голосних і приголосних у мовленні. У складених протоколах орфографічного запису було зафіксовано всі досліджувані алофони, а також можливі відхилення від кодифікованої норми вимови, позначено межі фраз, синтагм, фонетичних слів.

Аудиторам було запропоновано такі завдання при описі реалізації голосних і приголосних англійських фонем у німецькому й українському мовленні:

1. визначити в зазначених позиціях алофона його співвіднесеність із фонетичною системою англійської, німецької або української мови;
2. позначити вид алофона, використовуючи систему позначень, запропоновану дослідником;
3. у разі співвіднесеності досліджуваного алофона з фонетичною системою досліджуваних мов–реципієнтів позначити алофон як «діафон»;
4. у разі неспіввіднесеності досліджуваного алофона з фонетичною системою німецької або української мови позначити алофон як «ксенофон».

Результати слухового та аудиторського аналізів уможливили визначення ступеня відмінності в реалізації досліджуваних алофонів англійських фонем у німецькому й українському мовленні на рівні слухового сприйняття. Результатом аудиторського аналізу стали групи реалізацій фонем англо–американських запозичень у німецькому й українському мовленні, які було замінено субститутами у мовах–реципієнтах та класифіковано як діафони, а також реалізації фонем англо–американських запозичень у німецькому й українському мовленні, які виявили свою чужорідність із фонетичною системою німецької або української мови, та

було класифіковано як ксенофон. Обидві групи реалізацій фонем зазнали наступного інструментального аналізу для виявлення їхніх акустичних параметрів і порівняння з характеристиками англійських фонем в англійському мовленні.

Усі одержані дані статистично оброблялися на персональному комп'ютері й аналізувалися автором дисертації. Використані статистичні прийоми докладно описано в підрозділі 2.5.

2.4. Принципи програмної обробки

Інструментальний аналіз мовлення є невід'ємною частиною фонетичного дослідження, оскільки дозволяє одержати об'єктивну інформацію щодо реалізації звуків і звукосполучень у мовленні.

Осцилографічний і сонаграфічний аналіз отриманого матеріалу проводився з використанням апаратно–програмної системи для обробки акустичних мовних сигналів, реалізованої на базі персонального комп'ютера за допомогою пакета програм WaveLab та PRAAT. WaveLab – програма для високоякісного редагування звуку. Програма акустичного аналізу PRAAT дозволяє, серед іншого, виводити на екран комп'ютера осцилограму виділеного відрізка та спектрограму, в обробленні сигналів якої використовують так зване короткочасове перетворення Фур'є. Результатом є графічне подання розподілу густини потужності спектральних складових, яке відображає зміну спектру в часі.

Застосування програмного пакету обробки натурального мовлення дозволяє здійснювати зазначені види інструментального аналізу одночасно, роблячи тим самим процедуру інструментальної обробки даних менш трудомісткою, більш точною й наочною.

Підготовка інструментального дослідження алофонів містить попередню комп'ютерну обробку мовних зразків і складається з ряду послідовних операцій.

Відібрані в ході слухового аналізу фрагменти мовного матеріалу, а саме лексеми, що містять досліджувані звуки, були вичленені у звукові файли формату Windows PCM (*.wav).

За допомогою осцилограм було відзначено межі виділених сегментів звуків відповідно до загальноприйнятої у фонетичних дослідженнях методики [51; 181].

Частотні й енергетичні параметри розраховуються в різних точках дискретизації виділених сегментів. Центральним моментом процесу сегментації є виявлення фази найбільш стабільних характеристик досліджуваного сегмента (голосного або приголосного).

Використане програмне забезпечення дозволяє одержати графічне зображення виділеного сегмента з інформацією про характер мовленнєвого сигналу. Важливим, однак, є вміння правильно розшифрувати отримане зображення й отримати з нього достовірну інформацію про проаналізований відрізок.

Дослідження тембральних характеристик голосних і приголосних звуків проводилося за допомогою спектрографічного аналізу – одного з найбільш ефективних сучасних методів в акустичній фонетиці. Спектрограми звуків, отримані за допомогою згаданих програм, використання яких дозволяє одержати акустичне зображення досліджуваних сегментів, чітко визначити межі звуків завдяки можливості прослухати окремі фрагменти, виміряти частоту формант F1 і F2. Опрацювання спектрограм здійснювалося й інтерпретувалося відповідно до відомих методик і рекомендацій [81; 194].

Відомо, що ротова, носова і фарингальна порожнини відіграють роль резонаторів, які мають свою власну частоту коливань, що позначаються на спектрограмах у вигляді формант (ділянок концентрації енергії).

Якісні розходження між голосними визначаються F–картиною, тобто взаємним розташуванням частот перших трьох формант, з яких найбільш значимими для сприйняття й акустичного аналізу є F1 і F2. Частоти формант

цілком залежать від змін обрисів і розмірів мовного тракту, тому за першими двома формантами можна визначити розташування артикуючих органів [181, с. 38]. Уважається, що частота F1 пов'язана з підняттям голосного: відкриті голосні характеризуються високим значенням першої форманти, закриті голосні мають частоту F1 меншої амплітуди. Частота F2 співвідноситься з рядом голосного: висока частота другої форманти спостерігається в голосних переднього ряду, нижча – у голосних заднього ряду. Іншими словами, частота F1 обернено пропорційна підняттю голосного, частота F2 прямо пропорційна просуненню язика. Округлення й витягування губ під час вимовляння лабіалізованих голосних знижують частоту обох формант, особливо F2.

Дифтонгам властива безперервна зміна якості голосного усередині складу, що розпізнається на спектрограмі за ковзними переходами формант від першого голосного до другого. При монофтонгічній послідовності голосних також спостерігається перехід формант, однак обидва голосні виявляють набагато більш тривалі квазіконстантні фази, у той час як дифтонги складаються практично винятково з формантних переходів.

Твердий приступ виникає внаслідок повного зімкнення голосових зв'язок, що призводить до короткочасної зупинки їх коливань. На спектрограмі це нагадує фазу зімкнення проривного приголосного й відображається у вигляді паузи сигналу менш 100 мс (при цьому відсутні показники частоти основного тону) перед реалізованим голосним, що супроводжується різким переходом до власних характеристик голосного.

Опис якісних ознак досліджуваних реалізацій голосних і приголосних фонем англо–американських запозичень у німецькому й українському уявляється можливим шляхом вивчення їх спектральних характеристик та встановлення залежності між фонемою і її акустичними корелятами.

Спектральні властивості наголошених голосних, виявлені О. І. Стеріополо на матеріалі трискладових слів [143, с. 154 – 155; 144, с. 108], слугували у цій роботі еталонними параметрами наголошених

голосних у німецькому мовленні (табл. 2.1). У таблиці 2.1 також наводяться результати досліджень Г. Хайке [190], Х. Венглера [211], П. Делатра [176].

Таблиця 2.1

Спектральні характеристики наголошених голосних у німецькому мовленні (у Гц)

Голосні	Форманти	Результати досліджень			
		Хайке	Делатр	Венглер	Стеріополо
[i:]	F1	250	275	250	320
	F2	2400	2250	2400	2500
[ɪ]	F1	300	325	260	390
	F2	2100	2100	2100	1900
[e:]	F1	350	375	350	410
	F2	2100	2050	2100	1950
[ɛ]	F1	400	500	450	520
	F2	1800	1900	1800	1810
[a:]	F1	800	750	850	700
	F2	1200	1150	1150	1200
[a]	F1	850	750	800	620
	F2	1300	1250	1400	1420
[o:]	F1	350	375	250	420
	F2	750	850	800	890
[ɔ]	F1	400	500	400	510
	F2	850	900	800	985
[u:]	F1	250	275	200	300
	F2	700	850	700	800

Продовж. табл. 2.1.

Голосні	Форманти	Результати досліджень			
		Хайке	Делатр	Венглер	Стеріополо

[ɕ]	F1	350	325	200	350
	F2	850	950	850	965
[ø:]	F1	390	375	320	350
	F2	1585	1600	1550	1750
[œ]	F1	510	500	480	400
	F2	1525	1550	1530	1600
[y:]	F1	295	275	270	–
	F2	1780	1750	1745	–
[y]	F1	350	325	300	–
	F2	1725	1700	1680	–

Як еталонні параметри наголошених голосних в українському мовленні було обрано спектральні властивості наголошених голосних за даними О. С. Іщенко, які наведені у табл. 2.2 [76].

Таблиця 2.2

Спектральні характеристики наголошених голосних в українському мовленні (у Гц)

Голосні	Форманти	
	F1	F1
[A]	750 ± 30	1200 ± 30
[O]	450 ± 30	750 ± 40
[Y]	350 ± 50	600 ± 70
[E]	520 ± 20	1630 ± 60
[И]	350 ± 30	2100 ± 50
[I]	280 ± 20	2300 ± 50

У якості еталонних параметрів наголошених голосних в англійському мовленні були обрані спектральні властивості наголошених голосних за даними Дж. Велса, які наведені у табл. 2.3 [212].

Таблиця 2.3

**Спектральні характеристики наголошених голосних в
англійському мовленні (у Гц)**

Голосні	Форманти	
	F1	F1
[i:]	285 ± 46	2373 ± 166
[ɪ]	356 ± 54	2098 ± 111
[e]	569 ± 48	1965 ± 124
[æ]	748 ± 101	1746 ± 103
[ɛ]	677 ± 95	1083 ± 118
[o]	599 ± 67	891 ± 159
[ɔ]	449 ± 66	737 ± 85
[ɜ]	376 ± 62	950 ± 109
[u:]	309 ± 37	939 ± 142
[ʊ]	722 ± 105	1236 ± 70
[ɜ:]	581 ± 46	1381 ± 76

Особливі труднощі в порівнянні з голосними звуками становить розпізнавання приголосних у злитому мовленні, тому що їхні ознаки виражені недостатньо чітко, особливо при прискоренні темпу говоріння й посиленні накладення звуків один на одного [26, с. 98 – 99]. У цьому дослідженні при розшифруванні спектрограм розпізнавання й розрізнення реалізованих сегментів базувалося на ідентифікації дистинктивних ознак виділених сегментів [209].

Тривалість голосних вимірялася в мілісекундах і порівнювалася з еталоном, у якості якого була використана тривалість німецьких наголошених голосних, досліджена О. І. Стеріополо на матеріалі трискладових слів, вирізаних із фраз [143, с. 141 – 142]. Дані еталонної тривалості подані в табл. 2.4.

Тривалість довгих і коротких наголошених голосних у німецькому мовленні (у мс)

Довгі голосні	Тривалість	Короткі голосні	Тривалість
[ʀ]	161	[a]	118
[o:]	161	[ɔ]	115
[e:]	161	[ɛ]	118
[u:]	120	[ʊ]	91
[i:]	128	[ɪ]	95

Утворення проривного приголосного артикуляційно підрозділяється на три фази: утворення зімкнення, фаза зімкнення, фаза розімкнення. Орган, що артикулює (губи, кінчик язика, спинка язика), утворює повне зімкнення з місцем артикуляції (лабіальним, альвеолярним, велярним, задньоязиковий). Під час фази зімкнення за нею протягом певного часу накопичується видихуваний потік повітря, фаза розімкнення характеризується вибуховим утворенням шуму. Дані фази артикуляційного процесу утворення проривного відображаються акустично: при першій фазі відбувається різке падіння спектральної енергії. Друга фаза характеризується повним «акустичним спокоєм», за винятком «голосової лінії» ("voice bar") – чорної смуги в найнижчій частотній ділянці (ділянці основного тону й першої гармоніки), що є індикатором дзвінкого проривного (під час фази зімкнення дзвінкого проривного голосові зв'язки вібрують так довго, доки тиск у ротовій порожнині не виявляється достатнім, щоб зупинити фонацію або перервати зімкнення), яка може мати вертикальне штрихування, відображаючи періодичність голосового джерела. Третя фаза (розімкнення) відображається на спектрограмі різким збільшенням спектральної енергії в певній частотній ділянці, що визначається джерелом шуму вибуху, тобто місцем артикуляції

проривного. Під час фази зімкнення виникає пропуск у спектрограмі, що є обов'язковою акустичною ознакою проривного. Оглушення дзвінких проривних проявляється у відсутності або переривчастості голосової лінії на спектрограмі.

Проривні приголосні, при вимові яких аспіративний шум суттєво перевищує за тривалістю шум фрикації, називаються аспірованими. У фонетичній літературі для опису відмінностей між проривними приголосними в позиції перед вокальними звуками використовується ознака "час затримки голосу щодо моменту вибуху приголосного" (англ. voice onset time, скорочено VOT). Ця ознака враховує стан голосової щілини в момент розмикання зімкнення. При вимові аспірованих проривних голосова щілина в момент розкриття зімкнення широко відкрита. Це призводить до значної затримки голосоутворення, появи аспіративного шуму й збільшенню тривалості шумового інтервалу у порівнянні із простими (неаспірованими) проривними [193; 194].

Крім того, при зіставленні частотних характеристик фрикативного й аспіративного шумів встановлено, що фрикативний шум розташований у більш високочастотній ділянці порівняно з аспіративним, який має тенденцію локалізуватися в ділянці низьких частот спектру. Тертя повітря й придих, на думку Г.Фанта, "можуть виникати одночасно й послідовно; можливі випадки, коли один з цих видів шуму є основним. У шумовому інтервалі зімкненого звуку, під час якого відбувається розширення артикуляторного проходу, аспірація повинна йти слідом за фрикативним шумом у тому випадку, якщо виникають обидва шуми» [181, с. 31].

Деякі автори, вказуючи на послаблення німецьких приголосних у мовленні, відзначають відсутність придиху під час вимови сильних зімкнених, що ототожнюється з ознакою напруженості [192]. Між іншим відомо, що аспірація сама по собі не є еквівалентною напруженості: аспіровані приголосні характеризуються в більшості випадків слабкістю артикуляції внаслідок того, що придих робить ніби зайвим різкий вибух,

який вимагає певного напруження органів, що здійснюють зімкнення [71, с. 124]. Проте, як показують дослідження, у німецькій мові ці явища належать до супутніх. Глухі зімкнені мають не тільки яскраво виражений аспіративний шум, що локалізується в низьких частотах, але й не менш чіткий фрикативний шум у верхніх частотах спектра. Згідно з К. Колером, сильні аспіровані характеризуються підвищеною турбулентністю, яка виникає, як і шум придишу, в ротовій порожнині в місці артикуляції зімкненого [192, с. 208].

На відміну від проривних фрикативні приголосні мають відносно однорідну артикуляцію й більш прості акустичні властивості. Глухі фрикативні утворюються за участі турбулентного джерела шуму, яке виникає в результаті створення у мовному тракті значного артикуляційного звуження, дзвінки — при одночасній участі турбулентного й голосового джерел. На широкосмуговій спектрограмі фрикативний шум поданий затемненою смугою, частотне розташування якої відбиває діапазон частот, що утворюють шум. Шумова смуга часто має виражене вертикальне штрихування. Особливістю фрикативних є утворення неповного зімкнення (звуження), яке являє собою щільне зближення органа, що артикулює, з місцем артикуляції. Це звуження розділяє ротову порожнину на передній і задній резонансний простір. Потік повітря, що перетинає утворену щілину, набуває турбулентного характеру, який є акустичним поштовхом для обох резонансних просторів. Переважним чином повітря модулюється у передній ротовій порожнині, так що спектр фрикативного звуку значно залежить від величини й форми передньої частини ротової порожнини: чим більше передній резонансний простір, тобто чим більшою мірою місце артикуляції (місце утвору звуження) відсунуте назад, тим нижче розташована на осі частотного діапазону нижня межа центру фрикатива, тим сильніше модулюється звук і тим більше виражений (структурований) його спектр.

Спектр альвеолярних фрикативів [s, z] виявляє дуже високу інтенсивність. Концентрація енергії відбувається в ділянці від 5000 Гц до

8000 Гц, при цьому нижня межа центру енергії може знаходитися до 1000 Гц нижче.

Постальвеолярні [ʒ, ʒ] мають найвищу амплітуду, що проявляється на спектрограмі у вигляді високого ступеня затемнення. Центр концентрації енергії розташований в ділянці від 2500 до 7000 Гц, тобто на 2500 Гц нижче, ніж в альвеолярних фрикативів.

Увулярний фрикатив [ʁ] характеризується однорідною фрикативною структурою. Відмітною характеристикою є зближення (перехрещування) третьої й четвертої форманти в центрі фрикатива в ділянці близько 3000 – 3500 Гц, незалежно від вокалічного оточення.

У глухих фрикативних розташування штрихів у частотній і часовій ділянках випадкове, воно відбиває нерегулярні властивості турбулентного шуму. Дзвінкі фрикативні характеризуються наявністю амплітудної модуляції шуму, яка відбувається з періодом основного тону голосу. На широкосмугових спектрограмах наявність голосу фіксується у вигляді «голосової лінії». Крім того, у шумовій смузі дзвінких фрикативних з'являється впорядковане вертикальне штрихування, яке відбиває періодичні зміни амплітуди шуму, зумовлені пульсуючою глотальною хвилею [81; 194].

Приголосні класу африкат за своїми акустичними властивостями займають проміжне становище між проривними і фрикативними приголосними. Так само, як проривні, вони мають інтервал зімкнення, який залежно від глухості / дзвінкості приголосного поданий на спектрограмі стоп–паузою або голосовою смугою. Подібно фрикативним приголосним, африкати характеризуються наявністю ділянки з виразним турбулентним шумом. Головні відмінності між африкатами й шумними приголосними інших класів пов'язані із тривалістю шумової фази. В однакових фонетичних контекстах тривалість шуму в африкатах більша, чим у проривних того ж місця утвору, а тривалість зімкнення менше. У той же час за інших рівних умов шумова фаза африкат коротше тривалості фрикативних приголосних. Істотним параметром є також час наростання шуму, зумовлений швидкістю

руху мовних органів у фазі створення щілини: щілина створюється після зімкнення, і інтенсивність шуму росте швидше, ніж у фрикативних, але водночас повільніше, ніж у проривних [81; 194].

При утворі центральних апроксимантів [w], [♦] повітря вільно проходить по центру ротової порожнини. Артикуляційне звуження, звичайно більш значне, ніж у голосних, створює певний опір повітряному потоку. Це призводить до втрати енергії звукових коливань голосового джерела, особливо помітної в ділянці верхніх формант F2 і F3, і до зменшення загальної інтенсивності цих приголосних. Локусна F–картина центральних апроксимантів подібна до F–картини найближчих за артикуляцією їм звучань голосних. Наявність звуження в ротовій порожнині створює умови для зниження частоти F1 (< 300 Гц), яка є мінімальною в огубленого [w]. Альвеолярний сонорний [♦] характеризується найбільш складною конфігурацією мовного тракту. При його вимові (у позиції початку складу) утворюються три звуження: між кінчиком язика й альвеопалатальною зоною твердого піднебіння, між задньою частиною язика й стінкою фаринкса, а також в ділянці губ. Відмітною рисою такої конфігурації є дуже низька F3. Типова F–картина цього приголосного характеризується такими частотами: F1 – 300 Гц; F2 – 1000 Гц; F3 – 1600 Гц. У комбінаціях з голосними формантні локуси апроксимантів дуже плавно переходять у форманти сусідніх голосних. Тривалість формантних переходів, як правило, суттєво більше тривалості стаціонарної ділянки та перевершує тривалість перехідних ділянок у комбінаціях голосних із приголосними інших типів [81; 194].

Утворення дрижачих сонорних звуків пов'язане з коливаннями активного артикулятора у повітряному потоці, що йде через мовний тракт. При вимові вібрантів піднятий кінчик язика коливається відносно альвеопалатальної зони піднебіння. Ці коливання призводять до чергування більш закритого й менш закритого повітряних проходів у місці перешкоди і відповідно до чергування ділянок сигналу з різними акустичними властивостями. Кількість коливань (або ударів) навіть при форсованій вимові

звичайно не більше трьох. Найчастіше цей приголосний реалізується як одноударний. У закритій фазі, тобто при звуженні повітряного проходу в передній частині ротової порожнини, F1 знижується й зменшується рівень усіх вище розташованих формант. Ця частина вібрантної артикуляції схожа на дуже коротке (20 – 30 мс) зімкнення дзвінкого проривного приголосного; вона чітко виявляється як на осцилограмі, так і на спектрограмі. На відміну від проривних приголосних, вібрантне зімкнення не супроводжується наступним вибухом, тому що його тривалість занадто мала для створення значного надлишкового тиску. У відкритій фазі F-картина передньоязикового вібранта схожа на голосний і приблизно може бути подана такими частотами: F1 – 500 – 600 Гц, F2 – 1300 – 1600 Гц, F3 – 1800 – 2300 Гц [81; 194].

Артикуляція латерального сонорного приголосного [l] характеризується наявністю перешкоди, утвореної кінчиком язика й альвеолами. Повітряний потік, що йде з голосової щілини, розділяється й обходить цю перешкоду по проходах, які створюються уздовж бічних сторін язика, завдяки чому [l] має практично чисту формантну структуру, схожу зі структурою голосного. Спинка язика, що рухається відносно вільно, зумовлює схильність латерального до коартикуляції, що проявляється в досить різноманітному розташуванні його формантів. Формантні показники [l] варіюються залежно від вокалічного і консонантного оточення, що призводить до великої контекстної варіативності латерального приголосного («темний» і «світлий» варіанти в англійській мові) [81; 194].

2.5. Принципи статистичного аналізу експериментальних даних

Застосування статистичних методів в експериментально-фонетичних дослідженнях пов'язано з визначенням закономірностей у структурі аналізованого явища, оскільки живе мовлення являє випадковий процес, і фізичні параметри звуків можуть розглядатися як випадкові величини. Трагування результатів інструментальних вимірів при визначенні різних

характеристик звуків є повним і достовірним тільки після відповідного статистичного опрацювання отриманих даних [113; 15].

Основним методом, що використовується під час аналізу даних інструментального дослідження, є вибірковий метод. До його основних понять належать генеральна сукупність, що охоплює всі можливі елементи, яким властива ознака, що цікавить дослідника, і вибірка сукупність, яка складається із частини елементів, що відбираються з генеральної сукупності для одержання достовірних відомостей по відношенню до всієї сукупності.

На практиці замість повного опису статистичних властивостей генеральної сукупності випадкових величин обмежуються зазначенням деяких частотних характеристик на основі вибіркової сукупності за допомогою закону розподілу випадкових величин. Найбільш поширеним у статистичних дослідженнях є нормальний (гаусівський) розподіл випадкових величин відносно середнього значення, що можна описати такою формулою:

$$p(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{(x-M)^2}{2\sigma^2}},$$

де M – середнє значення випадкової величини або математичне сподівання,

σ – дисперсія або відхилення досліджуваного параметра від його середнього значення.

Графік нормального закону розподілу випадкової величини (рис. 2.1) наочно представляє суть параметрів M і σ .

Важливість виявлення закону розподілу кожної конкретної вибірки зумовлюється тим, що це впливає на використання тих чи інших статистичних прийомів для опису вибірок. Різні фонетичні явища можуть розподілятися за різними законами, що відбиває природу звукового явища, і їх виявлення необхідне в кожному конкретному випадку. При досить великому обсязі вибірки ($n > 100$) законом розподілу можна знехтувати і вибірку розглядати як нормальну, застосовуючи до неї параметричні

статистичні прийоми. Вибірki з меншим обсягом ($n < 100$) підлягають обов'язковій перевірці на нормальність, оскільки застосування статистичних прийомів, що не відповідають закону розподілу, може призвести до помилкових результатів.

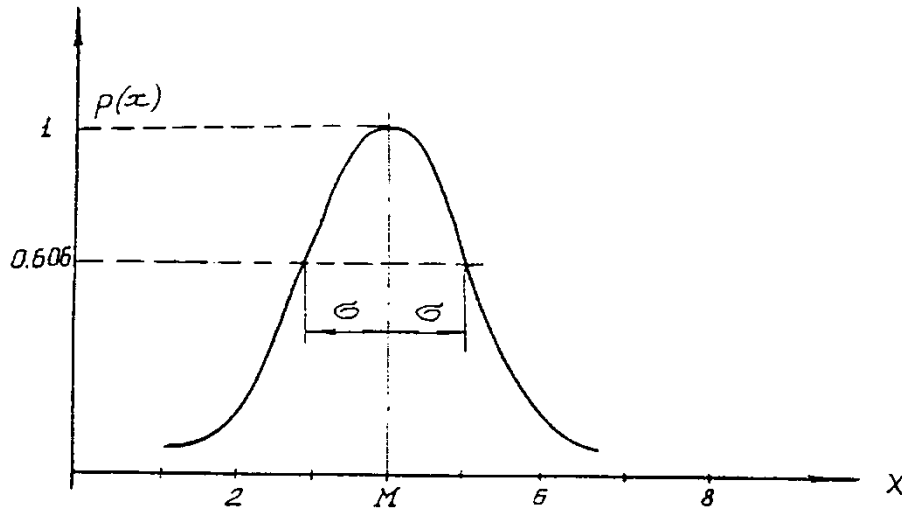

Рис. 2.1. Нормальний закон розподілу випадкової величини

Наочним способом перевірки нормальності розподілу масиву даних є побудова гістограм. Гістограма графічно представляє частотний розподіл обраної випадкової величини x_i і будується для кожного виду згрупованих даних у такий спосіб. Уздовж горизонтальної осі графіка відкладено частоту у Гц. Вісь розбита на ділянки до 10 Гц і всередині кожної ділянки проведено вертикальний відрізок, довжина якого пропорційна кількості N вимірюваних значень, що потрапили у виділену ділянку. Умовна крива, проведена по вершинах усіх відрізків, відповідає закономірності розподілу ймовірності цієї вимірюваної величини. Порівняння гістограми з накладеним на неї графіком нормального розподілу показує їхній збіг, що підтверджує нормальність розподілу. Якщо ж малюнок показує значну відмінність кривих, яка викликає сумнів у нормальності розподілу випадкових величин, варто здійснити перевірку нормальності закону розподілу, для чого підраховується величина

χ^2 :

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^n \frac{(N_i - p_i)^2}{p_i}, \quad (2)$$

де N_i – довжина кожного відрізка гістограми;

p_i – теоретичне значення функції, що відповідає нормальному закону і взяте в тій же точці, що і величина N_i ;

n – загальна кількість проведених вимірів.

Обчислене значення порівнюється з теоретичним, поданим у спеціальній таблиці [15], і робиться висновок про близькість закону розподілу ймовірності досліджуваної випадкової величини до нормального закону.

У випадку позитивного висновку випадкова величина є статистично однорідною, і її подальша статистична обробка може здійснюватися за відомими методиками, правомірність застосування яких виявляється таким чином обґрунтованою. Якщо закон розподілу, що перевіряється, відрізняється від нормального, то випадкова величина називається статистично неоднорідною, і обробка даних виконується за спеціальними методиками, які досить складні, і їх використання часто призводить до незіставлюваних результатів.

Статистична обробка результатів дослідження ґрунтується на визначенні величин математичного сподівання M і дисперсії σ , що здійснюється за такими формулами:

$$M = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i \quad (3)$$

$$\sigma = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - M)^2}, \quad (4)$$

де x_i – результат окремого виміру;

n – загальна кількість вимірів.

Одержані за формулами (3) і (4) значення математичного сподівання M та дисперсії σ визначаються з похибкою, величина якої залежить від числа проведених вимірів та обчислюється за формулою:

$$m = \frac{\sigma}{\sqrt{n}}, \quad (5)$$

де m – величина похибки;

n – загальна кількість вимірів.

Таким чином, статистичне опрацювання експериментальних даних здійснено завдяки послідовному виконанню таких операцій і обчислень:

– отримання певних сукупностей даних, що характеризують параметри голосних і приголосних у тих чи інших умовах.

– перевірка нормальності закону розподілу отриманих сукупностей даних за допомогою критерію χ^2 за формулою (2).

– визначення значення величин M , σ та n за формулами (3), (4), (5).

Статистичний аналіз отриманих у результаті дослідження даних було виконано на персональному комп'ютері Intel Core 2 Duo.

Висновки до розділу 2

1. Експериментально–фонетичне дослідження реалізацій фонем англо–американських запозичень у німецькому і українському мовленні здійснювалося на матеріалі прочитаного мовлення носіїв кодифікованої норми вимови з використанням суб'єктивного й об'єктивного методів аналізу, що цілком відповідає меті й завданням цієї роботи.

2. Матеріал дослідження склали автентичні тексти інформаційних програм сфери інформаційних технологій британської, німецької й української національних радіостанцій, аналіз яких визначив особливості фонетичної адаптації англо–американізмів у мовах, що запозичують (німецькій та українській) у зіставленні з мовою–донором (англійською).

3. У якості одиниці сегментного рівня була обрана фонема і її реалізації в потоці мовлення.

4. Аудиторський аналіз матеріалу в цифровому форматі здійснений носіями української мови, фахівцями в галузі фонетики. За даними затранскрибованих текстів кожного з аудиторів підраховувалася частота появи тієї чи іншої реалізації англійських фонем англо–американських запозичень у німецькому й українському мовленні (діафона або ксенофона).

5. Результати слухового та аудиторського аналізів уможливили визначення ступеня відмінності в реалізації досліджуваних алофонів англійських фонем у німецькому й українському мовленні на рівні слухового сприйняття.

6. Інструментальний аналіз дозволив одержати повну інформацію щодо акустичних особливостей реалізації фонем англо–американських запозичень у німецькому й українському мовленні. Аналіз акустичних характеристик голосних і приголосних звуків проводився за допомогою спектрального аналізу, який дав можливість одержати спектральне зображення досліджуваних сегментів мовлення, проаналізувати формантні

переходи досліджуваних звуків.

7. Статистична обробка даних експериментально–фонетичних досліджень пов'язана з визначенням закономірностей у структурі аналізованого явища, оскільки живе мовлення становить випадковий процес, і фізичні параметри звуків можуть розглядатися як випадкові величини. Застосування статистичних методів дозволяє встановити відносне відхилення у визначенні частоти появи того чи іншого варіанта реалізації фонем англо–американських запозичень у німецькому й українському мовленні з метою встановлення закономірності дослідженого мовленнєвого явища.

Основні положення цього розділу викладені в статтях автора [58; 59].

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛО– АМЕРИКАНСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ СФЕРИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НІМЕЦЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ

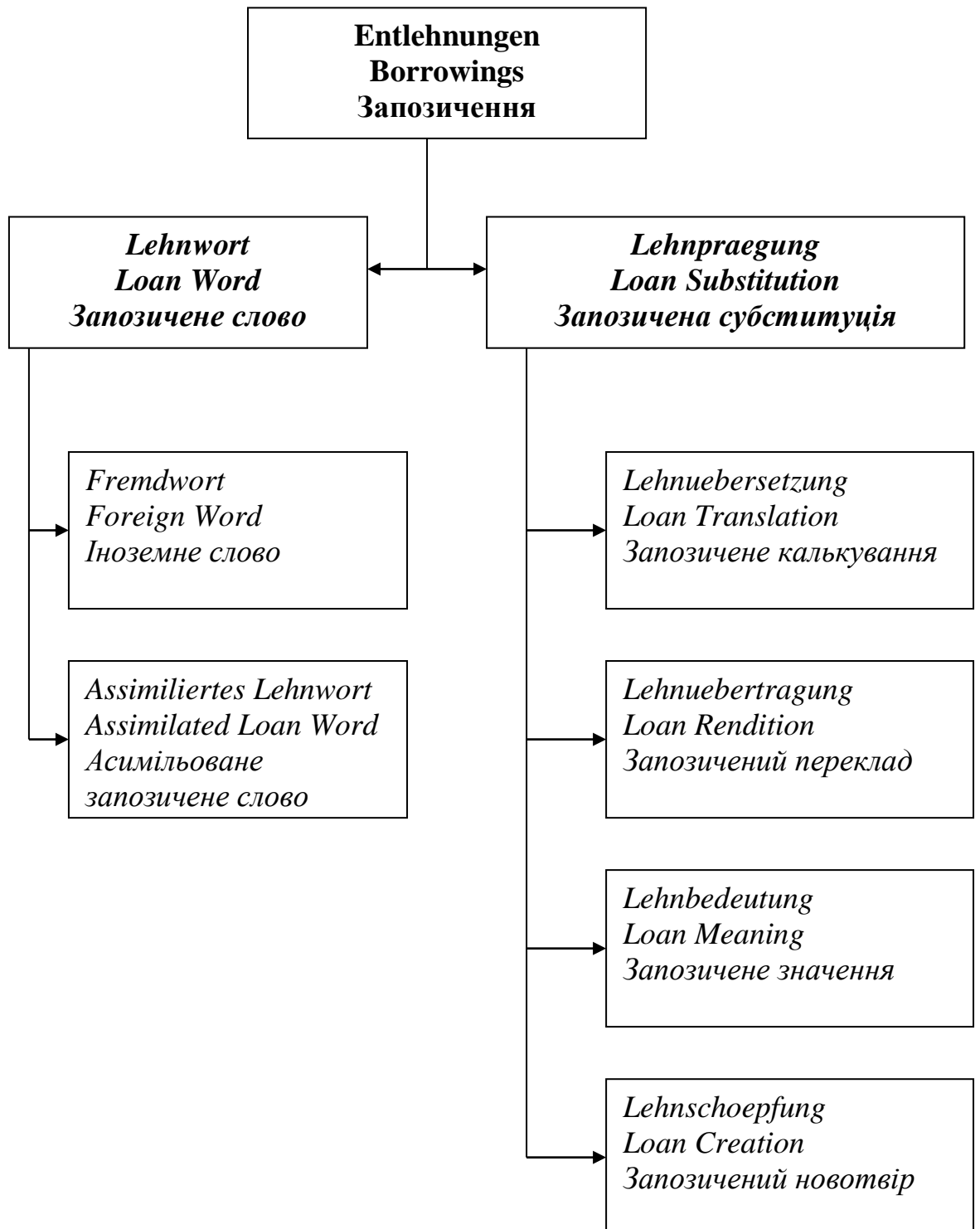
Попередній аналіз експериментального матеріалу та зіставлення фонетичних систем мови–донору і мов–реципієнтів показав, що для фонетичної адаптації іншомовних слів суттєвим є різноманіття форм передачі їхнього звукового складу у фонетичній системі мови–реципієнта, що призводить до виникнення складних діяфонічних відносин між фонетичними системами контактуючих мов, які проявляються у вигляді співіснуючих звукових варіантів. Дослідження реалізацій алофонів англійських фонем англо–американських запозичень у дикторській реалізації спрямовано на виявлення особливостей реалізації прогнозованих діяфонічних відносин у мовленні.

Структурно–семантичний аналіз англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій у німецькому й українському мовленні, що передуює експериментально–фонетичній частині цього дослідження, спрямовано на визначення типів запозичень, які зберігають матеріальну форму мови–джерела та потенційно підлягають фонетичній адаптації у мовах–реципієнтах.

3.1. Результати структурно–семантичного аналізу англо– американських запозичень сфери інформаційних технологій

Аналіз мовного матеріалу дослідження проведено відповідно до класифікації Вернера Бетца [168], основу якої становлять такі аспекти, як структура й семантика запозичених одиниць, ступінь їх освоєння, сфери вживання та ступінь поширеності цих лексичних одиниць у мові–реципієнті (табл. 3.1).

**Структурно–семантична класифікація запозичень
(за В. Бетцем)**

Під «запозиченим словом» у цій класифікації розуміються запозичення

без морфемної субституції, утворені шляхом морфемної імпортації з мови–донора. Цей тип запозичень передбачає запозичення як фонетичних, графічних (з тими чи іншими можливими змінами, зумовленими специфікою мови–реципієнта), так і семантичних характеристик морфем у складі запозиченої одиниці.

Під «запозиченою субституцією» у цій класифікації розуміються запозичення з повною морфемною субституцією. При цьому типі запозичень відбувається запозичення семантики етимона з мови–донора без запозичення морфемної структури, тобто запозичення отримує нову матеріальну оболонку у мови–реципієнті.

Результати структурно–семантичного аналізу англо–американських запозичень у досліджуваних мовах–реципієнтах дозволили виявити такі типи запозичень (процентне співвідношення вираховувалося відносно загальної вибірки запозичень у кожній з досліджуваних мов–реципієнтів).

Іноземні слова склали 25% від загальної кількості запозичень, зафіксованих у німецькому мовленні. З них 27% належать до класу лексем, що є назвами комп'ютерних компаній і назвами програмного забезпечення: *Canon, Compaq, IBM, Intel, Linux, Microsoft, Sony i Toshiba* або назвами комп'ютерної продукції *AppleMac, Blindwrite Suite, Body Bias, Deep Sleep, Lite–On*. Інші слова, включені в цю групу, так звані «чисті» англо–американізми, тобто ті слова, які не зазнали орфографічних, морфологічних або фонологічних змін: *Adapter, Backup, Buffer, Home, Image, Mousestick, Profile* склали 63% від загальної кількості іноземних слів у німецькій вибірці.

В українській вибірці іноземні слова, що склали 40 % від загальної кількості запозичень, зафіксованих в українському мовленні, також подані назвами комп'ютерних компаній і назвами програмного забезпечення: *Explorer, Word, Microsoft, i–Phone, Canon, Linux*. До підтипу «чистих» англо–американізмів можна віднести такі: *Motherboard, Bluetooth, Walkie–Talkie, анлімітид, фаєрволз, вокі–токі, смарт хоум, вай фай, глобал гезеринг, солюшенс, хай–тек*.

Асимільовані запозичені слова, кількість яких склала 28% від загальної кількості англо–американських запозичень в аналізованій німецькій вибірці, інтегровані орфографічно, фонологічно та (або) морфологічно в мові–реципієнті. У німецькому мовленні зафіксовано такі запозичення цього типу: *Aktion (action), Funktionen (functions), Kopie (copy), Menue (menu), Netzwerk (network), Variante (variant)*. До цієї групи запозичень можна також віднести скорочення: *CD, CD–ROM, CPU, DDR, USB і XP*.

В українській вибірці цей тип запозичень найбільш презентабельний (48 %): *клієнт, компіляція, лінкер, інтернет, контролер, сервер, хакер, відеоплеєр, провайдер, вінчестер, браузер*.

Запозичені калькування, які утворюються внаслідок імітації іншомовної моделі й наповнення морфемним матеріалом мови–реципієнта при збереженні внутрішньої форми мови–джерела, становлять 32 % від загальної кількості англо–американських запозичень у поданій вибірці в німецькому мовленні. Запозичені калькування є прямими перекладами з англійської мови: *Brenner (burner), einlesen (read in), infrarot (infrared)*. Характерним для цього типу запозичення є передача словосполучень в англійському варіанті німецьким еквівалентом, поданим складним словом: *Antiviren–Software (antivirus software), Breitband–Kommunikation (broad band communication), Datenkomprimierungs–Progamm (data compression program), Internet–Verbindung (Internet connection), Sicherheitspruefung (security check)*.

В українському мовленні цей тип запозичень найменш репрезентативний і становить 12 % від загальної кількості зафіксованих запозичень в українському мовному матеріалі дослідження: *інфрачервоний, зчитувати, кібер безпека, хмарний комп'ютинг*.

Запозичені переклади складають 2% від загальної кількості англо–американських запозичень в аналізованій німецькій вибірці. Запозичені переклади в процесі запозичення зазнають лише часткового перекладу вихідного матеріалу. Тільки одна частина нової лексеми німецької мови цього типу запозичення має повний відповідник в англійському варіанті.

Прикладом цього типу запозичень є, наприклад, терміни *Datenbank*, *Menuerpunkt*, *Hauptspeicher*, що походять від своїх англійських еквівалентів "*database*", "*menu level*", "*main memory*". Літературним перекладом німецьких термінів англійською мовою є "*data bank*", "*menu point*" – "*main storage*". Як впливає із наведених прикладів, друга складова англійської лексеми перекладається не точно, що, однак, не позначається на змісті запозичення.

В українській мові цей тип запозичень у межах досліджуваної вибірки не зафіксований.

Запозичені значення, що представляють собою зумовлене іншомовним впливом уживання в нових значеннях слів мови–реципієнта за зразком уживання слів–прототипів у мові–донорові, становлять 12 % від загальної кількості англо–американських запозичень у поданій німецькій вибірці. Запозичене додаткове значення може набувати існуюча в мові–реципієнтові лексема від слова–еквівалента мови–донора. Наприклад, дієслово "*laufen*" має звичайне значення "*to run (бігти)*", у комп'ютерному контексті набуває додаткового значення «запустити (програму)» (*to run a program*). Дієслово "*brennen*", що означає «горіти, палити», будучи комп'ютерним терміном, використовується у значенні «записувати (диск)» (*to burn a CD*). Іменник "*Ordner*", що має значення «папка», аналогічно англійському "*folder*" у комп'ютерному контексті знаходить додаткове значення «група файлів». Показовим з погляду стійкості англо–американського впливу у сфері комп'ютерної термінології німецької мови є такий факт. До 1998 р. в англійській мові у цьому значенні «група файлів» уживався термін "*directory*", який був запозичений у німецьку мову як іноземне слово "*Directory*". Термін "*Ordner*" ("*folder*") був уведений фірмою Microsoft в 1998 року з виходом нової операційної системи, що зумовило нове запозичення в німецькій мові.

В українській мові цей тип запозичень у межах досліджуваної вибірки не зафіксований.

Запозичені новотвори являють собою формально незалежну передачу

іншомовної моделі (інтерпретацію значення) лексичними засобами мови, що запозичує, і становлять 1 % від загальної кількості англо–американських запозичень в аналізованій німецькій вибірці. До цієї категорії з отриманих даних можна віднести слово *Speicherplatz*, яке перекладається як "storage place" (місце зберігання, запам'ятовування), насправді в англо–американській термінології має значення «простір, ємність пам'яті».

В українській мові цей тип запозичень у межах досліджуваної вибірки не зафіксований.

У семантичному плані значеннева структура слова у мові–донорі та мові–реципієнті практично ніколи не збігається. Вищесказане, однак, не повною мірою застосовне до науково–технічної лексики, зокрема до термінології сфери інформаційних технологій, яка виконує споконвічну для запозичень ономаσιологічну функцію та не утворює, як правило, синонімічних рядів. Підтвердженням цьому служать результати проведеного аналізу механізмів співвіднесеності семантики запозичень із їхньою предметною співвіднесеністю: нову семантичну інтерпретацію набувають запозичені переклади, запозичені значення та запозичені новотвори, частка яких становить 15 % від загальної кількості англо–американських запозичень (у складі аналізованої німецької вибірки); іноземні слова, асимільовані запозичення, запозичені калькування, запозичені разом з референтом значення, у сумі становлять 85 % від загальної кількості запозичених німецьких термінів і 100 % від загальної кількості запозичених українських термінів сфери інформаційних технологій (на прикладі досліджуваної вибірки).

Структурно–семантичний аналіз англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій у німецькому й українському мовленні визначив тип запозичень, які визначили корпус експериментально–фонетичної частини цього дослідження. Фонетична адаптація передбачає принцип еволюції матеріальної оболонки запозичення у мові–реципієнті, тобто цьому процесу піддаються запозичення, що зберігають матеріальну

форму мови–джерела. Отже матеріал дослідження фонетичної адаптації англо–американських запозичень обмежено одним структурно–семантичним типом запозичень – запозиченими словами (згідно з термінологією В. Бетца), який є й найбільш презентабельним в аналізованому мовленнєвому матеріалі дослідження.

3.2. Результати аудиторського аналізу

3.2.1. Особливості реалізацій алофонів англійських голосних фонем у німецькому й українському мовленні.

Результати аудиторського аналізу реалізації голосних фонем англо–американських запозичень у німецькому й українському мовленні дозволяє констатувати: неадекватність фонетичних систем взаємодіючих мов є причиною виникнення складних діафонічних та ксенофонічних відносин:

1) Проста субституція (заміна однієї фонем мови–донора однією фонемою мови–реципієнта):

Німецька мова:

[ʌ] – [a]: *date up, Cluster*

[ɝ] (наприкінці слова у відкритому складі) – [ʝ]: *Handy, Safety*

[ɝə] – [ɝ:□]: *Near–Field, Carrier–neutral*

Українська мова:

[ɝ] – [ʌ]: *кардрідер, спікерфон*

[u:] – [ʊ]: *бустер, солюшенс /л'у/*

2) Звукова конвергенція (передача двох іншомовних фонем однією фонемою мови, що запозичує):

Німецька мова:

[x] – [a]: *Backoutscanner, Hacker, Fax, Attacken*

[ʌ] – [a]: *date up, Public–Key–Infrastructure, Cluster*

[L̥] – [c:]: Push to Talk, Photoshop

[qV̥] – [c:]: Workflow, Poster, Control, Profiles

Українська мова: втрата кореляції «довгий–короткий» голосний, заміна англійських довгих и коротких голосних фонем однією українською фонемою:

[L̥] – [O]: воkі–тоkі, фаeрvол

[P̥] – [O]: онlайн, фотoшoп, лeптoп

[R̥] – [A]: веб мaстeр

[Ḁ] – [A]: роlаn–пaк, аnдeйt

3) Звукова дивергенція (передача однієї фонемі запозиченого слова різними фонемами мови, що запозичує):

Німецька мова:

[x̥] – [F̥], [a]: Apple, Mac; Hacker, Fax

[R̥] – [a:], [a□], [ar]: Hardware, Smartcard; Smartkom, Marketing; starten

[ʒ:] – [□□], [F□]: Internetserver, Workshop, World Wide Web; Server,

Surfer, surfen

[L̥] – [c:], [□□]: Push to Talk, Photoshop; Taskforce, Real–time Transport

[ʒ] (у ненаголошеному складі) – [q], [e:]: HPC Challenge, Voicerecorder,

Security

[F̥q] – [F□], [e:□]: Sharing, Air Port Express; Software

[qV̥] – [cV̥], [c:]: Code, Global Positioning System; Control, Profiles

[F̥ʒ] – [e:ʒ], [e:], [Fʒ]: Display, Mail; Gateway; date up, Mediaplayer

Українська мова:

[x̥] – [E], [A]: лeптoп, пeтcх, веб кaмера; скaнувати, скaнер, спaм

[qV̥] – [OU], [O], [OB]: ноuтbук, Віnдоuз; глоbал гeзeрiнг, Айfон, фотo

шoп; Віnдоvс

[ʒ] – [M], [L]: дiск, дiспlей; монiтор, гeзeрiнг, шарiнг

[q] у ненаголошеному складі – [O], [Y]: *солюшенс, контрол, провайдер, Лінукс*

4) Синтагматична субституція (заміна однієї фонем мови–донора декількома фонемами мови–реципієнта):

Німецька мова:

[ʁ] – [a], [ar]: *Smartcard, smart; starten*

[ʃ:] – [ɔ], [ʃɔ]: *gesurft, surft, Workshop, Surfer; Server*

[ʒ] – [ɔ]: *Taskforce, Real-time Transport*

Українська мова:

[ʃ:] – [EP], [OP]: *сервер, серфувати, інтернет; ворд, воркшоп, нетворк*

[ʃɔ] – [EJ]: *мейл, дисплей, сейфти*

[q] – [EP]: *кард–рідер, кластер, сервер*

[ʁ] – [AP]: *сма́ртком, ста́ртер, ка́рд–рідер*

Зведені дані результатів аудиторського аналізу реалізацій голосних фонем англо–американських запозичень у німецькому та українському мовленні відбиті у табл. 3.2. Процентне співвідношення обчислювалося для кожного варіанта реалізації англійської фонем в німецькому й українському мовленні відносно загальної кількості зафіксованих реалізацій цієї фонем у кожній із досліджуваних мов–реципієнтів.

Таблиця 3.2

Реалізація голосних фонем англо–американських запозичень у німецькому й українському мовленні (у %)

Англійська фонема	Реалізація фонем у німецькому мовленні	Реалізація фонем в українському мовленні
[x]	[ʃ] – 70 %	[E] – 50 % [A] – 50 %

Продовж. табл. 3.2.

Англійська фонема	Реалізація фонemi у німецькому мовленні	Реалізація фонemi в українському мовленні
	[e] – 20 % [a] – 10 %	
[ɫ] (кінцеві та ненаголошені склади)	[□] – 100 %	/EP/ – 100 %
[ɛ:]	[oe□] – 50 % [F□] – 25 % [O□] – 35 %	/EP/ – 50 % /OP/ – 50 %
[A]	[a] – 100 %	[A] – 100 %
[ɛ:]	[a:] – 42,8 % [a□] – 50 % [ar] – 7,2 %	[A] – 50 % [AP] – 50 %
/P/	[O] – 100 %	[O] – 100 %
[ɪ] наприкінці слова у відкритому складі	[i:] (D) – 100 %	[I] – 100%
[i:] у ненаголошених складах	[e:] – 75% [↔] – 25%	[E] – 100 %
/O:/	[o:] – 72,8 % [□□] – 27,2 %	[O] – 100 %
[eɪ]	[e:ɪ] – 53 % [Fɪ] – 40 % [F:] – 7 %	[EЙ] – 100 %
[ɫV]	[oV] – 60 % [o:] – 40 %	/OU/ – 40 %

Продовж. табл. 3.2.

Англійська фонема	Реалізація фонем у німецькому мовленні	Реалізація фонем в українському мовленні
		/O/ – 40 % /OB/ – 20 %
[ɸq]	[ɸ□] – 85,8 % [e:□] – 14,2 %	[EP] – 50 % [AP] – 50 %
[ɹq]	[i:□] – 100 %	не зафіксовано

Реалізація фонем [ɸ]. Фонема [ɸ] подана у мовленні німецьких дикторів трьома діафонами: [ɸ/], [a], [e]. Субституція фонем [ɸ] діафоном [ɸ/] у німецькому мовленні логічна та була прогнозована на етапі порівняльного аналізу як артикуляційно найближчий відповідник англійській фонемі у німецькій мові. Заміна фонем [ɸ] німецькою [a] свідчить про орієнтацію дикторів при вимові на графічне оформлення запозичень: *Hacker, Spat*.

На особливу увагу заслуговує заміна англійської фонем [ɸ] ксенофоном [e] у німецькому мовленні. Англійська фонема [e] утворюється нижче німецької [ɸ/] за підняттям, але вище англійської [ɸ]. Щодо ряду англійська фонема [e] найбільшою мірою просунута вперед у порівнянні з німецькою [ɸ/], що розташована за нею, та англійською [ɸ], що займає максимально віддалену позицію. Можна припустити, що німецьким дикторам не вдається реалізувати занадто низько розташовану англійську [ɸ], відбувається зрушення місця артикуляції до центру, у такий спосіб відбувається реалізація ксенофона [e] у німецькому мовленні, що займає проміжну позицію між німецьким звуком й оригінальним англійським звуком, тобто [ɸ] в німецькому мовленні має інтерферентний характер.

В українському мовленні як діафони англійської фонем [ɸ] виступають фонем [A] і [E], що відображають орієнтацію українських

дикторів як на оригінальну вимову з відповідним діафоном [E], так і на графічне відображення запозичень – діафон [A]: *лептон, петч, веб камера; сканувати, сканер, спам.*

Реалізація ксенофонів англійської фонемі [ɜ] в українському мовленні не зафіксована.

Реалізація фонемі [ɛ:]. Фонема [ɛ:] подана у німецькому мовленні трьома діафонами: [ɔ], [ʏ] і [œ]. Субституція фонемі [ɛ:] діафоном [ɔ] у німецькому мовленні була прогнозована на етапі порівняльного аналізу як один із можливих, артикуляційно найближчих відповідників англійській фонемі у німецькому фонетичному інвентарі. Фонема [ɔ], на відміну від англійської фонемі лабіалізована та є голосним переднього ряду, англійська [ɛ:] – голосним середнього ряду.

Заміна фонемі [ɛ:] німецькими [ʏ] і [œ] свідчить про орієнтацію дикторів на графічне оформлення запозичень: *Server, Word.*

Заслуговує на увагу вокалізація [ɪ] у німецькому мовленні після коротких голосних, що призводить до подовження попередніх коротких голосних та їх дифтонгоїдної вимови.

В українському мовленні як діафон виступає комбінація фонем [EP], що свідчить про орієнтацію дикторів на графічне відображення запозичень: *сервер, серфувати, інтернет, ворд, воркшоп, нетворк.*

Реалізація ксенофонів фонемі [ɛ:] в українському мовленні не зафіксована.

Реалізація фонемі [ʌ]. Субституція англійської фонемі [ʌ] німецькою фонемою [a] у німецькому мовленні була прогнозована на етапі порівняльного аналізу як єдино можливий, артикуляційно найближчий відповідник англійській фонемі в німецькій мові внаслідок незначних відмінностей.

В українському мовленні як діафон виступає фонема [A]: *роллап-пак,*

андейт, також єдиний прогнозований варіант відповідника.

Реалізація ксенофонів фонему [ʃ] у німецькому й українському мовленні не зафіксована.

Реалізація фонему [ʒ]. Фонема [ʒ] подана в німецькому мовленні трьома діафонами: [ʒ] (D), [aʁ], [ar]. Англійська фонема [ʒ] відрізняється від німецької за місцем артикуляції (в англійській мові місце артикуляції більшою мірою зміщене до заднього ряду) і була прогнозована на етапі порівняльного аналізу як один із можливих артикуляційно найближчих відповідників англійській фонемі в німецькому фонемному інвентарі. Консонантна реалізація одного з алофонів фонему [r] після короткої [a] у німецькому мовленні вважається нормою, що сприяє збереженню нормативної реалізації попередніх голосних; вокалізація [r] у цій позиції констатується в багатьох сучасних фонетичних дослідженнях німецького мовлення [9; 143; 145], що викликає зміни темпоральних характеристик короткої [a] у німецькому мовленні.

В українському мовленні як діафони виступають фонема [A] та комбінація фонем [A] та [P], відображаючи графічну співвіднесеність вимови запозичень при реалізації українськими дикторами: *сма^ртком*, *ста^ртер*, *кард-рідер*.

Реалізація ксенофонів фонему [ʒ] у німецькому й українському мовленні не зафіксована.

Реалізація фонему [ʃ]. Субституція фонему [ʃ] німецькою фонемою [ʃ] у німецькому мовленні була прогнозована на етапі порівняльного аналізу як єдино можливий артикуляційно найближчий відповідник англійській фонемі в німецькій мові внаслідок незначних відмінностей (більшої лабіалізації німецької фонему).

В українському мовленні як діафон виступає фонема [O]: *онлайн*, *фотошоп*, *лептоп*, також єдиний прогнозований варіант відповідника.

Реалізація ксенофонів фонему [ʃ] у німецькому й українському

мовленні не зафіксована.

Реалізація фонемі [ɣ] (у кінцевих та ненаголошених складах).

Субституція фонемі [ɣ] німецькою фонемою [ŋ] у німецькому мовленні була прогнозована на етапі порівняльного аналізу як єдино можливий, артикуляційно найближчий відповідник англійській фонемі в німецькій мові внаслідок незначних відмінностей (більшої відкритості німецької фонемі).

В українському мовленні як діафон виступає фонемна комбінація [EP]: *кард-рідер*, *кластер*, *сервер*, що відображає графічну співвіднесеність вимови запозичень при реалізації дикторами.

Реалізація ксенофонів фонемі [ɣ] у німецькому й українському мовленні у цій позиції не зафіксована.

Реалізація фонемі [ʃ] (наприкінці слова у відкритому складі).

Субституція фонемі [ʃ] (наприкінці слова у відкритому складі) німецькою фонемою [i:] була прогнозована на етапі порівняльного аналізу як єдино можливий варіант, артикуляційно найближчий відповідник англійській фонемі в німецькій мові внаслідок незначних відмінностей (більш низьке розташування за підняттям та можлива дифтонгізація англійської фонемі).

В українському мовленні як діафон виступає [I], єдиний прогнозований варіант відповідника: *сейфті*, *хенді*.

Реалізація ксенофонів фонемі [ʃ] у німецькому й українському мовленні не зафіксована.

Реалізація фонемі [i:] у ненаголошених складах. У німецькому мовленні фонема [i:] у ненаголошеній позиції подана діафонами [e:] та [ɣ]. Реалізація зазначених діафонів відповідає нормативній реалізації в німецькому мовленні: заміна нейтральним [ɣ] або кількісна редукція голосного у ненаголошеному складі: *Security*, *Challenge*, *Recorder*.

В українському мовленні як діафон виступає фонема [E], єдиний прогнозований варіант відповідника: *сек'юриті*, *рекордер*.

Реалізація фонему [ʊ:]. Фонема [ʊ:] подана в німецькому мовленні двома діафонами: [o:] і [□□]. Місце артикуляції англійської довгої фонему розташоване за підняттям між короткою та довгою німецькими фонемами. Заміна фонему [ʊ:] німецькою комбінацією фонем [ʊ□] свідчить про орієнтацію дикторів на графічне оформлення запозичень при їх вимові: *Taskforce*, *Transport*. Заслуговує на увагу вокалізація [r] у всіх зафіксованих випадках у німецькому мовленні, що призводить до подовження попередніх коротких голосних та їх дифтонгоїдної вимови у наголошеній позиції.

В українському мовленні як діафон виступає фонему [ʊ], єдиний прогнозований варіант відповідника: *вокі–токі*, *фаєрвол*.

Реалізація ксенофонів фонему [ʊ:] у німецькому й українському мовленні не зафіксована.

Реалізація фонему [eɪ]. Англійський дифтонг [eɪ], відсутній у німецькій мові, подано в німецькому мовленні трьома діафонами: [e:ɪ], [ʃɪ], [ʃ:], при цьому важко встановити критерій вибору носіями мови одного з реалізованих субститутів (відзначене діафонічне варіювання у межах реалізації ідентичних лексем): *Mail*, *date (up)*, *Mediaplayer*, *Gateway*. Якщо субститут [e:ɪ] являють собою реалізацію монофтонгічної послідовності голосних, а [ʃ:] – монофтонга, то субституція англійського дифтонга [eɪ] німецькою фонемною комбінацією [ʃɪ], зафіксованою як дифтонг, відсутній у німецькій мові, заслуговує на особливу увагу.

В українському мовленні як діафон виступає фонемна комбінація [Eɪ]: *мейл*, *дисплей*, *сейфті*.

Реалізація ксенофонів фонему [eɪ] в українському мовленні не зафіксована.

Реалізація фонему [qʌ]. Дифтонг [qʌ], відсутній у німецькій мові, подано в німецькому мовленні двома діафонами: [o:] і [oʌ]. На особливу увагу заслуговує субституція англійського дифтонга [qʌ] німецькою

фонемною комбінацією [oʊ], яка класифікована як дифтонг, відсутній у німецькій мові. Діафонічне варіювання в німецькому мовленні відзначене в межах реалізації ідентичних лексем: *Code*, *Global Positioning System*, *Control*, *Profiles*.

В українському мовленні як діафони виступають фонемні комбінації [O] та [Y], [O] та [B] і монофтонг [O]: *ноутбук*, *Віндоуз*; *Віндовс*; *глобал гезеринг*, *Айфон*, *фото шоп*.

Реалізація ксенофонів фонемі [qʊ] в українському мовленні не зафіксована.

Реалізація фонемі [ʃq]. Дифтонг [ʃq], відсутній у німецькій мові, поданий у німецькій мові фонемною комбінацією [i:□]. Слід зазначити орієнтацію німецьких дикторів на графічну співвіднесеність запозичень при їх вимові: *Near-Field*, *Carrier-neutral*. Вокалізація [r] у німецькому мовленні після реалізованого довгого голосного відповідає нормативній реалізації.

У мовленні українських дикторів не зафіксовані англо-американські запозичення з цим дифтонгом.

Реалізація фонемі [ʃq]. Відсутній у німецькій мові дифтонг [ʃq] передається в німецькому мовленні монофтонгічною послідовністю фонем [ʃ□] і [e:□]. Німецький [ʃ], розташований вище за підняттям та меншою мірою просунутий уперед за рядом у порівнянні з англійською фонемою, однак є найбільш близьким відповідником англійській фонемі в німецькій мові. Артикуляція [q] і [□] є дуже подібною.

Слід зазначити орієнтацію німецьких дикторів на оригінальну вимову запозичень у мові-донорі та відсутність орієнтації на графічну оформленість запозичень: *Sharing*, *Air Port Express*, *Software*.

В українському мовленні як діафон виступають фонемні комбінації [E] та [P] і [A] та [P]: *софтвер*, *хардвер*, *шаринг*, тобто має місце співвіднесеність вимови запозичень із їх графічним оформленням.

Реалізація твердого приступу у німецькому мовленні. У німецькому

мовленні при реалізації голосних фонем на початку слова у наголошеній позиції зафіксовано реалізацію твердого приступу, що властиво німецькій фонетичній системі: *Apple*, *Ethernet*, *Air Port Express*, *Iphone*, *Internet*.

Втрата кореляції «довгий – короткий» голосний в українському мовленні. В українському мовленні під час реалізації голосних фонем англо–американських запозичень відбувається нейтралізація темпоральних параметрів англійських голосних, тобто має місце втрата кореляції «довгий–короткий» голосний.

3.2.2. Особливості реалізацій алофонів англійських приголосних фонем у німецькому й українському мовленні.

Аудиторський аналіз реалізацій приголосних фонем англо–американських запозичень у німецькому та українському мовленні дозволив виявити такі діафонічні та ксенофонічні відносини:

1) проста субституція (заміна однієї фонемі мови–донора однією фонемою мови–реципієнта):

Німецька мова:

а) Оглушення дзвінких фонем в ауслауті:

[b]: *Web*, *Website*, *Webbrowser*, *Computing Lab*, *Web–Strategien*, *USB–hub*

[g]: *Logdaten*, *Big Torrent Client*, *Underdog*

[z]: *Windows*, *des Music Stores*, *Commons*, *Emails*, *Displays*, *Spams*,

Carphone Warehouse, *des Music Stores*

б) 1 (e) – 1 (d): *E–mails*, *Apple*, *Digital Life*, *Player*, *Power World Seller*, *Display*, *Spam–Folder*, *Google*, *der General Public License*, *Videoplayer*, *Oracle*, *digital*

в) [ʤ] – [ʒ]: *Ethernet Protokoll*, *Python*, *Motherboard*

г) [ʃ] – [ʒ]: *Bluetooth*, *Multithreading*, *Bandwidth*, *Throughput*, *Hyperthreading*

г) сполучення «sp» в ауслауті – [sp]: *Anti–Spam*, *Display*, *Spamfilterung*,

Spam-Folder, Webspase, Spam-Filter, Spam-Ordner, Spam, Anti-Spam-Allianz, Spamflut, Spamaufkommen, Spam-mails, Spamkiss

д) сполучення «st» в анлауті – [st]: *Starter, Music Store, Installer, Startup-Companies, Memory Stick, installiert*

Українська мова:

а) Заміна англійських фонем відповідними українськими, однаковими за способом та місцем артикуляції:

[p] – [П]: *спікерфон, трафік-протокол, спam*

[k] – [К]: *сканувати, хакер атака, кібер безпека*

[m] – [М]: *монітор, медіа індустрія, анлімітид*

[w] – [В]: *фaєрволз, вокі-токі*

б) заміна англійських фонем відповідними українськими, однаковими за способом утворення, але різними за місцем утворення:

[s] – [С]: *інтерфeйс, смaртфон, сeрвер*

[z] – [З]: *юзер, браузер*

[h] – [Х]: *хакер, хостiнг, хай-тeк, смaрт хоум*

[w] – [В]: *Вiндоус, вaй фай, Вiндоуз*

2) Звукова конвергенція (передача двох іншомовних фонем однією фонемою мови, що запозичує):

Німецька мова:

[v] – [v]: *Voice chat, Videoplayer, Virus, Virtual Memory*

[w] – [v]: *Hardware, Worddokument, Web, World Wide Web, wireless USB, wireless, Software*

Українська мова:

[v] – [В]: *вiдеоплеeр, проvайдeр*

[w] – [В]: *вокі-токі, вeб мaстeр, Вoрд, вiнчeстeр*

3) Звукова дивергенція (передача однієї фонемі запозиченого слова різними фонемами мови, що запозичує):

Німецька мова:

а) [s] в анлауті – [s]: *Microsoft, Software, surfen, Songs, Service, Power–Seller, Sender–ID, Linuxserver, Softwareloesungen, Simple Mail Transfer Protokoll, Service Provider, angesurften, Solution*

[s] в анлауті – [z]: *Sensoren, Software*

б) [ʒ] – [ʒ]: *Manger, Job, GPS, Image, gmail, digital object identifier, App–Engine, Virgin Media, Business Intelligence, IP Justice, digitale Information, der General Public License, Joost, Java*

[ʒ] – [g]: *digital, Digitalisierung, Generator*

в) [w] – [w]: *Time Warping–Verfahren, gmailswap.com, Website, Carphone Warehouse, Spyware, Ultrawideband–technik, wireless hub, Windows, Walkie–Talkie*

[w] – [v]: *Worddokument, Web, World Wide Web, wireless USB, wireless*

г) [♦] – [♦]: *frenet, Air Port Express, Tomb Raider, Copyright, Carrier, Creative Commons, Memory Stick, Service Provider, Broadband, (gegen) Copyrightverstoessen, Open Street Map, Browser, Opera, Oracle*

[♦] – [r]: *Sensoren, programmiert, Opera, Big Torrent Client*

(в основному увулярне [®] або відповідний апроксимант).
Диференціація між німецькими алофонами не проводилася.

д) [d] в ауслауті – [t]: *Trend, iPod, Video–Podcast, via RSS–Feeds, Downloads, Download–Rekorde, Hewlett–Packard, Download, an Bord, Broadband*

[d] в ауслауті – [d]: *world wide, Cloud–Computing, Grid–Computing, Ultrawideband–technik, Word, Video–Download*

Українська мова:

а) [t] – [T]: *даdжет, комп'юtер*

[t] – [T']: *хмарний комп'юtинг, сейfтi*

б) [d] – [D]: *провайdер, dисплей, модеm*

[d] – [D']: *меdia індуsтрія, dигіtальний*

в) [n] – [N]: *он–nлайн, принtер, коnтеnт*

- [n] – [H’]: *мо́нітор, ініціаліза́ція*
- г) [I] – [JI]: *он-ла́йн, глоба́л гезерінг, оверле́й*
- [I] – [JI’]: *Лі́нукс, со́дюшенс, кліє́нт, компі́ляція, лі́нкер*
- г) [♦] – [P]: *інтерне́т, контро́лер, Пауе́р Поінт*
- [♦] – [P’]: *кард-рі́дер*
- [♦] – [♦]: *Exploréer, Microsoft*
- д) [g] – [Г]: *гезеринг, ло́гін*
- [g] – [Г]: *гло́бал гезеринг*
- е) [ʃ] – [C]: *блюту́с*
- [ʃ] – [ʃ]: *Bluetooth*
- е) [ʒ] – [З]: *Езе́рнет, ма́зерборд*
- [ʒ] – [ʒ]: *Motherboard*
- ж) [ʒ] – [ДЖ]: *га́джет, дже́нерейшен, да́джет*
- [ʒ] – [Г]: *ге́нератор, ди́гитальний*
- [ʒ] – Г]: *ди́гитальний*

4) Синтагматична субституція (заміна однієї фонемі мови–донора декількома фонемами мови–реципієнта):

Німецька мова: не зафіксовано

Українська мова:

/ʃ/ – /H] + [Г]: *гло́бал гезеринг, ша́ринг, марке́тинг*

/ʃ/ – /H] + [Г]: *комп’ю́тинг*.

Варто відмітити явище звукової дивергенції в межах синтагматичної субституції, що зумовлено нерегулярністю передачі англійської фонемі [g] в українській мові.

Реалізація фонем [ʃ] і [ʒ]. Реалізація ксенофонів [ʃ] і [ʒ] у німецькому й українському мовленні, відсутніх у фонемному інвентарі мов, що запозичують, заслуговує на особливу увагу у зв’язку з тим, що в обох мовах реципієнтах відсутні інтердентальні фрикативи. Слід зазначити, що

якщо в українському мовленні реалізація цих ксенофонів okazіональна (здебільшого реалізується діафон [З], то у німецькому мовленні зафіксована абсолютна реалізація цих ксенофонів: *Ethernet Protokoll, Python, Motherboard; Blueetooth, Multithreading, Bandwidth, Throughput, Hyperthreading – блютус, Blueetooth; Езернет, мазерборд, Motherboard.*

Реалізація фонемі [w]. Відсоток реалізацій ксенофона [w] у німецькому мовленні достатньо високий (67 %), що безсумнівно привертає увагу у зв'язку з відсутністю білабіальних сонантів у фонемному інвентарі німецької мови: *Time Warping–Verfahren, gmailswap.com, Website, Carphone Warehouse, Spyware, Ultrawideband–technik, wireless hub, Windows, Walkie–Talkie.* Решта зафіксованих реалізацій констатує відтворення губно–зубного фрикатива [v].

В українському мовленні відбувається реалізація як білабіальної фонемі [B], так і позиційно зумовленого лабіодентального алофона фонемі [B]: *воkі–тоkі, веb мастер, Bорд, vінчестер.*

Реалізація фонемі [ʒ]. Реалізація англійської фонемі [ʒ] як діафона [g] зумовлена орієнтацією дикторів на графічне відображення запозичень: Реалізація ксенофона [ʒ] у німецькому мовленні становить значний інтерес, бо свідчить про орієнтацію на оригінальну вимову запозичення у мові–донорові: *digital, Digitalisierung, Generator.*

В українському мовленні залежно від орієнтації дикторів на оригінальну вимову в мові–донорі або на графічну оформленість запозичення у мові–реципієнті можлива реалізація одного з діафонів: [ДЖ], [Г] або [Г]: *гаdжeт, дженерейшен – гeнератор, диг(г)італьний.*

Реалізація фонемі [ʄ]. Реалізація ксенофона [ʄ] у німецькому й українському мовленні, відсутнього у фонемному інвентарі обох мов–реципієнтів, заслуговує на особливу увагу у зв'язку з тим, що альвеолярний фрикатив відсутній в обох мовах, що запозичують.

У німецькому мовленні зафіксовано значний відсоток реалізацій англійської фонемі [ʄ] – 89 %: *freenet, Air Port Express, Tomb Raider,*

Copyright, Carrier, Creative Commons, Memory Stick, Service Provider, Broadband, (gegen) Copyrightverstoessen, Open Street Map, Browser, Opera, Oracle. Решта реалізацій подана німецькими діафонами (здебільшого має місце реалізація увулярного [ʀ] або відповідного апроксиманту).

В українському мовленні реалізація цього ксенофона досить okazіональна (близько 5 %): *Explorer, Microsoft.* Здебільшого зафіксовано продукування діафонів [P'] і [P].

Реалізація фонем *[ʃ]*. При реалізації англійської фонем *[ʃ (e)]* у німецькому мовленні варто відзначити випадки реалізації світлого варіанта цієї фонем в позиції кінця слова, які відмітили аудитори, що не властиве німецькій фонетичній системі: *Firewall, Google.*

В українському мовленні алофонам англійської фонем [I] відповідають діафони [JI] і [JI']: *он-лайн, глобал гезеринг, оверлей; Лінукс, солюшенс, клієнт, компіляція, лінкер.*

Реалізація фонем *[s]* в анлауті. Значний відсоток реалізацій *[s]* в анлауті (90 %) можна розглядати як інноваційне явище в німецькому мовленні: *Microsoft, Software, surfen, Songs, Service, Power-Seller, Sender, Linuxserver, Softwareloesungen, Simple Mail Transfer Protokoll, Service Provider, angesurften, Solution.*

Реалізація діафона [C] в українському мовленні у 100 % зафіксованих випадків зумовлена відмінністю у місці утворення між англійською фонемою й українським субститутотом: *інтерфейс, смартфон, сервер.*

Реалізація фонемних комбінацій *[sp]* і *[st]* в анлауті. Абсолютна реалізація фонемних комбінацій *[sp]* і *[st]* в анлауті дає підстави розглядати ці фонемні комбінації як інноваційні явища у німецькому мовленні: *Anti-Spam, Display, Spamfilterung, Spam-Folder, Webspaе.*

В українському мовленні реалізація фонемних комбінацій [C] і [T] і [C] I [II] була прогнозована на етапі порівняльного аналізу: *спам, меморі стик, інсталяція.*

Реалізація фонем [b], [g], [z], [d] в ауслауті. Реалізація дзвінкої фонемі [d] в ауслауті виділяє її зі списку дзвінких фонем, що піддаються оглушенню в ауслауті в німецькому мовленні. У той час як англійські фонемі [b], [g], [z] піддаються повному оглушенню у позиції кінця слова та складу у німецькому мовленні, фонема [d] в аналогічній позиції зберігає дзвінку реалізацію в 19 % зафіксованих реалізацій: *world wide, Cloud-Computing, Grid-Computing, Ultrawideband-technik, Word, Video-Download*.

В українській мові відзначається дзвінка реалізація відповідних діафонів, що властиве українській фонетичній системі.

Реалізація фонем [p], [t], [k]. Реалізація фонем [p], [t], [k] в українському мовленні демонструє заміну досліджуваних англійських фонем відповідними діафонами, що супроводжується втратою аспірації.

Зведені дані результатів аудиторського аналізу реалізацій приголосних фонем англо-американських запозичень у німецькому та українському мовленні відбиті у табл. 3.3. Процентне співвідношення обчислювалося для кожного варіанта реалізації англійської фонемі у німецькому й українському мовленні відносно загальної кількості зафіксованих реалізацій цієї фонемі у кожній із досліджуваних мов-реципієнтів.

Таблиця 3.3

Реалізація приголосних фонем англо-американських запозичень у німецькому й українському мовленні (у %)

Англійська фонема	Реалізація фонемі у німецькому мовленні	Реалізація фонемі в українському мовленні
[ʃ]	[ʃ] – 100 %	[C] – 95 % [ʃ] – 5 %
[ʒ]	[ʒ] – 100 %	[3] – 95 % [ʒ] – 5 %

Англійська фонема	Реалізація фонему у німецькому мовленні	Реалізація фонему в українському мовленні
[w]	[w] – 67 % [v] – 33 %	[В] – 100 %

Продовж. табл. 3.3.

Англійська фонема	Реалізація фонему у німецькому мовленні	Реалізація фонему в українському мовленні
[ʒ]	[ʒ] – 60 % [g] – 40 %	[ДЖ] – 50 % [Г] – 40 % [Г'] – 10 %
[ʄ]	[ʄ] – 89 % [ʀ] – 11 %	[ʄ] – 5 % [Р'] – 35 % [Р] – 60 %
[ʃ]	[ʃ (e)] – 5 % [l] – 95 %	[Л] – 40 % [Л'] – 60 %
[s] в анлауті	[s] – 90 % [z] – 10 %	[С] – 100 %
[sp] в анлауті	[sp] – 100 %	[СТ] – 100 %
[st] в анлауті	[st] – 100 %	[СП] – 100 %
[b] в ауслауті	[p] – 100 %	[Б] – 100 %
[d] в ауслауті	[d] – 19 % [t] – 81 %	[Д] – 100 %
[g] в ауслауті	[k] – 100 %	[Г] – 100 %
[z] в ауслауті	[s] – 100 %	[З] – 100 %

Результатом аудиторського аналізу стали групи реалізацій фонем англо–американських запозичень у німецькому й українському мовленні, які

зазнали субституції в мовах–реципієнтах і були класифіковані як діафони, реалізації фонем англо–американських запозичень у німецькому й українському мовленні, які продемонстрували чужорідність у фонетичних системах мов, що запозичують, і були віднесені аудиторами до класу ксенофонів (дифтонги [oʊ] і [ɜɪ], реалізація [s] в анлауті, фонемні [ʒ], [w], [d] в ауслауті, фонемні сполучення [sp] і [st] в анлауті, а також реалізація «темного» англійського [ɫ] у німецькому мовленні; [ɹ], [ɹ̥], [ɹ̥] у німецькому й українському мовленні).

Для підтвердження отриманих висновків необхідно здійснити об'єктивний аналіз, який передбачає вивчення тривалості звуків та їхніх спектральних характеристик, що відображено у наступному підрозділі.

3.3. Результати акустичного аналізу

Системний опис алофонічної варіативності реалізацій голосних і приголосних фонем англо–американських запозичень у мовленні дикторів досягається на основі інструментального аналізу, який дозволяє отримати об'єктивну інформацію про темпоральні та спектральні властивості аналізованих звукових сегментів.

Проведений інструментальний аналіз дозволив визначити кількісні характеристики акустичних параметрів алофонів фонем англо–американських запозичень у німецькому й українському мовленні для порівняння з характеристиками акустичних параметрів алофонів відповідних фонем, реалізованих в англійському мовленні.

Ураховуючи результати проведеного аудиторського аналізу, інструментальному аналізу були піддані реалізації алофонів англійських голосних фонем [ɹ], [ɹ̥], [ɹ̥], [ɹ̥], [ɹ̥], [ɹ̥], [ɹ̥], [ɹ̥].

Крім того, інструментальному аналізу підлягає реалізація твердого приступу у німецькому мовленні, реалізація довгих/коротких англійських голосних фонем в українському мовленні, а також темпоральні

характеристики німецьких голосних, які передують вокалізованим формам фонемі [r].

За результатами проведеного аудиторського аналізу, інструментальному аналізу були піддані реалізації алофонів англійських приголосних фонем [ʃ], [ʒ], [ʌ] у німецькому й українському мовленні, реалізації фонем [w], [ɹ], [ʃ], [s], [sp], [st] в анлауті, [b], [d], [g], [z] в ауслауті у німецькому мовленні.

Інструментальному аналізу також підлягає реалізація англійських аспірованих [p], [t], [k] в українському мовленні.

3.3.1. Акустичні параметри алофонів англійських голосних фонем англо–американських запозичень у німецькому й українському мовленні.

3.3.1.1. Спектральні характеристики голосних діафонів та ксенофонів.

З метою отримання об'єктивних даних, що підтверджують специфіку фонетичної варіативності реалізації голосних фонем англо–американських запозичень в німецькому й українському мовленні, необхідно визначити їхні спектральні властивості.

Реалізація фонемі [ɹ]

Згідно з даними аудиторського аналізу, англійська фонема [ɹ] подана в мовленні німецьких дикторів трьома діафонами: [ʃ], [a], [e].

Діафон [ʃ] у німецькій мові є артикуляційно найближчим відповідником англійській фонемі. Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо–американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонемі [ɹ] відповідною німецькою фонемою [ʃ].

Середньодикторські показники формант становлять:

[ɹ]: F1 = 786 Гц, F2 = 1676 Гц

[ʃ]: F1 = 400 Гц, F2 = 2100 Гц.

Заміна фонемі [ɹ] німецькою [a] свідчить про орієнтацію дикторів на

орфографію при вимові запозичень. Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо–американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонемі [ɜ] відповідною німецькою фонемою [a].

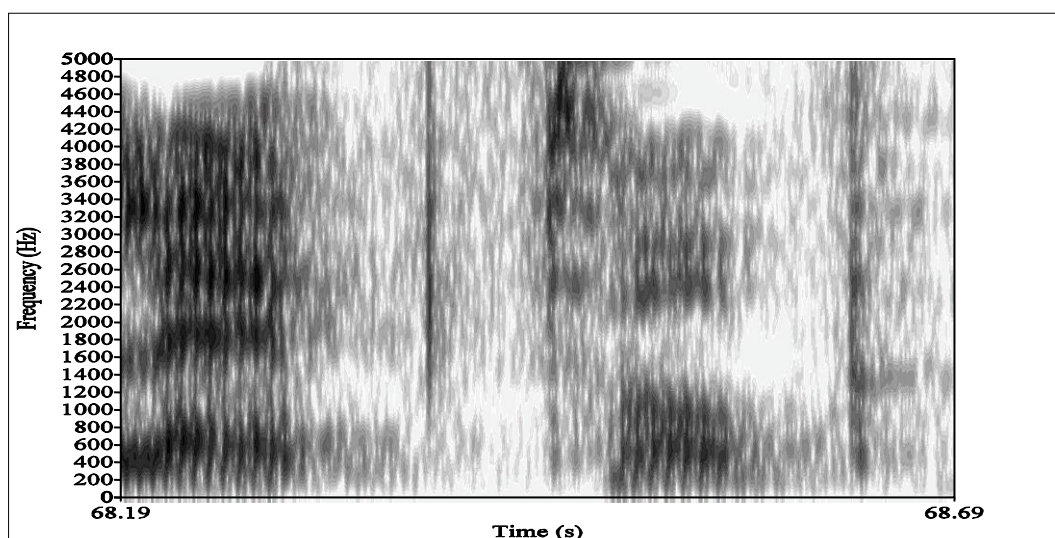
Середньодикторські показники формант становлять:

[ɜ]: F1 = 780 Гц, F2 = 1650 Гц

[a]: F1 = 650 Гц, F2 = 1400 Гц

На особливу увагу заслуговує заміна англійської фонемі [ɜ] ксенофоном [e] у німецькому мовленні. Англійська фонема [e] утворюється за підняттям нижче німецької [ɛ̃], але вище англійської [ɜ]. Щодо ряду, англійська фонема [e] найбільшою мірою просунута вперед у порівнянні з німецької [ɛ̃], що займає центральну позицію, й англійської [ɜ], що має максимально віддалену позицію.

Аналіз значень частот F1 та F2 аналізованого діафона в німецькому мовленні демонструє значно вищі показники значень перших двох формант у порівнянні із еталонними значеннями F1, F2 (табл. 2.1). Вищі значення F1 свідчать про зниження голосного за підняттям й ослаблення його напруженості, а підвищення значень F2 – про його просування вперед.

[l 'e p t □ p]

Рис. 3.1. Реалізація [ɜ] у німецькому мовленні у слові "Laptop"

Можна припустити, що німецьким дикторам не вдається реалізувати занадто низько розташовану англійську фонему [ɜ], відбувається зрушення місця артикуляції до центру, у такий спосіб відбувається реалізація ксенофона [e] у німецькому мовленні, що займає проміжну позицію між німецьким звуком і оригінальним англійським звуком (рис. 3.2), тобто реалізований ксенофон має інтерферентний характер (рис. 3.1).

Середньодикторські показники формант становлять:

[ɜ]: F1 = 780 Гц, F2 = 1650 Гц

[e]: F1 = 600 Гц, F2 = 1900 Гц

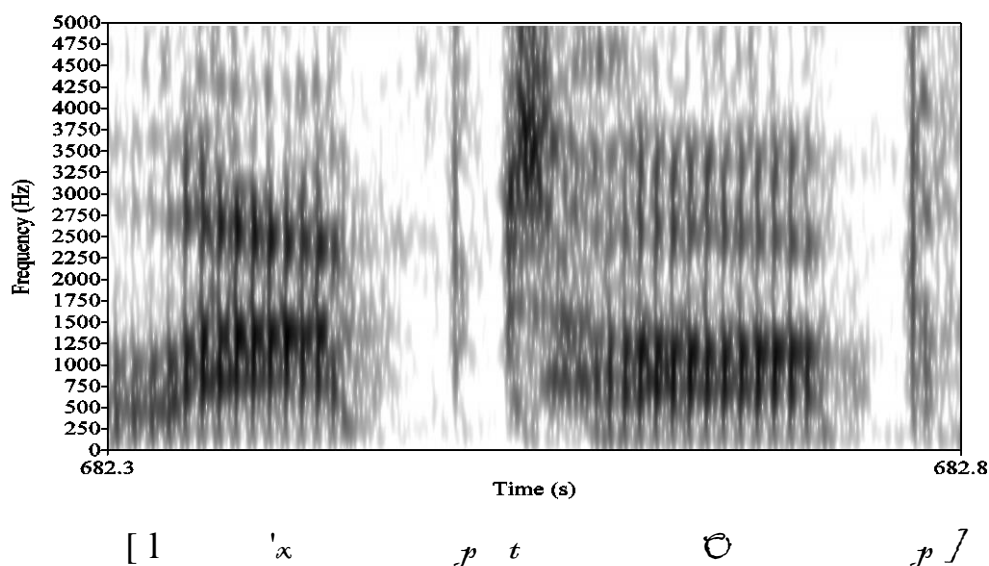

Рис. 3.2. Реалізація [ɜ] в англійському мовленні у слові "Laptop"

Реалізація фонемі [ɜ:]

Згідно з даними аудиторського аналізу, англійська фонема [ɜ:] подана у мовленні німецьких дикторів трьома комбінаціями діафонів [ɛ□], [ɜ□] і [ɔ□].

Діафон [ɛ] у німецькій мові є артикуляційно найближчим відповідником англійській фонемі [ɜ:]. Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо-американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонемі [ɜ:] комбінацією німецьких фонем [ɛ] і [□]:

зниження значень F1 свідчить про підвищення голосного за підняттям, а підвищення значень F2 – про його просування вперед (рис. 3.3, 3.4).

Середньодикторські показники формант становлять:

[ɛ:]: F1 = 557 Гц, F2 = 1370 Гц

[ɔ]: F1 = 400 Гц, F2 = 1539 Гц

[o]: F1 = 554 Гц, F2 = 1616 Гц

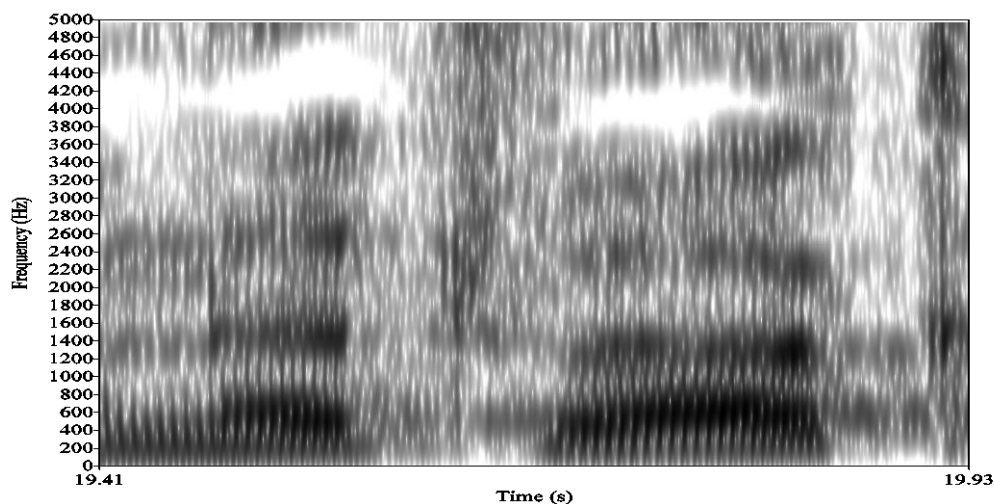
Заміна фонемі [ɛ:] сполученням німецьких діафонів [ɛ̃] та [o] свідчить про орієнтацію дикторів на графічне оформлення запозичень. Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо–американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонемі [ɛ:] сполученням німецьких фонем [ɛ̃] та [o] (рис. А.1 та А.2).

Середньодикторські показники формант становлять:

[ɛ:]: F1 = 557 Гц, F2 = 1370 Гц

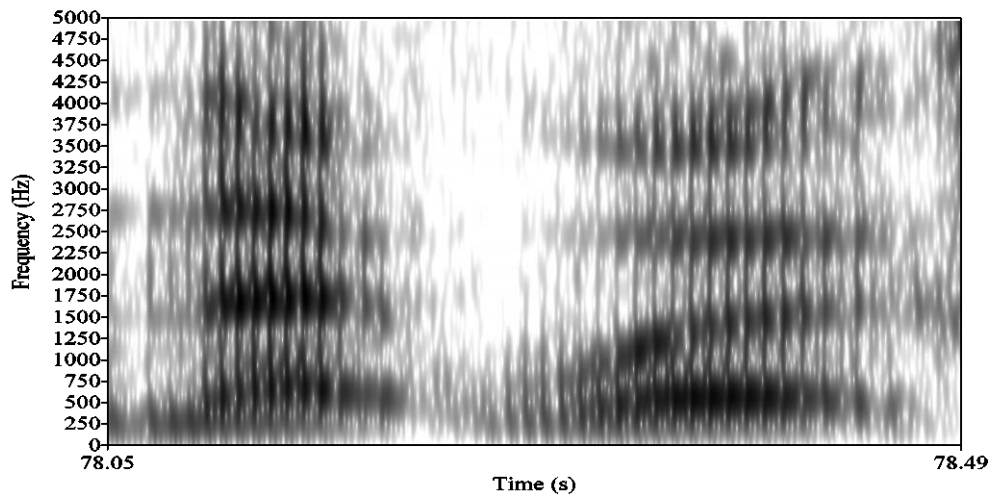
[ɛ̃]: F1 = 450 Гц, F2 = 1800 Гц

[o]: F1 = 554 Гц, F2 = 1616 Гц

['n ɛ̃ t v ɔ o k]

Рис. 3.3. Реалізація [ɛ:] у німецькому мовленні у слові "Network"

[' n e t w ɛ: k]

Рис. 3.4. Реалізація [ɛ:] в англійському мовленні у слові "network"

Заміна фонемі [ɛ:] сполученням німецьких діафонів [ɔ] та [ɔ̃] свідчить про орієнтацію дикторів на графічне оформлення запозичень. Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо–американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонемі [ɛ:] сполученням німецьких фонем [ɔ] та [ɔ̃] (рис. А.3, А.4).

Середньодикторські показники формант становлять:

[ɛ:]: F1 = 557 Гц, F2 = 1370 Гц

[ɔ]: F1 = 490 Гц, F2 = 1200 Гц

[ɔ̃]: F1 = 554 Гц, F2 = 1616 Гц

Заслуговує на увагу абсолютна вокалізація [r] у німецькому мовленні після коротких голосних, що призводить до подовження попередніх коротких голосних та їх дифтонгоїдної вимови.

Реалізація фонемі [ɕ:]

Фонема [ɕ:] подана в німецькому мовленні діафоном [ʀ] (D) та двома діафонічними сполученнями: [aɔ̃], [ar].

Діафон [ʀ] (D) у німецькій мові є артикуляційно найближчим відповідником англійській фонемі [ɕ:]. Формантні значення реалізованих

діафонів при вимові англо–американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонемі [ɹ:] німецькою фонемою[ʀ] (D): незначне зниження значень F1 свідчить про підвищення голосного за підняттям, зниження значень F2 – про його просування назад (рис. 3.5, 3.6).

Середньодикторські показники формант становлять:

[ɹ:]: F1 = 775 Гц, F2 = 1316 Гц

[ʀ] (D): F1 = 700 Гц, F2 = 1150 Гц

Реалізація англійської фонемі [ɹ:] як діафонічного сполучення [a] та [r] сприяє збереженню нормативної реалізації попереднього голосного. Середньодикторські показники формант становлять:

[ɹ:]: F1 = 770 Гц, F2 = 1316 Гц

[a]: F1 = 650 Гц, F2 = 1363 Гц

Діафон [r] (в основному поданий увулярним апроксимантом) ідентифікується на спектрограмі у помітних світлих пропусках, що сигналізує про утворення зімкнення (спектрограми реалізації англійської фонемі [ɹ:] у німецькому мовленні у слові "Starter" рис. А.5).

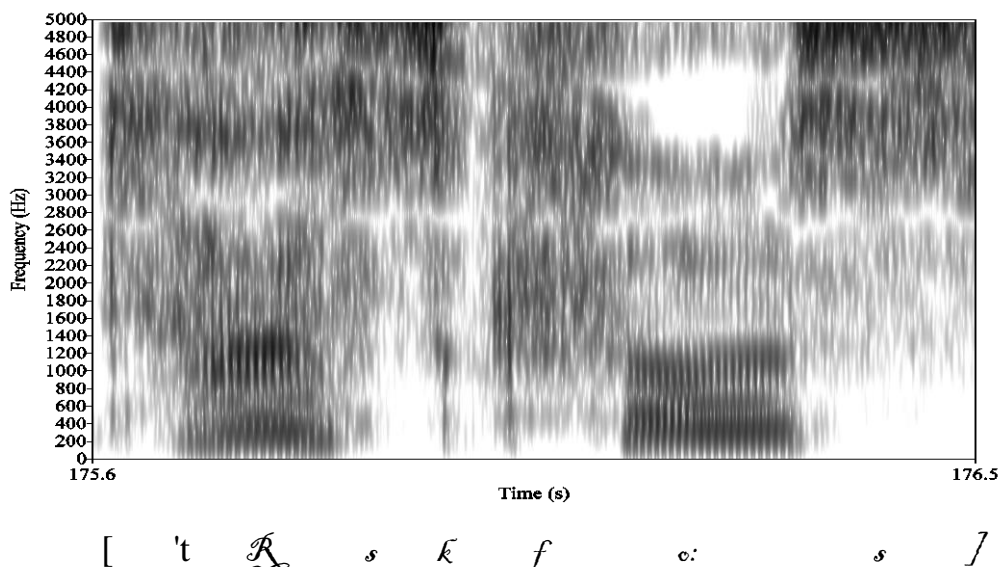
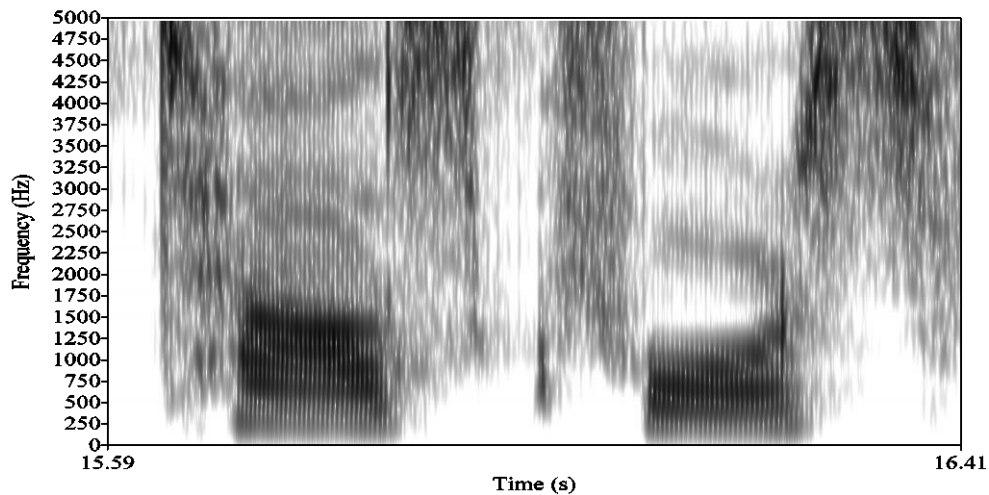

Рис. 3.5. Реалізація [ɹ:] у німецькому мовленні у слові "Taskforce"

[' t ɜ : s k f L s]

Рис. 3.6. Реалізація [ɜ:] в англійському мовленні у слові "taskforce"

Реалізація англійської фонемі [ɜ:] діафонічним сполученням [a] та [ɔ] викликає зміни темпоральних характеристик (подовженню) короткої [a] у німецькому мовленні (рис. А.9).

Середньодикторські показники формант становлять:

[ɜ:]: F1 = 775 Гц, F2 = 1316 Гц

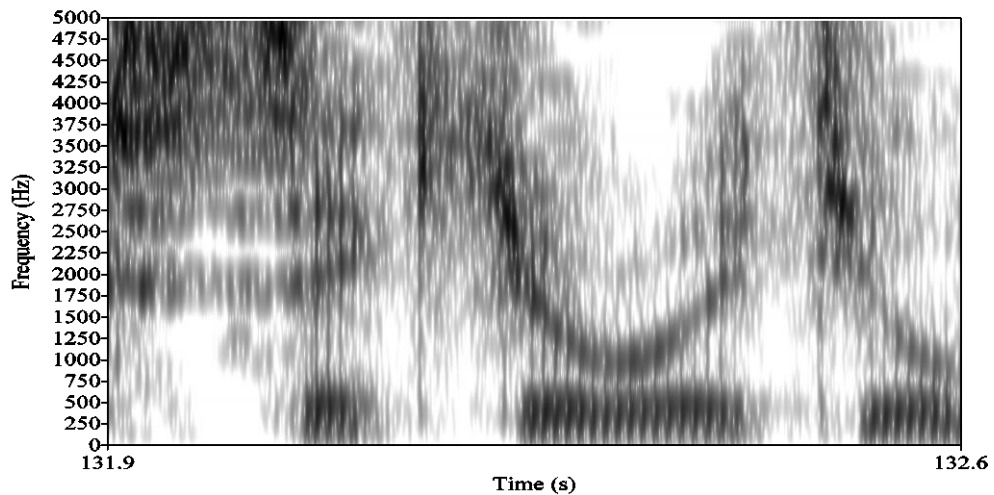
[a]: F1 = 700 Гц, F2 = 1363 Гц

[ɔ]: F1 = 554 Гц, F2 = 1616 Гц

Реалізація фонемі [i:] у ненаголошених складах

У німецькому мовленні фонема [i:] у ненаголошеній позиції подана діафонами [ɨ] та [e:].

Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо-американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонемі [i:] німецькими діафонами: підвищення значень F1 свідчить про пониження голосного за підняттям, а пониження значень F2 – про його просування назад (рис. 3.7, 3.8).

[s e: 'k u: ♦ i: t i:]

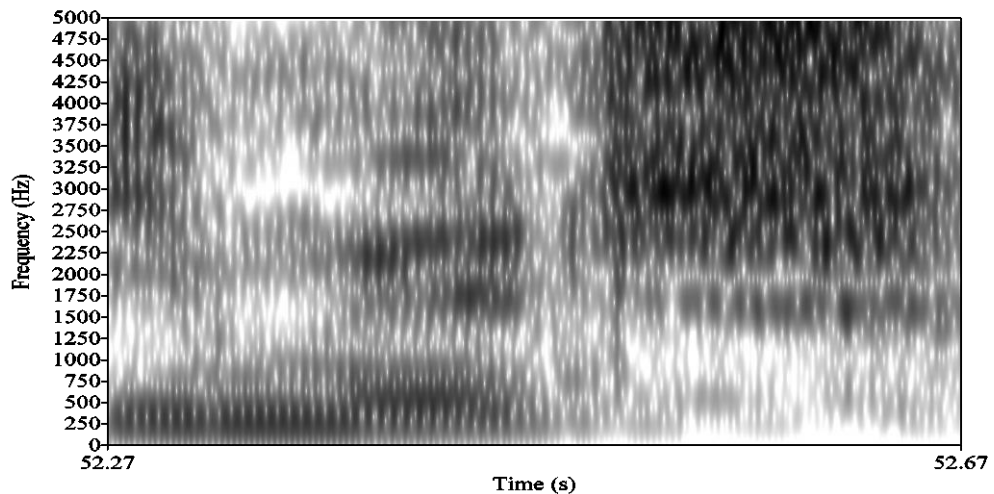
Рис. 3.7. Реалізація ненаголошеного [i:] у німецькому мовленні у слові "Security"

Середньодикторські показники формант алофонів фонем, реалізованих в англійському та німецькому мовленні становлять:

[i:]: F1 = 308 Гц, F2 = 2141 Гц

[e:]: F1 = 400 Гц, F2 = 2000 Гц

[ɤ]: F1 = 554 Гц, F2 = 1616 Гц

['i: m ɤ]

Рис. 3.8. Реалізація [i:] у німецькому мовленні у слові "Image"

Реалізація фонемі [ɔ:]

Фонема [ɔ:] подана в німецькому мовленні двома діафонами: [o:] та [□]. Діафон [o:] у німецькій мові є артикуляційно найближчим відповідником англійській фонемі [ɔ:]. Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо–американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонемі [ɔ:] німецькою фонемою [ɔ:]: зниження значень F1 свідчить про підвищення голосного за підняттям, а підвищення значень F2 – про його просування вперед (рис. 3.9, 3.10).

Середньодикторські показники формант алофонів фонем, реалізованих в англійському та німецькому мовленні, становлять:

[ɔ:]: F1 = 460 Гц, F2 = 799 Гц

[o]: F1 = 380 Гц, F2 = 850 Гц

Заміна фонемі [ɔ:] німецькою комбінацією діафонів [ɔ□] свідчить про орієнтацію дикторів на графічне оформлення запозичень при їх вимові та була розглянута при вивченні реалізації англійської фонемі [ɛ:] у німецькому мовленні.

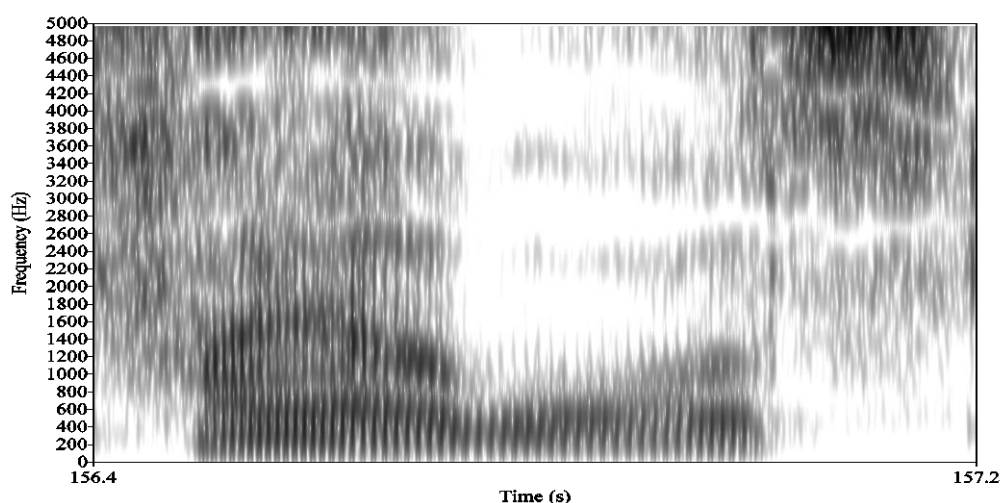
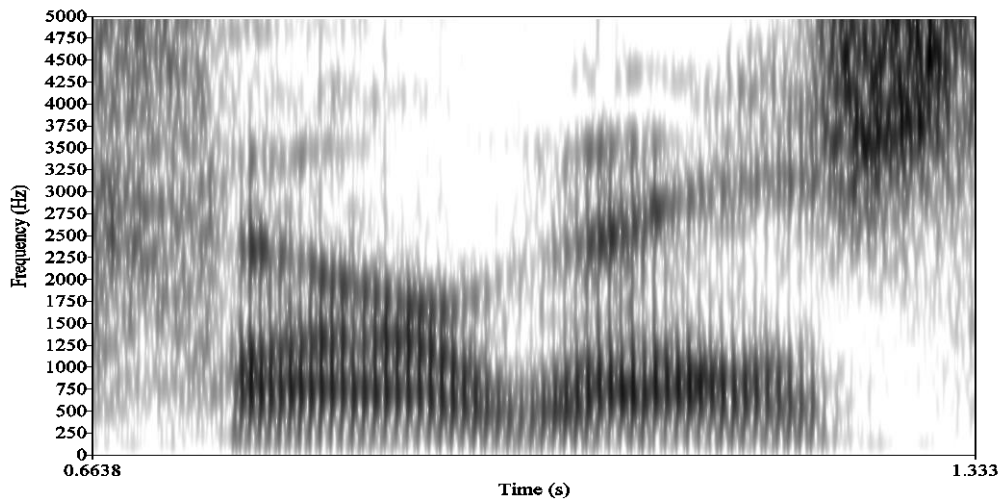

Рис. 3.9. Реалізація [ɔ:] у німецькому мовленні у слові "Firewalls"

[f aɪ w ɹ z]

Рис. 3.10. Реалізація [ɔ:] в англійському мовленні у слові "firewalls"

Реалізація англійських дифтонгів [oʊ] та [eɪ] у німецькому мовленні

Англійський дифтонг [eɪ], відсутній у німецькій мові, поданий у німецькому мовленні трьома діафонами: [e:ɪ], [ʔɪ], [ʔ:]. Субституція фонемним сполученням [e:ɪ] являє собою реалізацію монофтонгічної послідовності голосних. Спектрограма реалізації англійського дифтонга [eɪ] у німецькому мовленні (рис. 3.11) демонструє чіткі межі зміни якості голосних, що свідчить про монофтонгічний характер цього дифтонга.

Середньодикторські показники формант ядра англійського дифтонга та діафонів у німецькому мовленні становлять:

[e(ɪ)]: F1 = 577 Гц, F2 = 1976 Гц

[e:]: F1 = 350 Гц, F2 = 2000 Гц

[ʔ]: F1 = 400 Гц, F2 = 2100 Гц

Спектрограма діафона [eɪ] (рис. 3.12) демонструє чітку зміну якості голосних усередині складу, тобто відсутність монофтонгізації цього дифтонга у німецькому мовленні. Спостерігається типова для дифтонгів

безперервна зміна якості голосних у вигляді ковзних переходів формантних показників від першого голосного до другого.

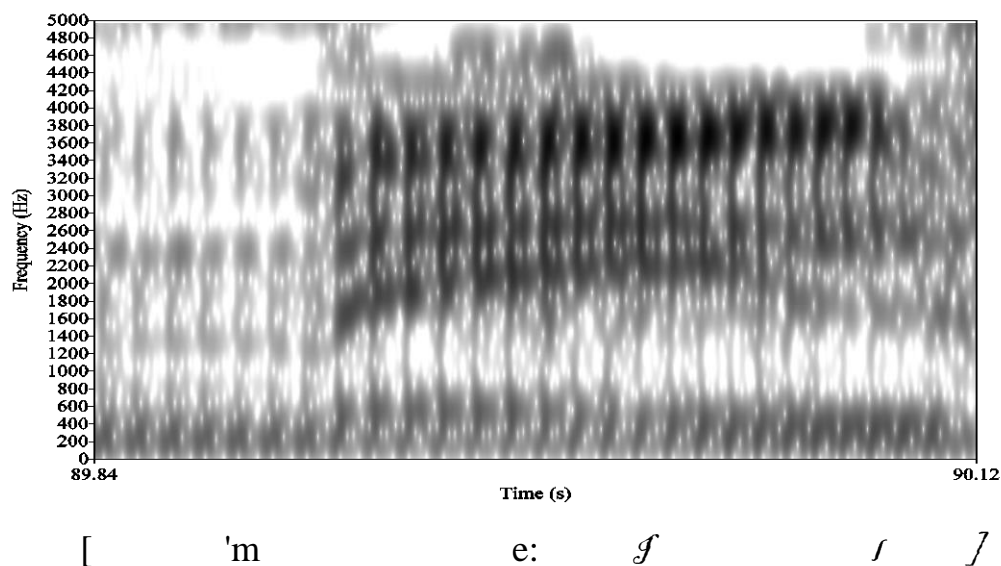

Рис. 3.11. Реалізація дифтонга [eɪ] у німецькому мовленні у слові "Mail"

Спектральний аналіз дифтонга [eɪ], відтвореного в німецькому мовленні, і порівняння показників його перших двох формант із відповідними параметрами дифтонга (рис. 3.13, 3.14), реалізованого британськими дикторами, виявив такі особливості: показники F2 (незначно нижче 2000 Гц – зазначені середньодикторські показники формант) та F1 (600 Гц) аналізованих ксенофонів наближається до відповідних показників англійської фонемі [e]. Можна констатувати, що цей ксенофон у німецькому мовленні зберігає якісні характеристики свого англійського прототипу, і на відміну від відповідної німецької фонемі [E] місце артикуляції більшою мірою зрушено до заднього ряду.

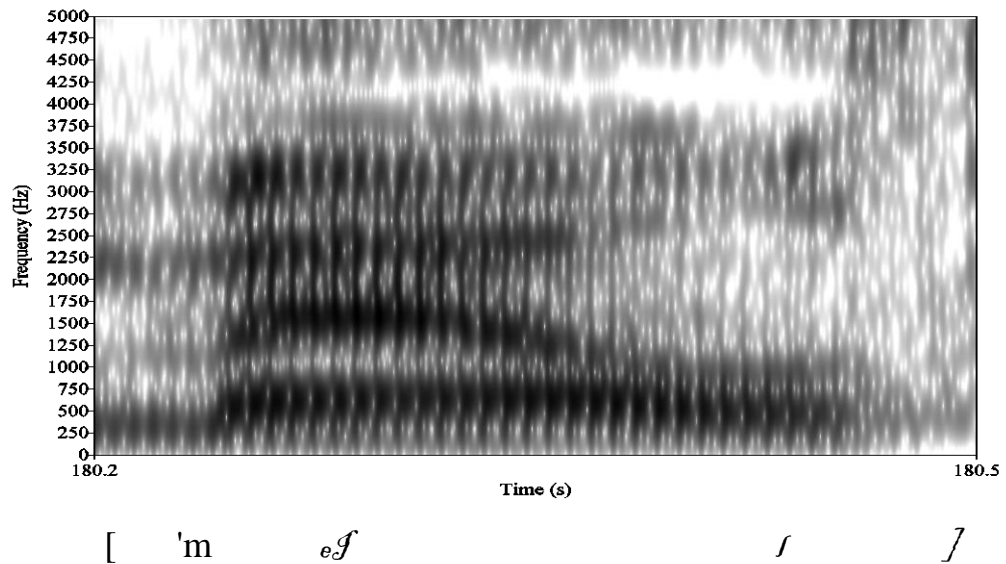

Рис. 3.12. Реалізація дифтонга [eɪ] в англійському мовленні у слові "mail"

Порівняння формантних значень ядра реалізованого діафона [eɪ] з еталонними формантними показниками німецької фонемі [ɛ̃], артикуляційно найближчим відповідником, демонструє такі відмінності: підвищення обох формант свідчить про пониження голосного за підняттям та про його просування вперед.

Реалізація англійського дифтонга [eɪ] діафоном–монофтонгом [ɛ̃:(e:)] у німецькому мовленні подана на рис. 3.15. Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо–американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонемі [eɪ] німецькою фонемою [ɛ̃:(e:)] (D): значне зниження значень F1 свідчить про підвищення голосного за підняттям, незначне зниження значень F2 – про його просування назад (рис. 3.15, 3.16).

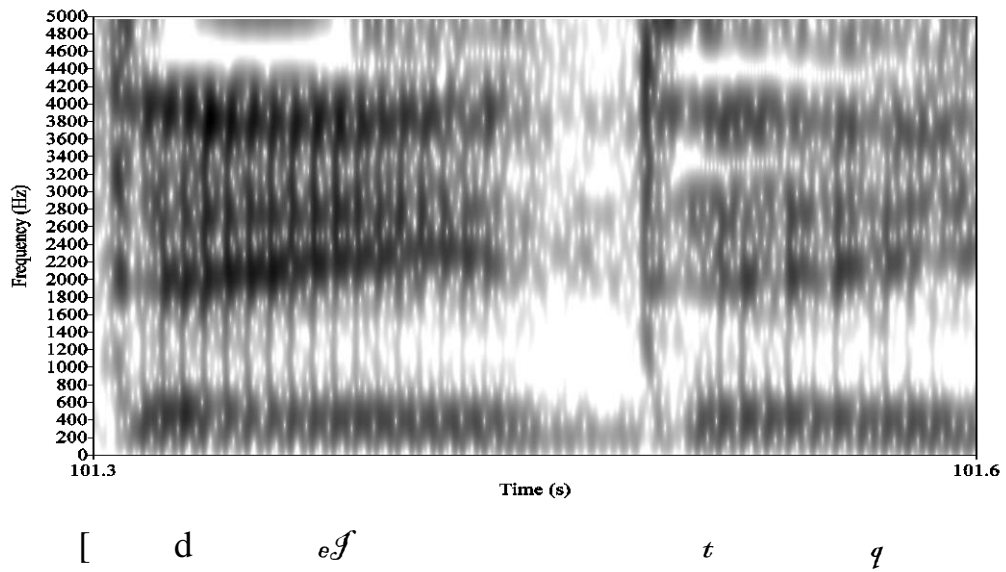

Рис. 3.13. Реалізація дифтонга [eɪ] у німецькому мовленні у слові "date (up)"

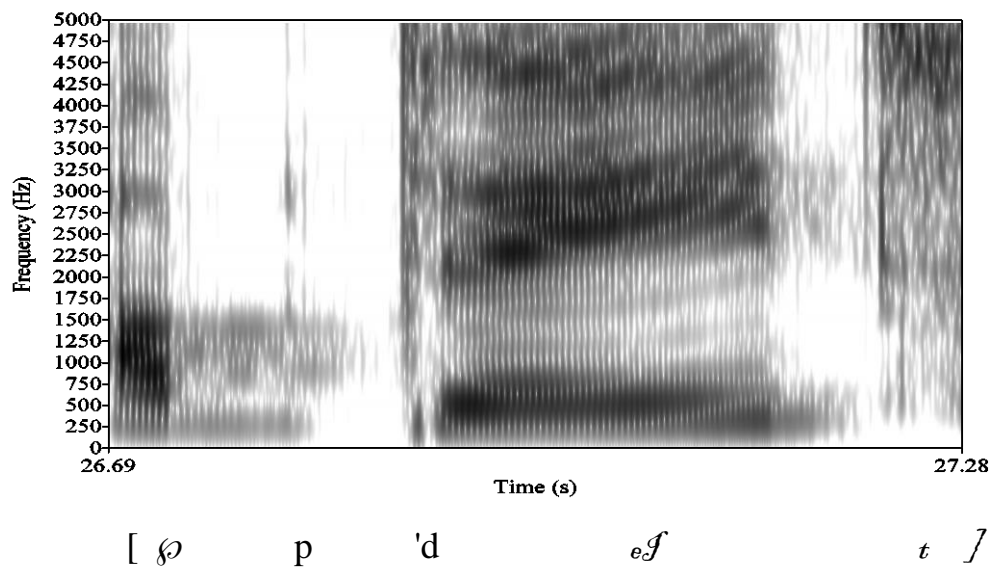

Рис. 3.14. Реалізація дифтонга [eɪ] в англійському мовленні у слові "update"

Середньодикторські показники формант ядра англійського дифтонга та діафонів у німецькому мовленні становлять:

[eɪ]: F1 = 577 Гц, F2 = 1976 Гц

[ɛ̝:(e:)]: F1 = 400 Гц, F2 = 2000 Гц

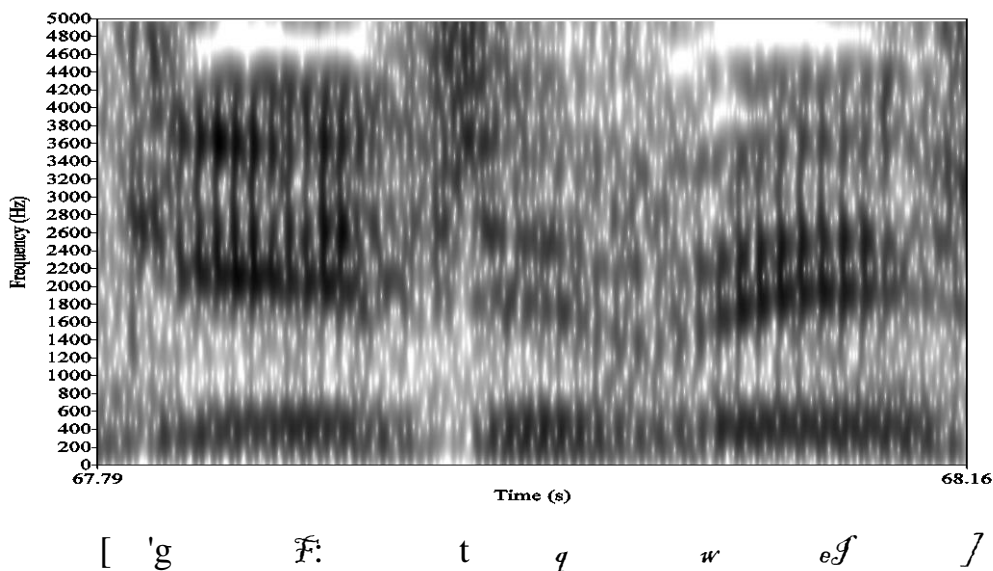

Рис. 3.15. Реалізація дифтонга [eɪ] у німецькому мовленні у слові "Gateway"

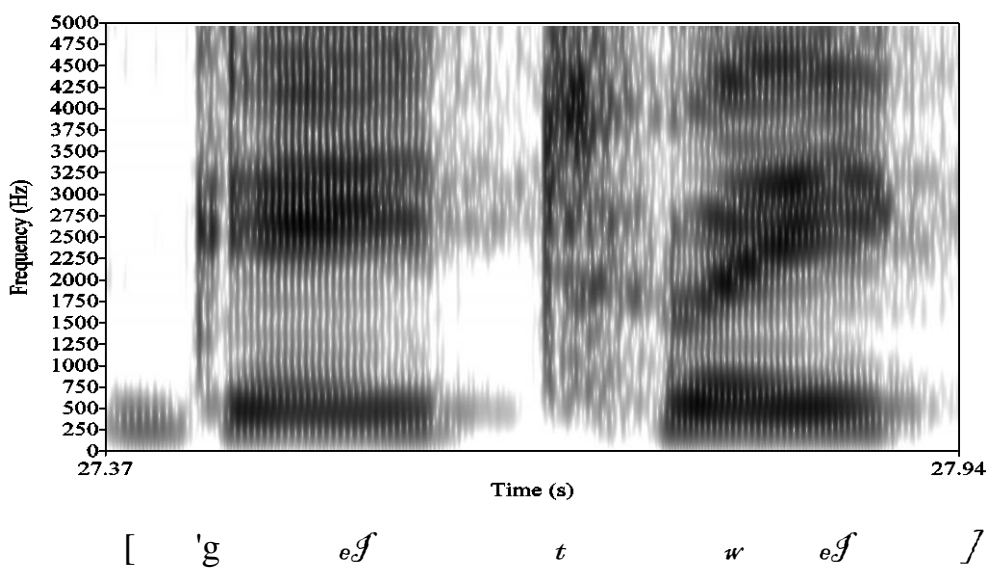

Рис. 3.16. Реалізація дифтонга [eɪ] в англійському мовленні у слові "gateway"

Дифтонг [qɪ̯], відсутній у німецькій мові, подано в німецькому мовленні двома діафонами: [o:] і [□ɪ̯]. На особливу увагу заслуговує субституція англійського дифтонга [qɪ̯] німецькою фонемною комбінацією [□ɪ̯], яка класифікована аудиторями як дифтонг, відсутній у німецькій мові.

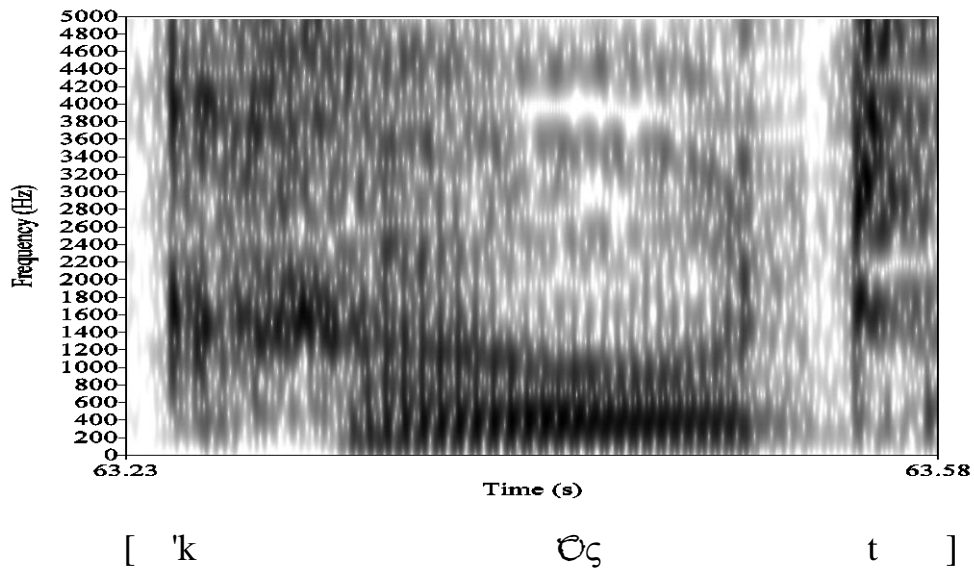

Рис. 3.17. Реалізація дифтонга [↔ɔ̯] в німецькому мовленні у слові "Code"

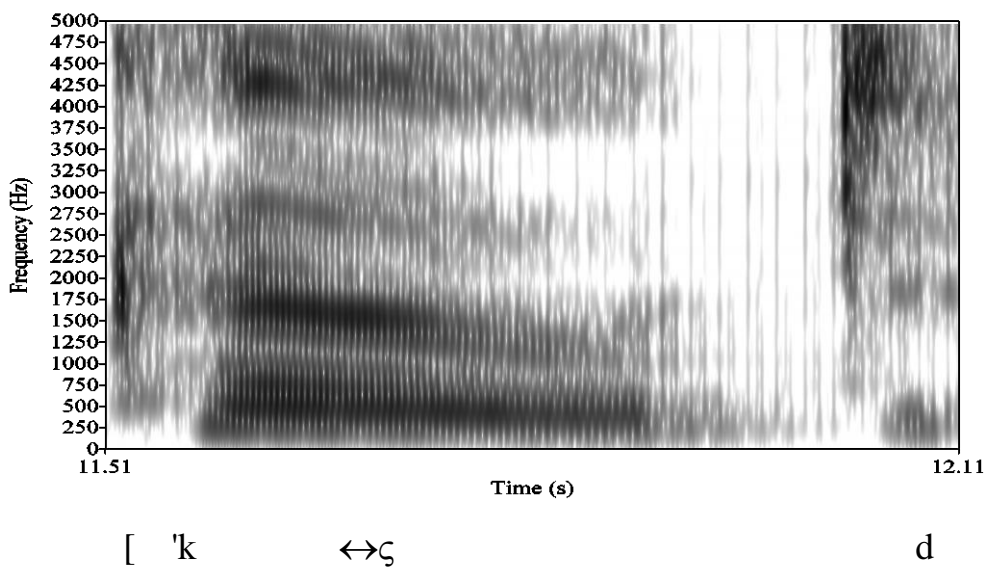

Рис. 3.18. Реалізація дифтонга [↔ɔ̯] в англійському мовленні у слові "code"

Спектральний аналіз англійського дифтонга [↔ɔ̯], реалізованого німецькими дикторами, і порівняння показників його перших двох формант із відповідними параметрами дифтонга, вимовленого британськими дикторами, виявив такі особливості: показник F1 (близько 480 Гц) ядра дифтонга, реалізованого німецькими дикторами, значно нижче відповідного

показника дифтонга, реалізованого британськими дикторами (близько 600 Гц), тобто в німецькому мовленні відбувається зсув ядра дифтонга до заднього ряду (рис. 3.17, 3.18). Показник F2 ядра ксенофона (близько 1000 Гц) також нижче значення F2 ядра англійського дифтонга (близько 1200 Гц), що свідчить про просування голосного до заднього ряду.

Таким чином, характеристики формант цього ксенофона продемонстрували якісну заміну англійського дифтонга алофонами німецьких фонем [ɔ] і [ç], при цьому зберігаються ковзні переходи формант від першого голосного до другого, що свідчить про дифтонгоїдний характер дослідженого ксенофона.

Реалізація англійського дифтонга [↔ç] діафоном–монофтонгом [o:] у німецькому мовленні подана на рис. А.8. Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо–американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонемі [↔ç] німецькою фонемою [o:]: значне зниження значень F1 свідчить про підвищення голосного за підняттям, значне зниження значень F2 – про його просування назад.

Середньодикторські показники формант ядра англійського дифтонга та діафонів у німецькому мовленні становлять:

[↔(ç)]: F1 = 607 Гц, F2 = 1412 Гц

[o:]: F1 = 400 Гц, F2 = 900 Гц

Реалізація фонемі [ʃ]

Дифтонг [ʃ], відсутній у німецькій мові, подано в німецькій мові фонемною комбінацією [i:ɪ]. Вокалізація [ɪ] у німецькому мовленні після реалізованого довгого голосного відповідає нормативній реалізації. Спектрограма реалізації англійського дифтонга [ʃ] у німецькому мовленні (рис. 3.19) демонструє монофтонгізацію цього дифтонга: спостерігаються чіткі межі зміни якості голосних на відміну від спектрограми досліджуваного дифтонга у мовленні британських дикторів (рис. 3.20).

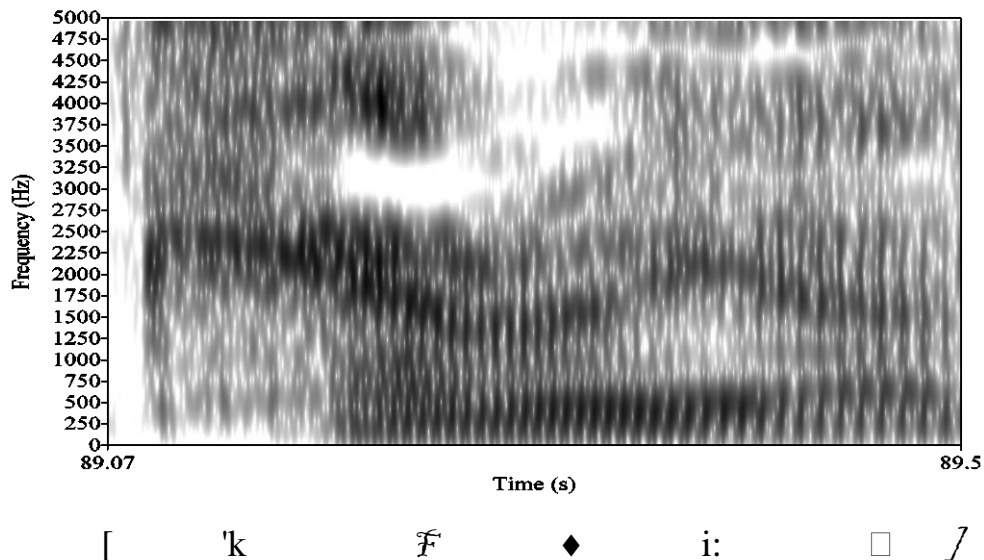

Рис. 3.19. Реалізація [ʃq̣] у німецькому мовленні у слові "Carrier"

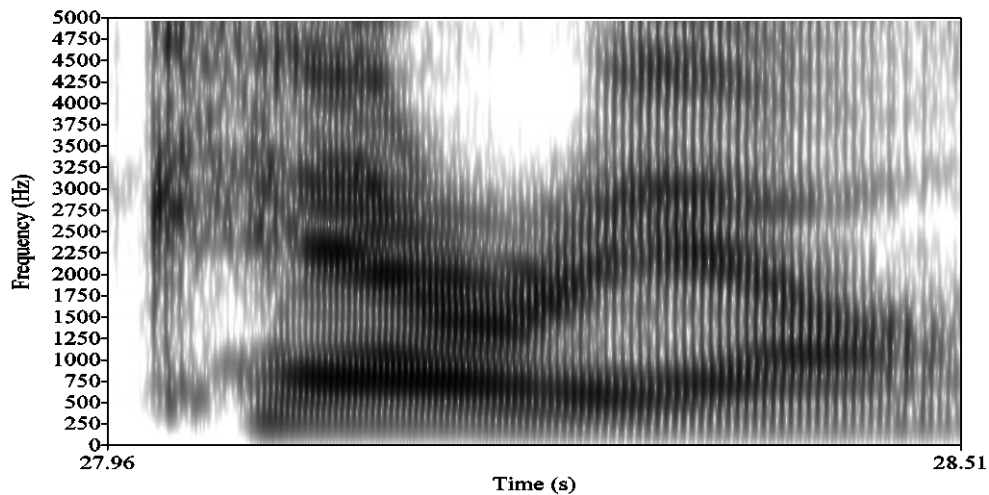
Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо–американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонемі [ʃq̣] сполученням німецьких фонем [i:] та [□]: незначне зниження значень F1 свідчить про деяке підвищення голосного за підняттям, значне підвищення значень F2 – про його просування вперед.

Середньодикторські показники формант ядра англійського дифтонга та діафонів у німецькому мовленні становлять:

[ʃq̣]: F1 = 346 Гц, F2 = 2188 Гц

[i:]: F1 = 295 Гц, F2 = 2485 Гц

Формантні рівні центральних голосних [q̣] та [□], що є другими елементами англійського дифтонга та ксенофона, реалізованого у німецькому мовленні, характеризуються стабільною рівновіддаленістю одного від одного (у середньому 1000 Гц). Формантні значення реалізованих звукових сегментів підтверджують якісну заміну англійської фонемі [q̣] німецькою фонемою [□]: незначне підвищення значень F1 свідчить про деяке пониження голосного за підняттям, підвищення значень F2 – про його просування вперед.

['k ə ◆ ʃq]

Рис. 3.20. Реалізація [ʃq] в англійському мовленні у слові "carrier"

Середньодикторські показники формант других елементів англійського дифтонга та ксенофона в німецькому мовленні становлять:

[q]: F1 = 496 Гц, F2 = 1573 Гц

[□]: F1 = 554 Гц, F2 = 1616 Гц

Реалізація фонемі [ʃq]

Відсутній у німецькій мові дифтонг [ʃq] передається у німецькому мовленні монофтонгічною послідовністю фонем [ʃ□] і [e:□]. Спектрограми (рис. 3.21 та А.9) реалізацій англійського дифтонга [ʃq] у німецькому мовленні демонструють монофтонгізацію цього дифтонга: спостерігаються чіткі межі зміни якості голосних на відміну від реалізованих дифтонгів у мовленні британських дикторів (рис. 3.22 та А.10).

Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо–американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонемі [ʃq] сполученням німецьких фонем [ʃ] та [□] або [e:] та [□].

Середньодикторські показники формант ядра англійського дифтонга та діафонів у німецькому мовленні становлять:

[ʃ(q)]: F1 = 607 Гц, F2 = 2129 Гц

[ʃ]: F1 = 500 Гц, F2 = 1800 Гц

[e:]: F1 = 370 Гц, F2 = 2000 Гц

[ɔ]: F1 = 554 Гц, F2 = 1616 Гц

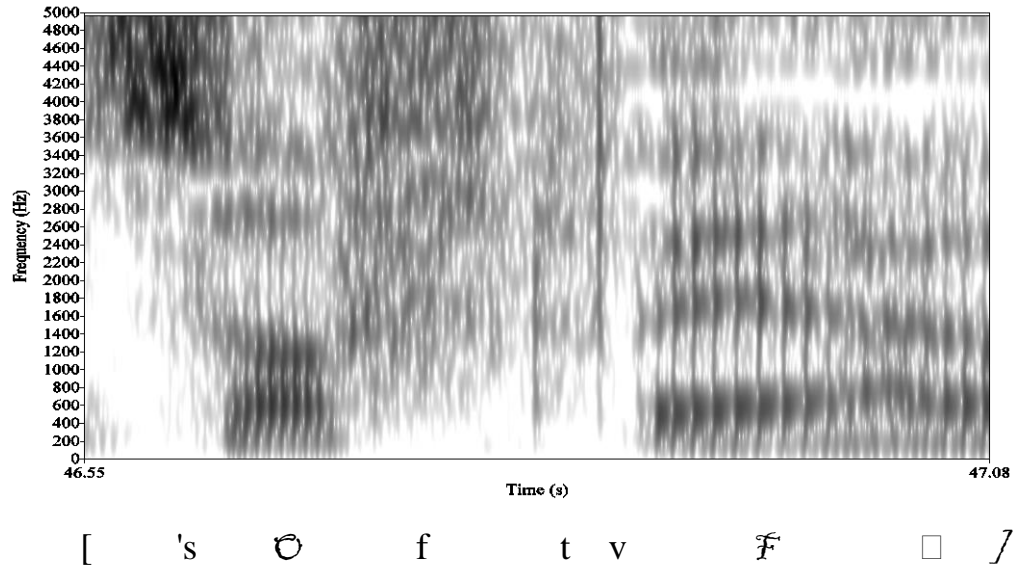

Рис. 3.21. Реалізація [ʃ] у німецькому мовленні у слові "Software"

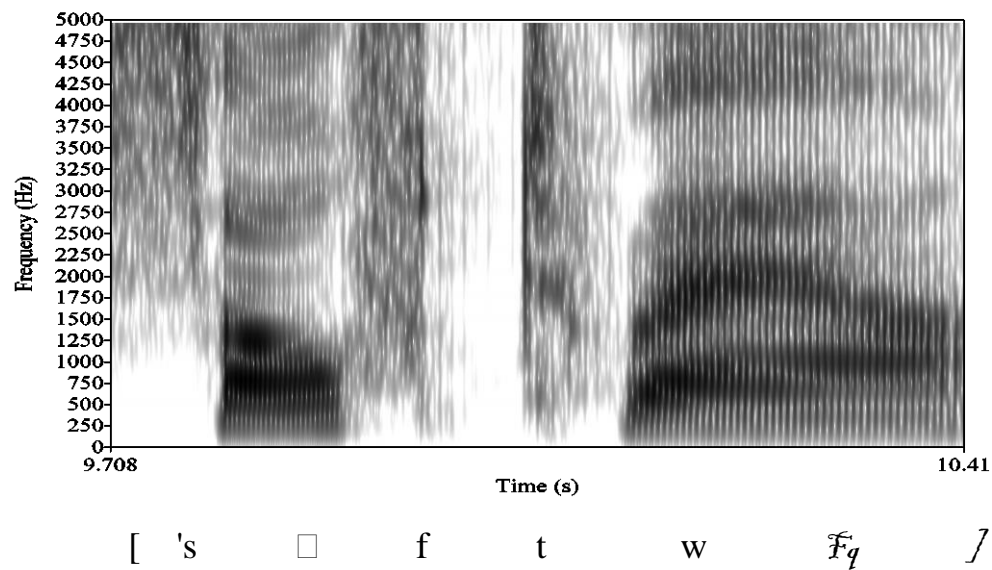

Рис. 3.22. Реалізація [ʃ] в англійському мовленні у слові "software"

Формантні рівні центральних голосних [ɔ] та [ɔ], що є другими елементами англійського дифтонга та ксенофона, реалізованого у німецькому мовленні, є еквідистантними (у середньому рівновіддаленість одного від

одного складає 1000 Гц). Формантні значення реалізованих звукових сегментів підтверджують якісну заміну англійської фонемі [ɹ] німецькою фонемою [ɔ]: незначне підвищення значень F1 свідчить про деяке пониження голосного за підняттям, підвищення значень F2 – про його просування вперед.

Середньодикторські показники формант других елементів англійського дифтонга та ксенофона у німецькому мовленні становлять:

[ɹ]: F1 = 500 Гц, F2 = 1580 Гц

[ɔ]: F1 = 560 Гц, F2 = 1620 Гц

Реалізація твердого приступу в німецькому мовленні

Результати аудиторського аналізу засвідчили, що при реалізації голосних ксенофонів у німецькому мовленні на початку слова зафіксований твердий приступ, що властиво саме системі фонем німецької мови. Це стосується ініціальних голосних, які вимовляються з твердим приступом на початку слова внаслідок зближення голосових зв'язок перед початком артикуляції голосного. Видихнене повітря, долаючи поставлену перешкоду, сприяє їх короткочасній вібрації.

На спектрограмі (рис. 3.23) це явище подано у вигляді акустичної паузи сигналу менш 100 мс (при цьому відсутні показники частоти основного тону) перед реалізованим голосним, що супроводжується різким переходом до власних характеристик голосного (спектрограми лексем “Apple” та “Ethernet” – рис. 3.24 та А.11).

Як видно із спектрограм, коливання голосових зв'язок мають ту саму формантну структуру, що й наступний голосний, який вимовляється з твердим приступом у запозиченнях “Apple”, “Ethernet”.

Вивчення акустичних параметрів голосних на початку слова цілком підтвердило висновки слухового аналізу про 100 % реалізацію твердого приступу в ініціальній наголошеній позиції у німецькому мовленні.

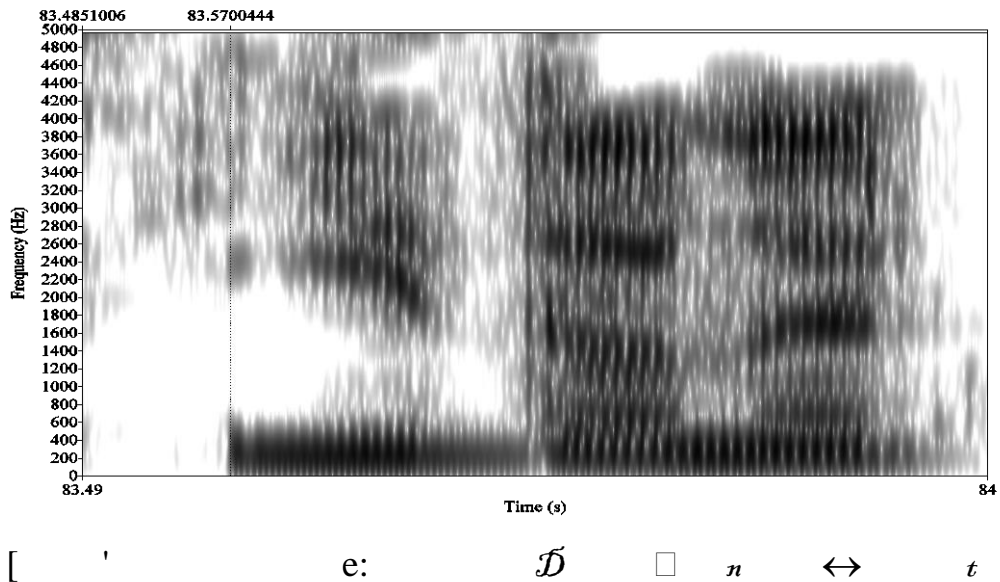

Рис. 3.23. Реалізація твердого приступу в ініціальній наголошеній позиції перед [e:] у німецькому мовленні у слові "Ethernet"

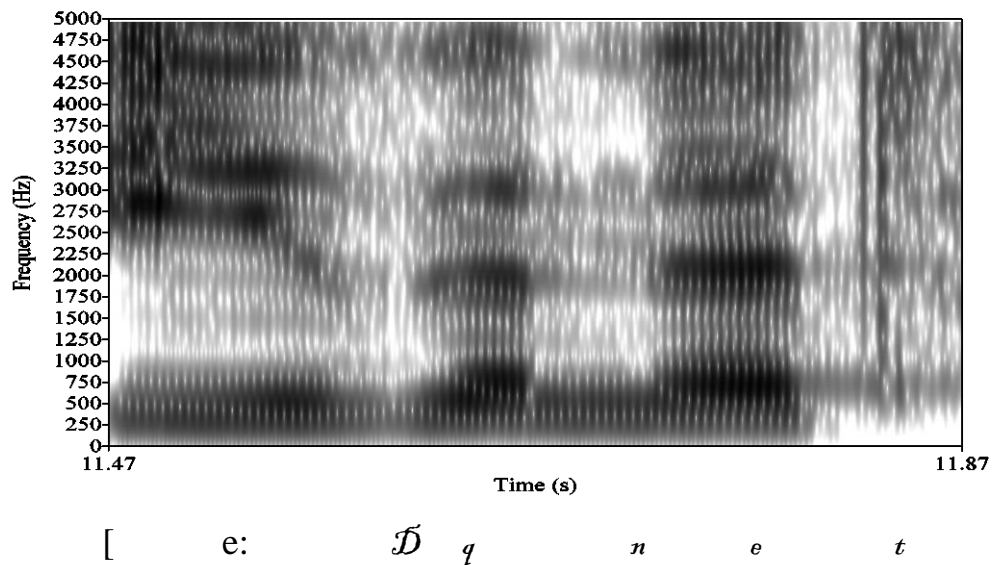

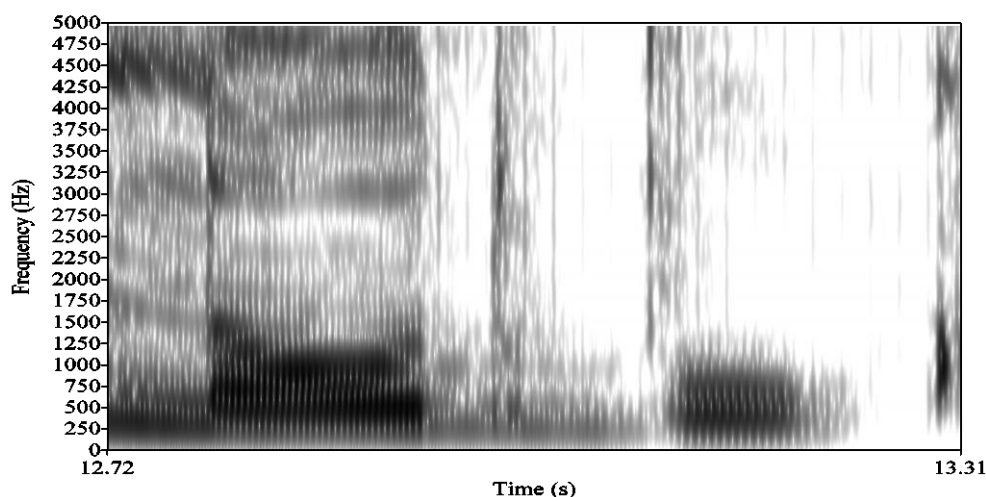
Рис. 3.24. Реалізація голосного в ініціальній наголошеній позиції в англійському мовленні у слові "Ethernet"

Реалізація дифтонгів англо–американських запозичень в українському мовленні

Згідно з результатами аудиторського аналізу в українському мовленні має місце заміна англійських дифтонгів комбінацією двох голосних українських фонем. Спектрограма (рис. 3.25) демонструє більш тривалі

стаціонарні ділянки реалізованих голосних (квазіконстантні фази), у той час як англійські дифтонги в мовленні британських дикторів складаються винятково з перехідних ділянок, тобто мають дифтонгоїдний характер (рис. 3.26).

Формантні значення реалізованих діафонів при вимові англо–американських запозичень підтверджують якісну заміну англійської фонемі [↔ɔ] комбінацією українських фонем [O] та [Y]: зниження значень F1 реалізованого діафона в українському мовленні свідчить про підвищення голосного за підняттям, значне зниження значень F2 – про його просування до заднього ряду.

[Н О У Т Ь У К]

Рис. 3.25. Реалізація дифтонга [↔ɔ] в українському мовленні у слові «ноутбук»

Середньодикторські показники формант ядра англійського дифтонга та діафонів в українському мовленні становлять:

[↔ɔ]: F1 = 607 Гц, F2 = 1412 Гц

[O]: F1 = 479 Гц, F2 = 811 Гц

[Y]: F1 = 386 Гц, F2 = 627 Гц

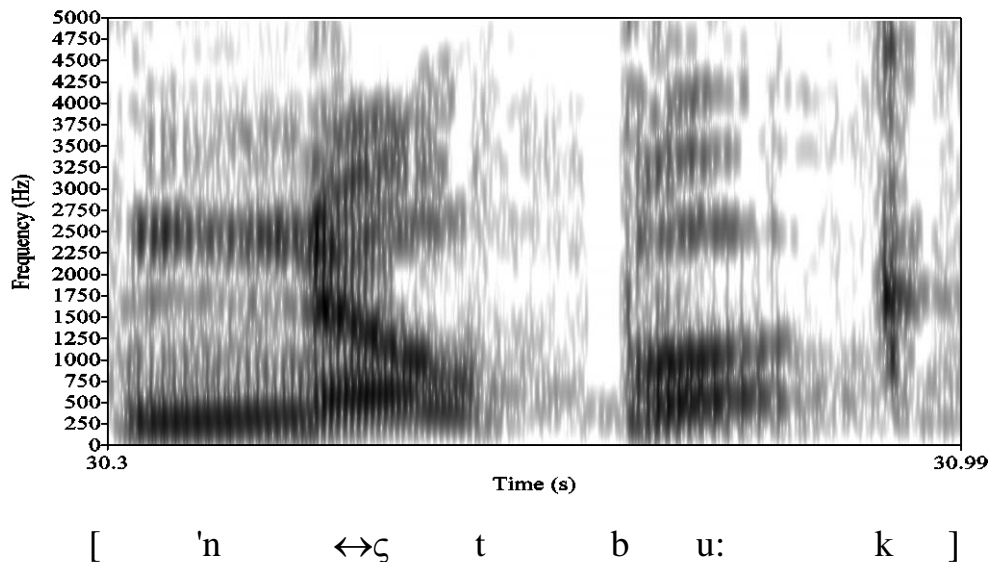

Рис. 3.26. Реалізація дифтонга [↔ɪ] в англійському мовленні у слові "notebook"

3.3.1.2. Темпоральні характеристики діафонів.

Тривалість коротких голосних англо–американських запозичень у позиції перед фонемою [r] у німецькому мовленні

Згідно даним аудиторського аналізу, реалізація вокалізованого алофона фонемі [r] у німецькому мовленні впливає на кількісні характеристики попередніх коротких голосних, тому в цьому підрозділі уявляється доцільним розглянути їх тривалість.

Особливого розгляду заслуговує вивчення кількісних характеристик фонологічно коротких голосних [ɪ], [ɛ], [a], [ɔ], [ʊ], які, згідно з результатами аудиторського аналізу, подовжуються внаслідок вокалізації наступного приголосного [r]. Відповідно до результатів слухового аналізу, вокалізація поствокального приголосного [r] впливає значною мірою на кількісні ознаки коротких голосних, наслідком чого є поява компенсаторної тривалості фонологічно коротких голосних.

У роботі аналізуються відносні значення акустичних параметрів голосних, які, на відміну від абсолютних, дають можливість отримати точні дані, що мають незначний ступінь відхилення за рахунок нівелювання

індивідуальних вимовних особливостей. Метод зіставлення відносних величин є основою для лінгвістичної інтерпретації результатів акустичного аналізу і сприяє підвищенню вірогідності висновків, що формулюються.

З метою перевірки об'єктивності даних слухового аналізу було проведено вимірювання тривалості коротких голосних перед приголосним та вокалізованим алофонами фонемі [r] у наголошених складах та її порівняння із даними еталонної тривалості німецьких наголошених коротких голосних, що була досліджена Ступак І. В. на матеріалі читання текстів носіями німецької мови [145].

Табл. 3.4 відбиває середні значення еталонної та абсолютної тривалості коротких голосних перед вокалізованим та консонантним алофонами фонемі [r] у німецькому мовленні у мілісекундах (мс), а також співвідношення еталонної тривалості, яка приймається за 1, і тривалості подовжених алофонів коротких голосних. Як свідчать дані наведеної таблиці 3.4, тривалість фонологічно коротких наголошених голосних залежить від типу наступних алофонів фонемі [r]. Порівняння зафіксованих параметрів коротких голосних перед вокалізованим [e] з темпоральними характеристиками тих самих голосних перед приголосним [r] та з еталонною тривалістю коротких наголошених голосних у німецькому мовленні дозволяє встановити, що перед консонантними варіантами фонемі [r] короткі голосні відповідають нормі, у той час як перед вокалізованим [□] з'являється їх компенсаторне подовження.

Уявляється доцільним зіставити тривалість довгих голосних відкритих наголошених складів у німецькому мовленні, яка приймається за 1, і відповідних коротких голосних наголошених складів перед вокалізованим [r]. Темпоральні параметри довгих голосних відкритих складів і подовжених алофонів коротких голосних перед вокалізованим [r], а також їх співвідношення подано в табл. 3.5.

**Співвідношення еталонної тривалості і подовжених алофонів коротких
ГОЛОСНИХ**

Фонема	Еталонна тривалість	Тривалість в позиції перед консонантним [r]	Тривалість в позиції перед вокалізованим [r] ([e])	Співвідношення еталонної тривалості і подовжених алофонів коротких голосних
[↵]	110	108	150	1 : 1,4
[□]	100	98	160	1 : 1,6
[ɸ]	105	103	145	1 : 1,4
[a]	105	105	140	1 : 1,3

Результати об'єктивного аналізу вивчення квантитативних характеристик коротких голосних англо–американських запозичень перед фонемою [r] у мовленні німецьких дикторів показують, що: реалізація фонемі [r] впливає на кількісні характеристики попередніх коротких голосних – вокалізований алофон фонемі [r] ([e]) сприяє подовженню кількісних характеристик фонологічно коротких голосних, в результаті чого довгі голосні не відрізняються статистично від подовжених алофонів коротких голосних; вимова коротких голосних перед приголосним [r] має нормативний характер.

Одержані результати повністю підтверджують висновки про подовження кількісних характеристик коротких голосних перед вокалізованим алофоном фонемі [r] ([e]), отримані на основі аудиторського аналізу реалізації коротких голосних перед [r].

Крім того, одержані результати співвідносяться з даними інших дослідників, які ґрунтуються на матеріалі автентичного німецького мовлення [9; 143; 145].

Таблиця 3.5

Співвідношення тривалості довгих голосних відкритих складів і подовжених алофонів коротких голосних

Довгі голосні	Тривалість (у мс)	Подовжені алофони коротких голосних	Тривалість (у мс)	Співвідношення тривалості довгих голосних і подовжених алофонів коротких голосних
[O:]	140	[ɔ:]	150	1 : 1,1
[o:]	150	[ɔ:]	160	1 : 1,1
[ʃ:]	136	[ʃ:]	145	1 : 1,1
[ʒ:]	150	[a:]	140	1 : 1,1

Темпоральні параметри коротких та довгих голосних англо–американських запозичень в українському мовленні

Як свідчать результати проведеного аудиторського аналізу, в українському мовленні спостерігається повна заміна голосних фонем англо–американських запозичень відповідними діафонами мови–реципієнта, при цьому відбувається втрата кореляції «довгий–короткий» голосний, тому завдання цього підрозділу – підтвердити це твердження за допомогою

вивчення тривалості відповідних сегментів на спектрограмах.

Варто зазначити, що експериментальні дані акустичних характеристик голосних звуків в українському мовленні не виявляють градації звуків за тривалістю. На кожній позиції в кожному виді темпу тривалість усіх звуків в українському мовленні приблизно однакова [77, с. 17]

Аналізу були піддані пари лексем, реалізовані дикторами британської радіостанції, та відповідні запозичення в мовленні українських дикторів, що склали, таким чином, мінімальні пари. При цьому було враховано відповідність ударності складів, що містять досліджувані сегменти, і максимально схоже фонетичне оточення (наскільки дозволяють фонетичні системи досліджуваних мов), наприклад:

card reader [i:] – кард–рідер [I]; linker [ʃ] – лінкер [I]

walkie–talkie [ɹ̥] – вокі–токі [O]; online [o] – онлайн [O].

Отримані дані підтверджують висновки про втрату кореляції «довгий–короткий» голосний, отримані на основі аудиторського аналізу реалізації голосних фонем англо–американських запозичень в українському мовленні.

Якщо в зазначених прикладах в англійському мовленні спостерігаються диференційовані темпоральні параметри, то у відповідних лексемах в українському мовленні темпоральна диференціація аналізованих звукових сегментів відсутня:

T [i:] (card reader) 180 мс – T [I] (кард–рідер) 110 мс

T [ʃ] (linker) 135 мс – T [I] (лінкер) 100 мс

T [ɹ̥] (walkie–talkie) 165 мс – T [O] (вокі–токі) 100 мс

T [o] (online) 125 мс – T [O] (онлайн) 90 мс

Тобто якщо відношення тривалості аналізованого англійського довгого звуку до короткого в англійському мовленні складає 1 : 1,4, 1 : 1,3, то в українському мовленні відбувається повна нейтралізація цього співвідношення.

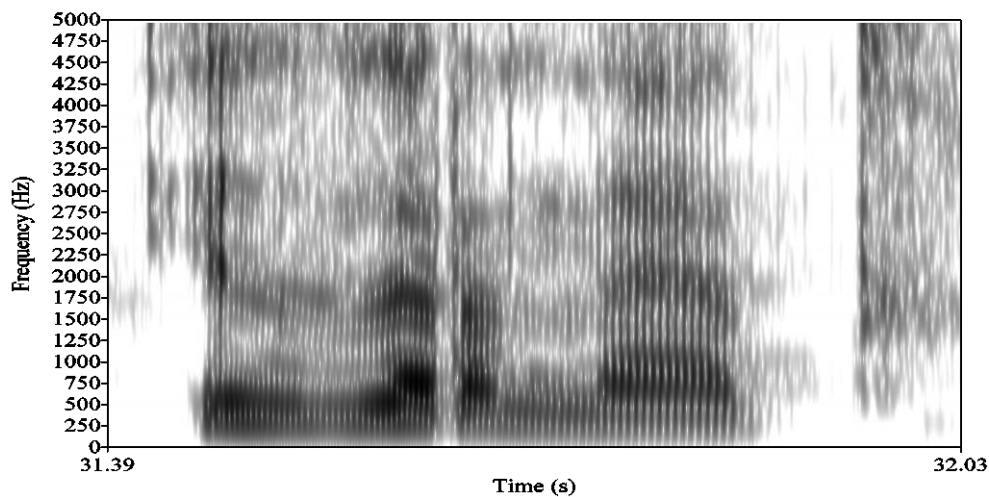
Статистичне опрацювання акустичних параметрів голосних, отриманих

на матеріалі мовлення дикторів, дозволило підтвердити дані слухового аналізу.

3.3.2. Спектральні характеристики алофонів англійських приголосних фонем у німецькому і українському мовленні

Реалізація [ʃ], [ʒ] у німецькому й українському мовленні

Результати аудиторського аналізу демонструють абсолютну реалізацію фонем [ʃ], [ʒ] у німецькому мовленні та незначний відсоток реалізацій (5 %) зазначених ксенофонів в українському мовленні.

[I ʒ E P H 'E T]

Рис. 3.27. Реалізація ксенофона [ʒ] в українському мовленні у слові "Ethernet"

Спектральний аналіз приголосних ксенофонів, відтворених у німецькому й українському мовленні, визначив особливості їхніх акустичних характеристик і дозволив виявити ступінь інтерферентного впливу мови-реципієнта: спектрограми фрикативних ксенофонів [ʒ] і [ʃ] у німецькому й українському мовленні характеризуються більш чітко вираженим спектром у порівнянні з реалізацією фонем [ʒ] і [ʃ] у мовленні англійських дикторів

(рис. 3.23, 3.24, 3.29). Цей факт пояснюється збільшенням переднього резонансного простору при продукуванні ксенофонів [ʤ] і [ʒ] у досліджуваних мовах–реципієнтах.

Ідентифікація дзвінкості та глухості досліджуваних фрикативів здійснюється за допомогою «голосової лінії» ("voice bar") – чорної смуги в найнижчій частотній ділянці (ділянці основного тону й першої гармоніки), що є індикатором дзвінкого проривного. Крім того, у шумовій смугі дзвінких фрикативних з'являється впорядковане вертикальне штрихування, зумовлене періодичними змінами амплітуди шуму, що зумовлені пульсуючою глотальною хвилею (рис. 3.23, 3.24, 3.29).

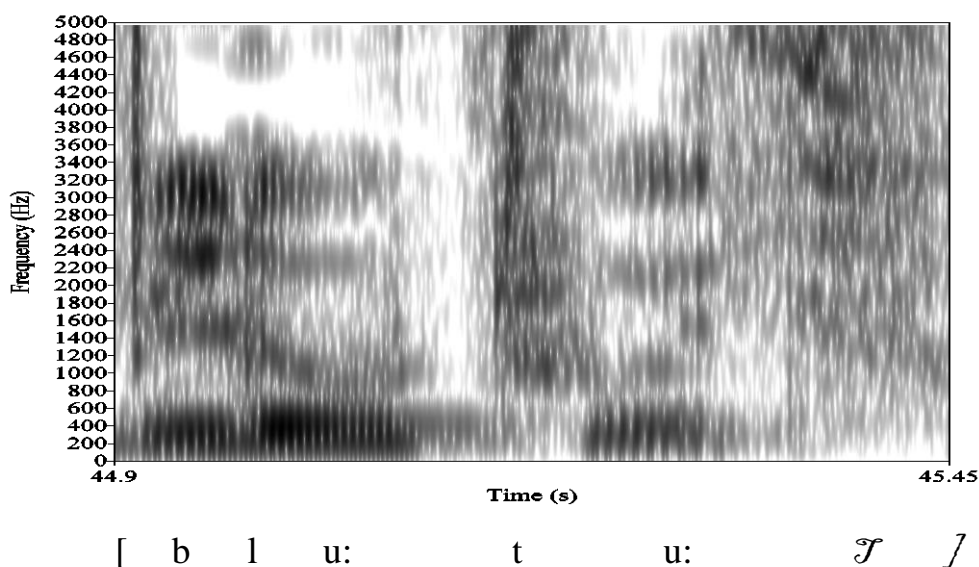
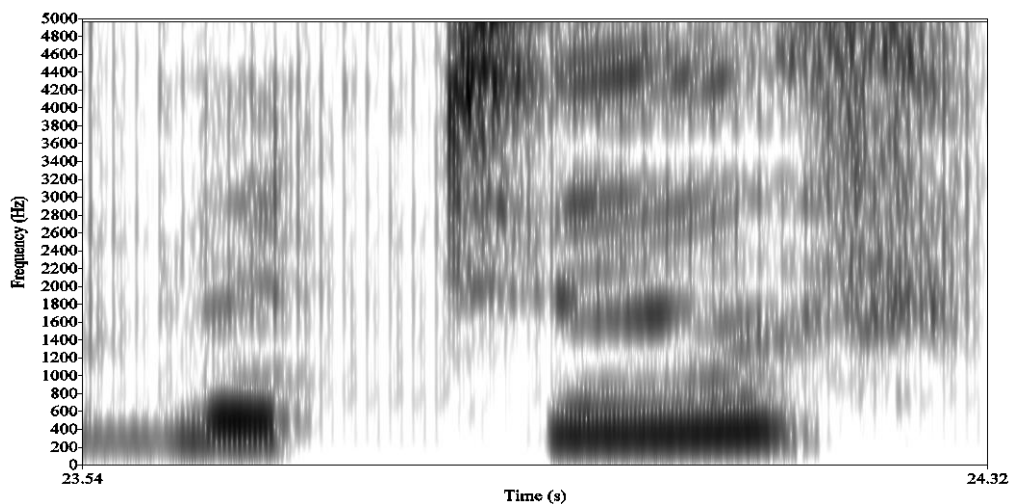

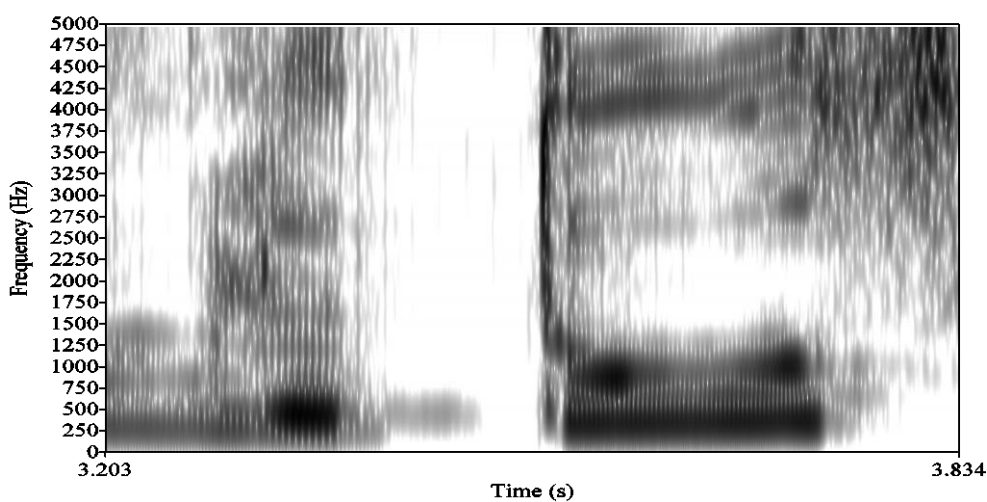
Рис. 3.28. Реалізація ксенофона [ʒ] у німецькому мовленні у слові "Bluetooth"

[b l u: t u: ʃ]

Рис. 3.29. Реалізація [ʃ] в англійському мовленні у слові "Bluetooth"

Аналіз спектрограм реалізацій досліджуваних ксенофонів констатує збереження протиставлення дзвінких – глухий фрикатив в обох парах досліджуваних мов (рис. 3.30, 3.31, 3.32). Реалізацію досліджуваного дзвінкого ксенофона в позиції кінця слова або складу не зафіксовано.

[Б Л' У Т У Сʃ]

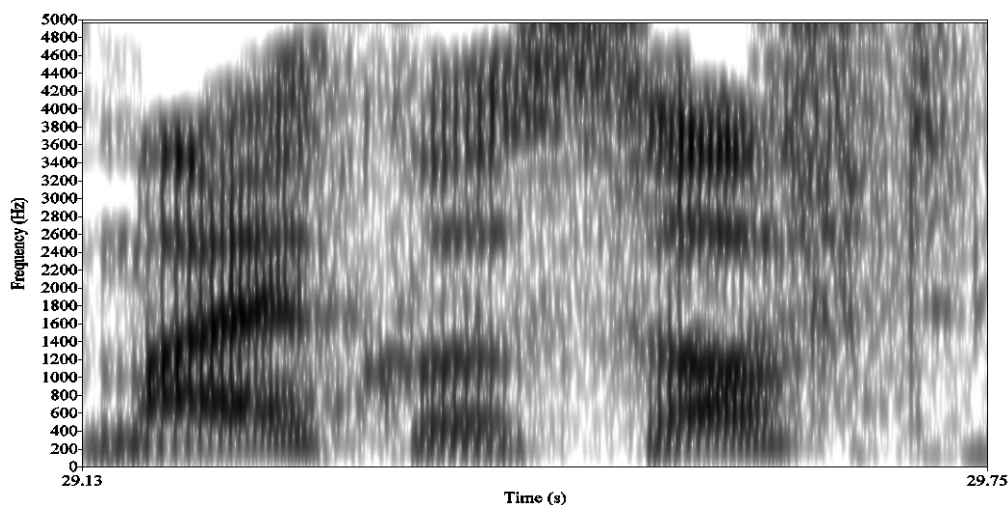
Рис. 3.30. Реалізація ксенофона [ʃ] в українському мовленні у слові "Bluetooth"

Таким чином, дані інструментального аналізу цілком підтверджують висновки слухового аналізу про реалізацію ксенофонів [ʃ], [ʒ] у німецькому й українському мовленні, які мають інтерферентний характер в обох досліджуваних мовах–реципієнтах.

Реалізація [ʃ] у німецькому та українському мовленні

Результати аудиторського аналізу демонструють високий відсоток реалізацій ксенофона [ʃ] у німецькому мовленні (близько 90 %) та незначний відсоток реалізацій (5 %) зазначеного ксенофона в українському мовленні.

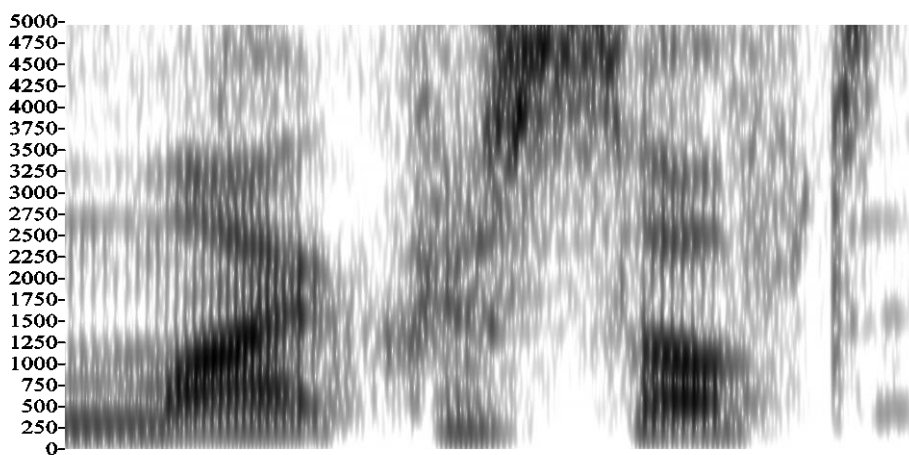
Спектрограми ксенофона–сонанта [ʃ] у передвокальній позиції в німецькому й українському мовленні подано двома варіантами реалізацій досліджуваного ксенофона: у 80 % реалізацій англійської фонемі [ʃ] у мовленні німецьких та українських дикторів не виявляють своєї відмінності від спектрограми сонанта [ʃ] у мовленні британських дикторів: F–картина приголосного характеризується такими частотами: F1 – 300 Гц; F2 – 1000 Гц; F3 – 1600 Гц, що цілком збігається з F–картиною реалізації фонемі [ʃ] у мовленні британських дикторів, при цьому формантні локуси реалізованих апроксимантів плавно переходять у форманти наступного голосного (рис. 3.31, 3.32).

['m ae k ʃ o: s ʊ f t]

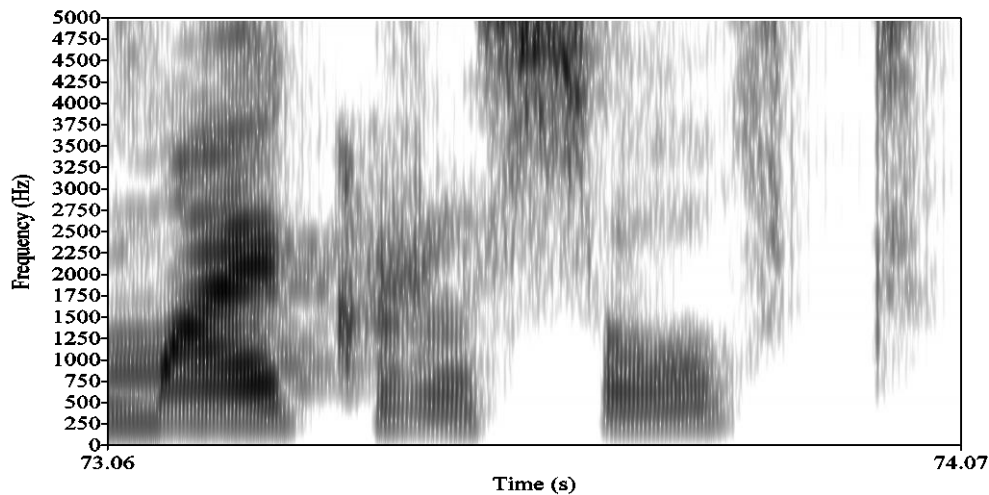
Рис. 3.31. Реалізація ксенофона [♦] у німецькому мовленні у слові "Microsoft"

У 20 % реалізацій англійської фонемі [♦] у німецькому та українському мовленні констатується значне підвищення формантних показників, що складають F-картину реалізацій ксенофона [♦]: F1 – 1000 Гц; F2 – 1300 Гц; F3 – 1800 Гц. Крім того, спектрограма ксенофона–сонанта демонструє зміну відкритої фази на фазу зімкнення, під час якої відбувається зближення кінчика язика з альвеолами (ледь помітні світлі пропуски, що сигналізують про утворення слабкого зімкнення), тобто ксенофон [♦] у цьому випадку має інтерферентний характер в українському та німецькому мовленні (рис. 3.31, 3.33).

['m *ʃ* k ♦ *ʃ* *s* *ʃ* f t]

Рис. 3.32. Реалізація фонемі [♦] в англійському мовленні у слові "Microsoft"

[М А Й К Р♦ О С 'О Ф Т]

Рис. 3.33. Реалізація ксенофона [♦] в українському мовленні у слові "Microsoft"

Таким чином, дані інструментального аналізу уточнюють та доповнюють висновки слухового аналізу про реалізацію ксенофона [♦] у німецькому й українському мовленні: інтерферентний характер досліджуваного звукового сегмент виявлено тільки у 20 % реалізацій цього ксенофона в обох досліджуваних мовах–реципієнтах, у той час як у переважній більшості реалізацій тембральні характеристики ксенофона не виявили відмінностей від реалізацій фонемі [♦] в англійському мовленні.

Реалізація фонемі [w] у німецькому мовленні

Результати аудиторського аналізу демонструють високий відсоток реалізацій ксенофона [w] у німецькому мовленні (близько 70 %).

Локусна F–картина досліджуваного центрального апроксиманта схожа з F–картиною найближчих за артикуляцією та звучанням голосних. Аналіз спектрограм ксенофона–сонанта [w] у передвокальній позиції в німецькому мовленні характеризується значним зниженням значень усіх формант (значною мірою це співвідноситься з падінням лінії F2) у німецькому мовленні у порівнянні з даними спектрограм сонанта [w] в англійському мовленні (рис. 3.34, 3.35).

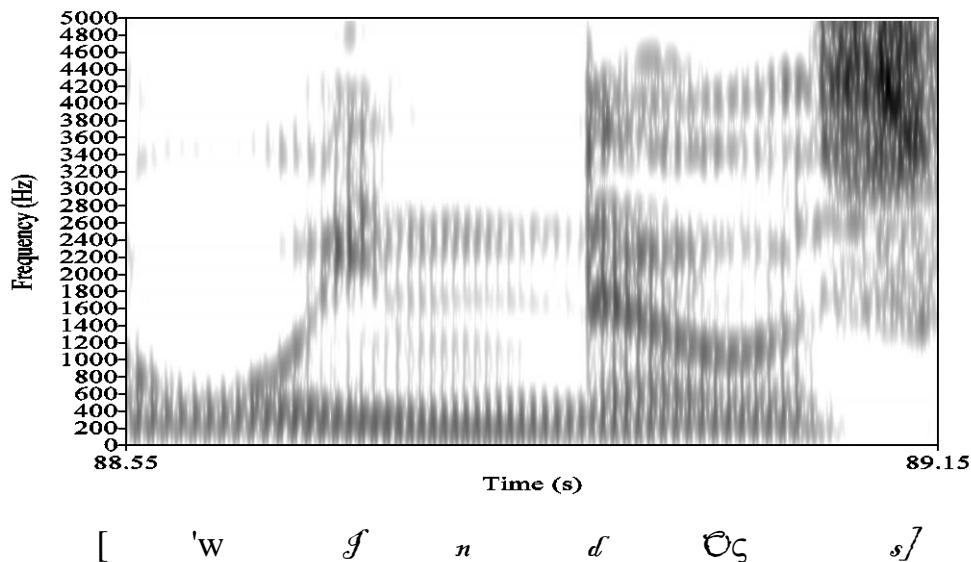
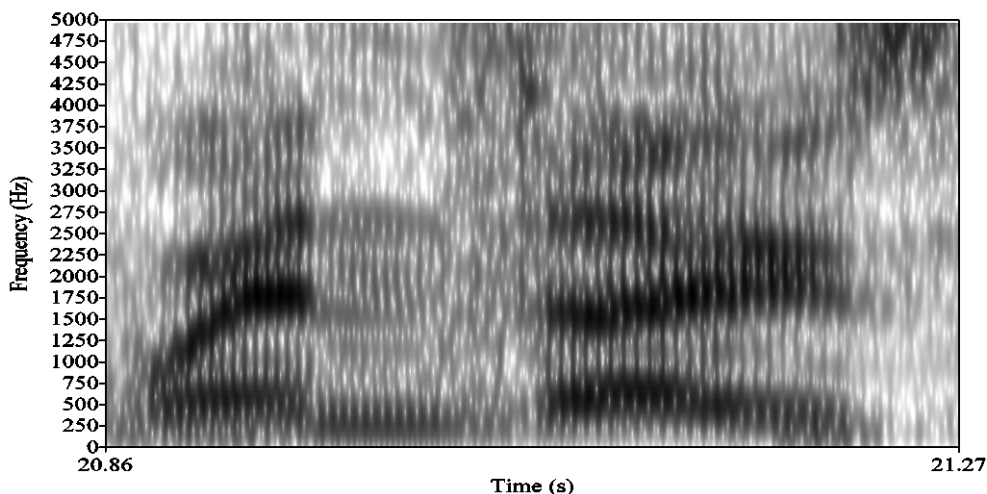

Рис. 3.34. Реалізація ксенофона [w] в німецькому мовленні у слові "Windows"

Середньодикторські показники F2 реалізованого ксенофона в німецькому мовленні складають 600 Гц, F1 – 300 Гц, у той час як в англійському мовленні відповідні показники становлять 900 Гц та 450 Гц відповідно. Цей факт констатує меншу огубленість ксенофона [w] у досліджуваній мові–реципієнті, тобто досліджуваний ксенофон має інтерферентний характер у німецькому мовленні.

Таким чином, дані інструментального аналізу цілком підтверджують висновки слухового аналізу про реалізацію ксенофона [w] у німецькому мовленні, який має інтерферентний характер.

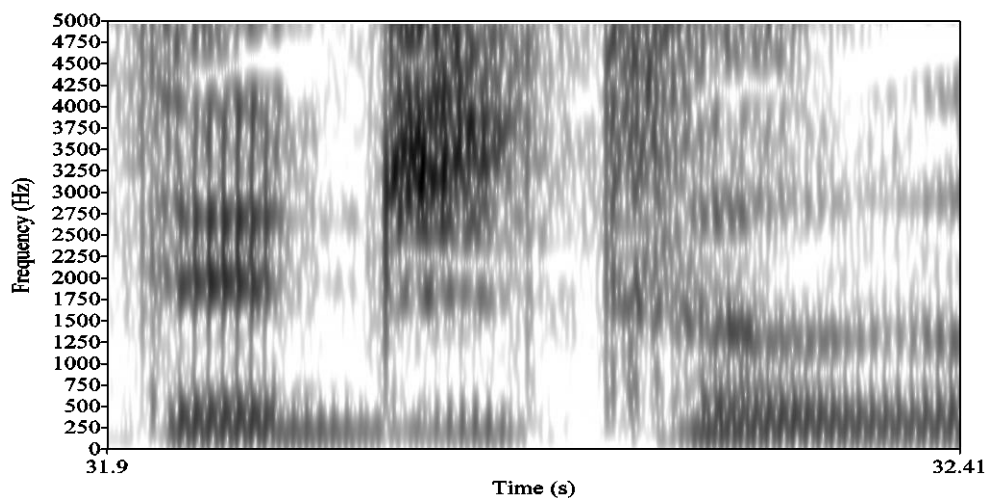
['w ʃ n d ↔z]

Рис. 3.35. Реалізація [wʃ] в англійському мовленні у слові "Windows"

Реалізація фонем [ʒ] і [d] у німецькому мовленні

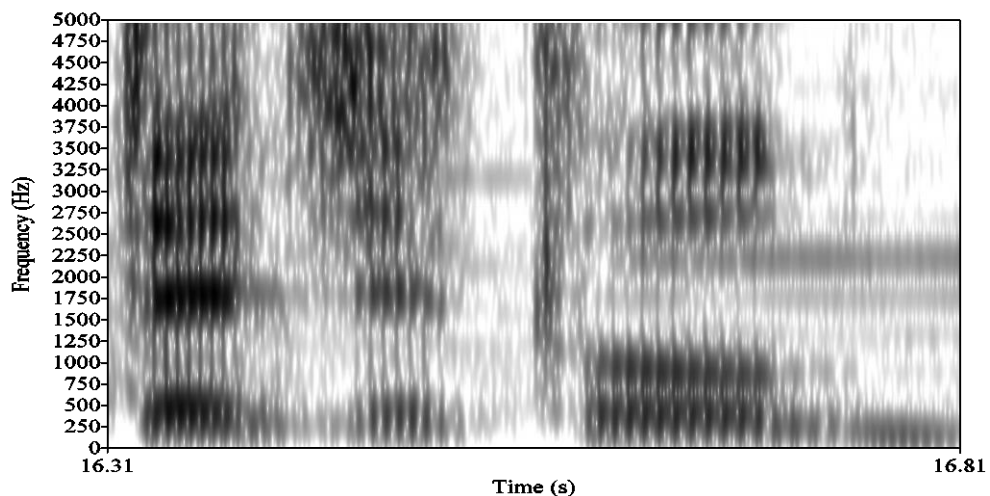
Особливістю дзвінкого проривного ксенофона [d], реалізація якого зафіксована у 19 % англо–американських запозичень в ауслауті й ксенофона–африкати [ʒ] у німецькому мовленні, реалізація якого зафіксована у 60 %, є напівдзвінка реалізація [d] (як самостійний ксенофон і перший компонент африкати [ʒ]), що констатує інтерферентний характер обох ксенофонів у німецькому мовленні: спектрограми демонструють значно менш чітку (переривчасту) «голосову лінію» у нижній частотній ділянці, ніж у відповідних лексемах у мовленні британських дикторів (рис. 3.36, 3.37, 3.38, А.10).

Повне оглушення англійської фонемі [d] в ауслауті в німецькому мовленні у 89 % зафіксованих реалізацій свідчить про нормативну реалізацію цієї фонемі в німецькому мовленні. На спектрограмах оглушення дзвінкого проривного відображається відсутністю «голосової лінії» у нижній частотній ділянці (рис. А.9).

['d ʃ ʒ ʃ t a ʃ]

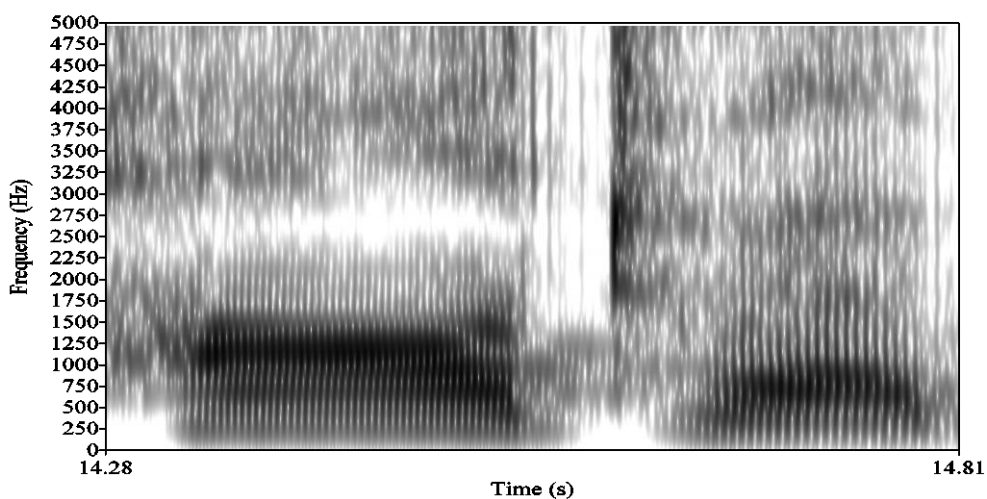
Рис. 3.36 Реалізація ксенофона [ʧ] в німецькому мовленні у слові "digital"

['d ʃ ʧ ʃ t q ʃ]

Рис. 3.37 Реалізація африкати [ʧ] в англійському мовленні у слові "digital"

Таким чином, дані інструментального аналізу цілком підтверджують висновки слухового аналізу щодо варіативності реалізацій англійських фонем [d] та [ʧ] у німецькому мовленні. Аналіз спектрограм досліджуваних ксенофонів у німецькому мовленні констатує їх інтерферентний характер.

['h a ɔ dʒ v e: ɔ]

Рис. 3.38 Реалізація ксенофона [dʒ] у німецькому мовленні у слові "hade"

"Hardware"

Реалізація фонему [ɪ] у німецькому мовленні

Незважаючи на те, що дані аудиторського аналізу свідчать про реалізацію темного [ɪ] (E) лише у 5% зафіксованих реалізацій англо-американських запозичень у німецькому мовленні, цей факт заслуговує на увагу.

Вирішальним фактором у визначенні якості [ɪ] є лінія F2, частота якої залежить не тільки від місця основного звуження під час продукування [ɪ], але й від розташування спинки язика, яка при артикуляції передньоязикових латеральних приголосних не бере участь в утворенні основної перешкоди: з більшим інтервалом від F1 вона є показником реалізації світлого [ɪ] (значна різниця F2 – F1 характеризує голосні переднього ряду, мінімальна різниця – голосні заднього ряду), а зі значно меншою відстанню від F1 – реалізації темного [ɪ]. Акустичні відмінності реалізації англійського темного [ɪ] (у фінальній позиції) від світлого [ɪ] характеризується більш низьким показником F2 (до 1200 Гц) і характерним для темного [ɪ] ковзанням формант від голосного до латерального.

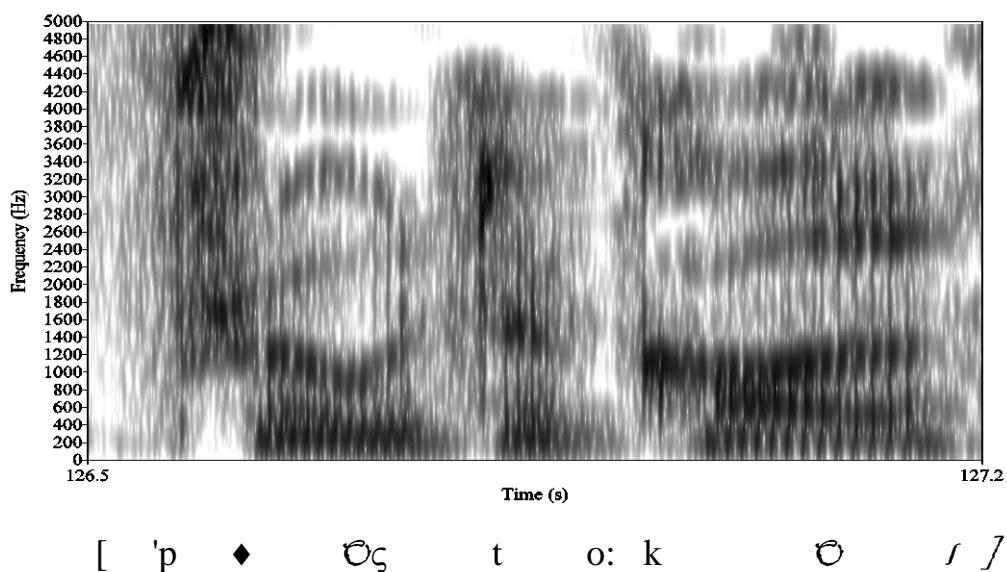
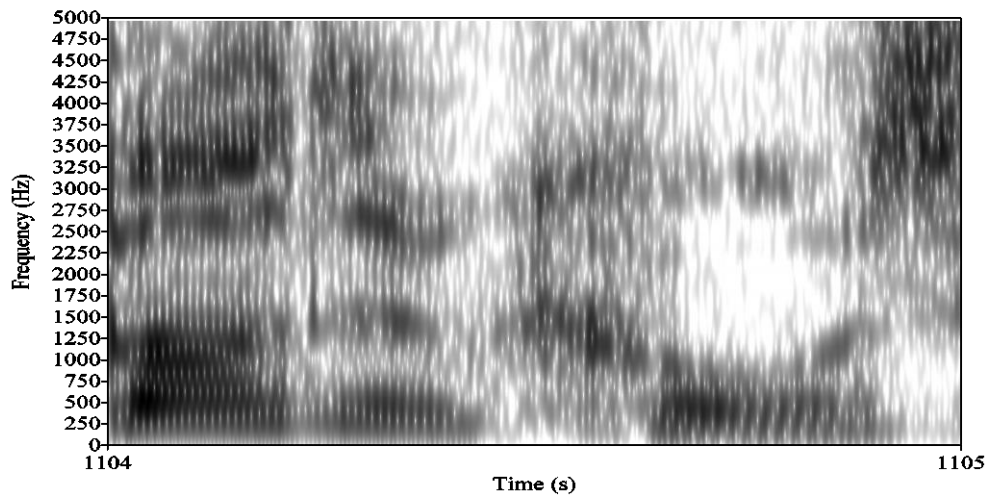

Рис. 3.39. Реалізація [ɪ] у німецькому мовленні у слові "Protocol"

['p ♦ ↔ϕ t q k ɔ s z]

Рис. 3.40. Реалізація [l] в англійському мовленні у слові "protocols"

На спектрограмі світлий [l] має якості формант голосних переднього ряду, темний [l] – формантні характеристики голосних заднього ряду. На спектрограмах німецьких дикторів показник F2 (1600 Гц) значно вище рівня F2 в англійському мовленні, який складає 1200 Гц. У німецьких дикторів різниця F2 – F1 становить 700 Гц, у британських – 400 Гц, тобто дані інструментального аналізу, що цілком підтверджують висновки слухового аналізу про реалізацію темного [l] в німецькому мовленні, констатують його інтерферентний характер у досліджуваній мові–реципієнті (рис. 3.39 та 3.40).

Реалізація фонемі [s] в анлауті у німецькому мовленні

Результати аудиторського аналізу свідчать про перевагу реалізацій глухого [s] в ініціальній позиції англо–американських запозичень у німецькому мовленні (у 90 % реалізацій).

На широкосмуговій спектрограмі наявність голосу фіксується у вигляді голосової смуги. Крім того, у шумовій смузі дзвінких фрикативних звуків з'являється впорядковане вертикальне штрихування, яке відбиває періодичні зміни амплітуди шуму, зумовлені пульсуючою глотальною хвилею. Відсутність зазначених показників дзвінкості фрикативу дає підстави класифікувати його як глухий звук (рис. А.1).

Таким чином, дані інструментального аналізу цілком підтверджують висновки слухового аналізу про реалізацію глухого [s] в ініціальній позиції, що спостерігається в мові практично всіх дикторів (90 % зафіксованих реалізацій англо–американських запозичень у німецькому мовленні).

Реалізація фонемних сполук [sp][st] в анлауті в німецькому мовленні

За результатами аудиторського аналізу у 100 % реалізацій англо–американських запозичень у німецькому мовленні зафіксована реалізація фонемних сполук [sp] та [st] в ініціальній позиції.

Дані спектрограм демонструють схожі спектральні картини розподілу шуму досліджуваних звукових сегментів в англійському та німецькому мовленні, не констатуючи істотних відмінностей: розташування штрихів у частотній та темпоральній ділянках випадкове, воно відбиває нерегулярні властивості турбулентного шуму досліджуваних глухих фрикативних звуків (рис. 3.41, 3.42, А.13 та А.14). При цьому енергія сконцентрована у ділянці вище 4000 Гц (для порівняння: у глухого фрикативного [ʃ] ділянка концентрації енергії розташована значно нижче – від 2000 Гц).

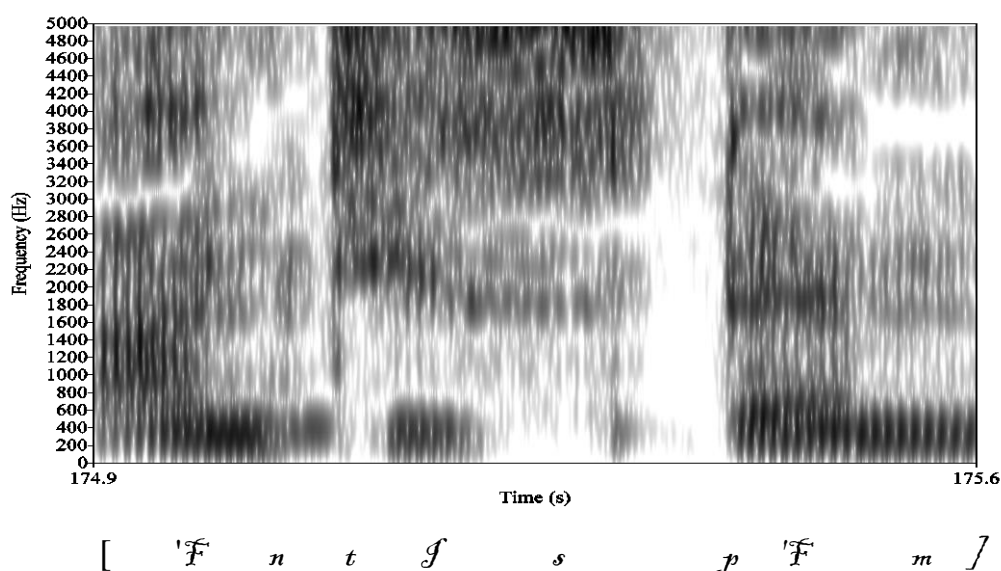

Рис. 3.41. Реалізація [sp] у німецькому мовленні у слові "Antispan"

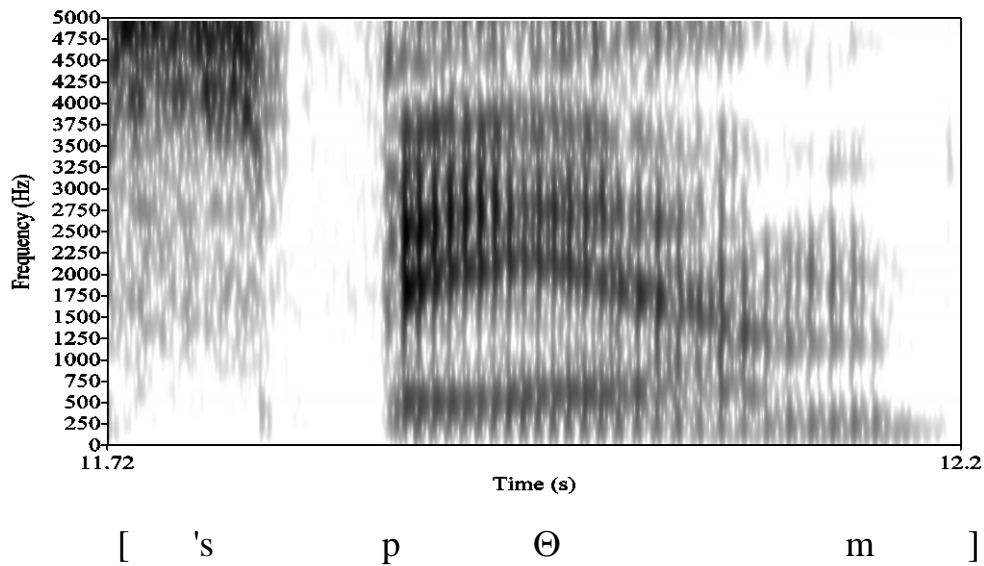

Рис. 3.42. Реалізація [sp] в англійському мовленні у слові "spam"

Таким чином, дані інструментального аналізу цілком підтверджують результати аудиторського аналізу відносно абсолютної реалізації фонемних сполук [sp] та [st] в анлауті у німецькому мовленні.

Реалізація фонем [b], [g], [z] в ауслауті в німецькому мовленні

За результатами аудиторського аналізу у 100 % реалізацій англо-американських запозичень у німецькому мовленні зафіксовано оглушення фонем [b], [g], [z] в ауслауті.

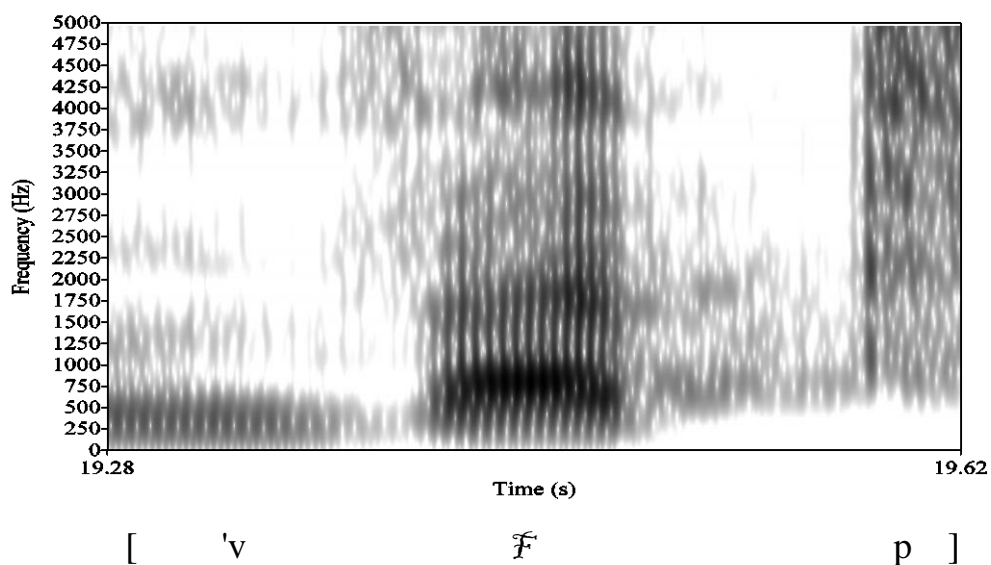

Рис. 3.43. Реалізація [b] у німецькому мовленні у слові "Web"

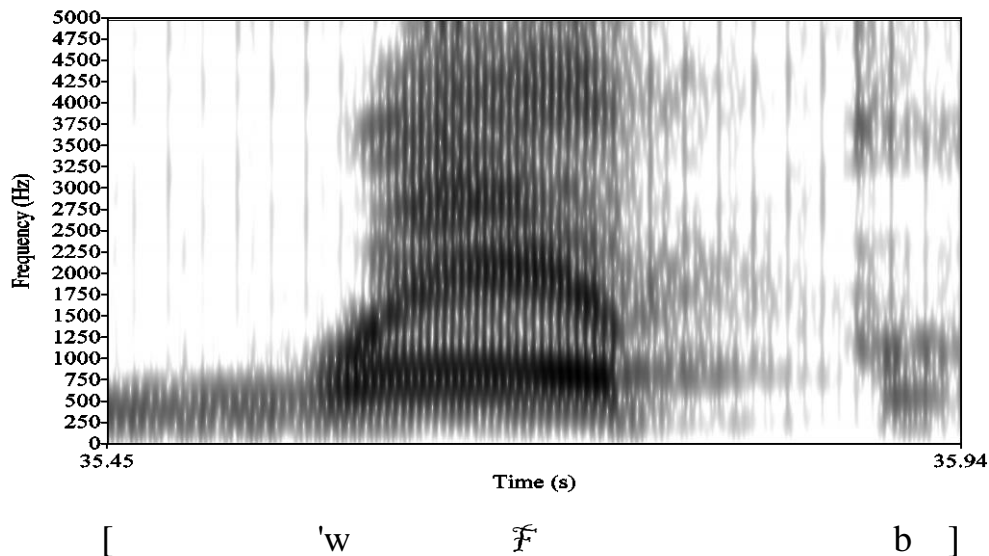

Рис. 3.44. Реалізація [b] в англійському мовленні у слові "Web"

Дані спектрограм досліджуваних дзвінких проривних [b], [g], а також фрикативного [z] в ауслауті в мовленні німецьких дикторів (рис. 3.43, 3.34) демонструють відсутність «голосової лінії» на спектрограмі (чорної смуги в найнижчій частотній ділянці). Цей факт констатує оглушення алофонів фонем [b], [g], [z] англо–американських запозичень у позиції кінця слова в німецькому мовленні, що цілком підтверджує результати аудиторського аналізу. Спектрограми реалізацій відповідних лексем в англійському мовленні (рис. 3.44 та 3.35) демонструють наявність, проте меншу чіткість та переривчастість голосової лінії в позиції кінця слова.

Реалізація аспірованих фонем [p], [t], [k] в українському мовленні

За результатами аудиторського аналізу англійські аспіровані фонemi [p], [t], [k] зазнають в українському мовленні повної субституції відповідними українськими діафонами, що проявляється у втраті аспірованості.

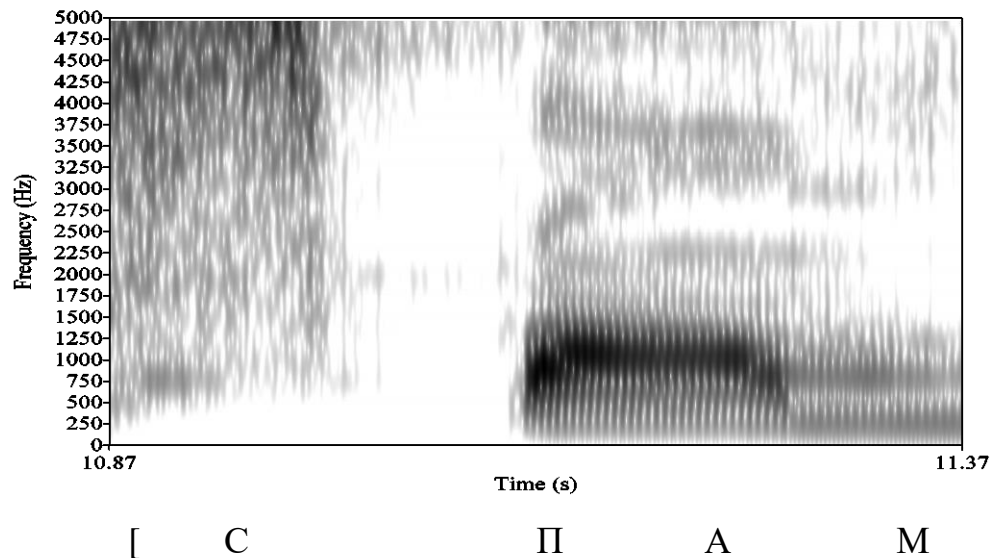

Рис. 3.45. Реалізація [p] в українському мовленні у слові "спам"

Порівняння тривалості шумового інтервалу вимови проривних приголосних фонем в англійському й українському мовленні демонструє істотну відмінність: загальна тривалість шуму приголосних у мовленні англійських дикторів суттєво більше – близько 100 мс, у мовленні українських дикторів – близько 50 мс, при цьому тривалість власно вибуху не перевищує 3 мс (рис. 3.42, 3.45, 3.25, 3.26 та А.15, А.16).

Таким чином, дані інструментального аналізу цілком підтверджують результати аудиторського аналізу стосовно втрати аспірованості алофонами фонем [p], [t], [k] англо–американських запозичень в українському мовленні та їх якісної заміни відповідними українськими діафонами [П], [Т], [К].

3.4. Лінгвістична інтерпретація одержаних даних

Як визнає більшість дослідників, кожне англо–американське запозичення зазнає в мові, що запозичує, як мінімум, часткової адаптації на фонетичному, графічному й морфологічному рівнях навіть у випадку його однократної актуалізації в тексті [102; 48]. При цьому слід підкреслити, що критерієм фонетичної адаптації запозичення в цьому випадку є її достатність

для функціонування запозичення у мовленні.

Вирішальним фактором у вимові запозичення є вік самого запозичення: давніші запозичення є повністю асимільованими системами мов, що запозичують: усі англійські фонемі виявляються заміненіми їхніми найближчими відповідниками в системі мов–реципієнтів. Таким чином, процес фонетичного освоєння запозичень можна розділити на кілька етапів. На першому етапі англо–американізми входять у мови, що запозичують, у звуковій формі, властивій їм у мові–донорі. При цьому відбувається неминуча фонетична адаптація запозичень, яка характеризується деякими миттєвими обов'язковими рисами, зумовленими впливом фонетичної інтерференції: в обох мовах–реципієнтах відбуваються певні звукові заміни: у німецькій мові вводиться твердий приступ, оглушаються дзвінки приголосні наприкінці слова; в українській мові відбувається втрата опозиції «довгі – короткі» голосні, глухі проривні приголосні втрачають напруженість та аспірованість.

У подальшій фонетичній адаптації англо–американізмів можливі кілька варіантів. У загальних випадках запозичені мовні одиниці зазнають нівелюючого впливу з боку фонетико–фонологічних систем мов–реципієнтів, наслідком чого є субституція їхнього звукового складу фонемами мов, що запозичують, тобто відбувається повне пристосування запозичень до фонетичної системи мови–реципієнта (системно–лінгвістична інтеграція). Це пояснюється обмеженістю інвентарю одиниць фонологічного рівня, їх чіткою структурованістю, що зумовлює високий ступінь опірності фонологічної системи стосовно елементів, що виявляють інші принципи структурної організації [109, с. 12 – 13], що призводить до збільшення частоти використання моделей та їх елементів, властивих мовам–реципієнтам.

Однак потенціал мови, що запозичує, на фонологічному рівні дозволяє їй розширювати дистрибуції власних фонем, що призводить до внутрішніх перебудов і зрушень фонологічної системи мови–реципієнта, яка традиційно вважається найбільш стійкою й закритою стосовно зовнішніх впливів [109,

с. 12 – 13]. Результати проведеного дослідження підтверджують дані сучасних лінгвістичних студій, в яких відзначається тенденція до фонетично більш точного відтворення іншомовних слів (зокрема англо–американського походження), що проявляється у відтворенні звуків мови–донора у мовленні мови–реципієнта [39, с. 20; 163]. Тобто в цьому випадку фонетична адаптація англо–американських запозичень обмежується соціолінгвістичною (узуальною) інтеграцією.

Щодо фонологічного статусу таких «додаткових» звуків у фонетичній системі мови–реципієнта думки філологів не збігаються. Х. Мунске ставить під сумнів фонемний статус іншомовних звуків, тому що в німецькій мові вони не утворюють мінімальні пари, а їх реалізація пов'язана з імітацією й орієнтацією на мову–донор, тому позначає їх термінами «іноземна фонема» або «запозичена фонема» [196, с. 52]. У. Буссе говорить про утворення нових периферійних німецьких фонем і нових мінімальних пар німецьких фонем (Laser [ei] – Leser [e:], Code [↔ʒ] – Kot [o:]), підкреслюючи, що зазначені фонологічні інновації характерні для недавніх запозичень, особливо зі спеціальних мов [172, с. 212].

На думку шведських учених Р. Еклунда і А. Ліндштрюма «запозичені звуки» не є фонемами (тому що не здійснюють змісторозрізнявальної функції фонем), ні алофонами фонем, ураховуючи, що не існує фонем, що лежать у їх основі. З іншого боку, не будучи частиною фонетичної системи як такої, ці запозичені фонемі або неправильні («anomalous») звуки, за визначенням Я. Медісона [195], мають певний статус, тому що регулярно відтворюються носіями мови в мовленні. Унаслідок цього шведськими дослідниками був визначено їхній особливий статус у фонологічній системі мови–реципієнта й запропоновано термін «ксенофони» або «іноземні фони» для позначення подібних звуків [180, с. 85 – 86].

Для фонетичної адаптації іншомовних слів суттєвим виявляється різноманіття форм передачі їхнього звукового складу у фонетичній системі мови–реципієнта, що призводить до виникнення складних діафонічних і

ксерофонічних відносин між фонетичними системами контактуючих мов, які проявляються у вигляді співіснуючих звукових варіантів. Таким чином, одна запозичена лексема може мати в системі мови–реципієнта більш ніж одну фонемну оболонку, які не мають змісторозрізнявального характеру. Варто відзначити, що добір мовцем того чи іншого варіанта вимови запозичення зумовлено соціальними факторами, такими як: соціальний статус мовця, мовна ситуація, престижність варіанта вимови. Ставши фонетичними ознаками мови, що запозичує, явища інтерференційного характеру починають виступати як відмітні ознаки фонетичної системи; у цьому випадку інтерференція стає одним із джерел мовної варіативності. На певному етапі адаптації запозичення в мові, коли звукотип, що включається до системи, функціонує лише у фонетично не асимільованій лексиці, можна констатувати співіснування в мові двох фонологічних систем, одна з яких обмежена рамками запозиченого матеріалу. Функціонування фонетично маркованого елемента здійснюється поряд зі споконвічним, далі шляхом витіснення споконвічного елемента можливий перехід новотвору на системний рівень. Саме цей механізм провокує глибинні явища, які модифікують систему мови–реципієнта.

Результати проведеного експериментально–фонетичного дослідження свідчать про те, що більшість приголосних фонем англо–американських запозичень подано ксерофонами в німецькій мові (в українській мові кількість реалізованих ксерофонів значно менша та розглядається на рівні тенденції), у той час як практично всі голосні фонем англо–американських запозичень у злитому німецькому й українському мовленні піддаються субституції відповідними діафонами мов–реципієнтів. Знайти пояснення цьому факту можливо, виходячи з «Моделі мовного навчання» (Speech Learning Model), розробленої Джеймсом Флігом [182]. Головна роль у цій моделі приділяється значимості перцептивного сприйняття звуків мови, яка вивчається, та їхньої співвіднесеності в рідній мові того, хто вивчає. Звуки мови у вищезгаданій теорії розглядаються як мовні категорії, ментальні

одиниці, які закладені в довгостроковій пам'яті мовця (на матеріалі рідної мови). Згідно з цією теорією, іноземні звуки ідентифікуються у свідомості індивіда як «нові», «схожі» або «ідентичні». «Ідентичні» звуки не викликають проблем у мовця, тому що збігаються зі звуками рідної мови. Формування нових категорій (фоноконцептів за термінологією А. А. Каліти) для «схожих» звуків, які асоціюються з подібними звуками рідної мови, блокуване у свідомості індивіда класифікацією за аналогією (*equivalence classification*) [182], механізмом, який нівелює відмінності між акустично схожими звуками рідної мови та мови, яка вивчається, відносячи їх до однієї фонетичної категорії.

«Нові» звуки, що не мають відповідників у фонемному складі рідної мови, легко відтворюються, тому що не мають співвіднесеності з мовними категоріями рідної мови, що призводить до формування нових категорій для звукових сегментів (фонетичних концептів прототипів вторинної мови в структурі первинної). Слід зазначити, що нові звуки (категорії) утворюються тільки у тому випадку, якщо мовець відчуває достатню різницю між рідним і чужим звуком [182]. Відносно цього дослідження, можна припустити, що різниця між англійськими і німецькими, англійськими і українськими приголосними фонемами більш очевидна для мовців, тому що при їх утворенні легше відчувається відмінність за місцем артикуляції, що призводить до спроби оригінального відтворення англійських приголосних звуків у німецькому й українському мовленні.

Зазначені схожі та нові звуки (за класифікацією Дж. Фліге) відзначаються значною алофонічною варіативністю при реалізації фонем англо-американських запозичень сфери інформаційних технологій у досліджуваних мовах, що запозичують. Варіативність реалізацій схожих та нових звуків зумовлена ознакою, яку покладено в основу ідентифікації звукового сегмента, що співвідносить новий фоноконцепт із тим чи іншим фонетичним прототипом, що є наявним у свідомості носія мови-реципієнта. Цей процес блокує виникнення нової фонетичної категорії, наслідком чого є

реалізація одного з можливих діафонів. У випадку перцепції та відтворення нових звуків можливе формування нового фоноконцепта (реалізація ксенофонів). Крім того, варіативність реалізацій фонем у досліджуваних мовах–реципієнтах зумовлена впливом фонетичних законів мов, що запозичують, а також орієнтацією на графічне оформлення запозичення.

Експериментальні дані проведеного дослідження виявили інтерферентний вплив фонетичних систем мов–реципієнтів на акустичні характеристики реалізованих ксенофонів, що дозволяє характеризувати ці звукові сегменти як власні утворення мов–реципієнтів, створених за іншомовними зразками. Такий підхід дозволяє аналізувати функціонування нових фонетичних одиниць із позицій внутрішньомовного розвитку.

Результати проведеного дослідження підтверджують висновки дослідників про те, що на фонологічному рівні мова не запозичує нової одиниці, а створює її відповідно до своєї структурної організації [109, с. 7]. Курченко Л. Н. вважає, що фонемі, які регулярно відтворюються в сучасній німецькій мові у складі англо–американських запозичень, доцільно розглядати не як чужорідні вкраплення, а як інновації у фонологічній системі мови–реципієнта. Фонемі, скопійовані з іншомовних, часто залишаються на крайніх позиціях у мовній структурі, однак згодом частина цих фонем засвоюється новою системою й перетворюється на її постійні компоненти, складає нові опозиції із власними фонемами цієї системи й навіть може тією чи іншою мірою видозмінити звуковий склад мови, що запозичує [95, с. 6 – 7].

Висновки до розділу 3

Оцінюючи результати функціонування англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій у німецькому й українському мовленні, можна зробити такі висновки.

1. Структурно–семантичний аналіз дав змогу встановити таке:

1.1. Нову семантичну інтерпретацію на ґрунті досліджених мов–реципієнтів набувають запозичені переклади, запозичені значення та запозичені новотвори, частка яких становить 15 % від загальної кількості англо–американських запозичень (у складі аналізованої німецької вибірки, в українській мові ці типи запозичень у межах досліджуваної вибірки не зафіксовані); іноземні слова, асимільовані запозичення, запозичені калькування, запозичені разом з референтом значення, у сумі становлять 85 % від загальної кількості запозичених німецьких термінів і 100 % від загальної кількості запозичених українських термінів сфери інформаційних технологій (на прикладі досліджуваної вибірки).

1.2. Одержані результати цілком підтверджують особливості сприйняття запозичень науковою термінологією, зокрема термінологією сфери інформаційних технологій, яка формує спільний лексичний фонд у різних мовах світу: звукова оболонка термінологічної одиниці запозичується, як правило, разом із референтом (позначуванням), сигніфікатом (поняттевим змістом) та семантикою (означаючим), яка здебільшого не зазнає змін у мові–реципієнті.

2. Аудиторський аналіз дозволив встановити таке:

2.1. Неадекватність фонетичних систем взаємодіючих мов є причиною виникнення складних діяфонічних та ксенофонічних відносин між вокалічними та консонантними системами мови–донора (англійською) та мов–реципієнтів (німецької та української). Результатом кількісного аналізу стали статистичні дані відносно алофонічної варіативності реалізацій фонем англо–американських запозичень у досліджуваних мовах–реципієнтах.

2.2. Оцінюючи результати проведеного аудиторського аналізу реалізації голосних і приголосних англійських фонем у німецькому й українському мовленні можна зробити такі висновки: більшість англійських голосних звуків замінюється близькими німецькими й українськими діафонами та набуває рис, властивих фонетичним системам мов–реципієнтів. При цьому можна виділити як спільні характеристики для двох зіставлюваних мов, так і конкретно-мовні особливості.

2.2.1. До спільних рис фонетичної адаптації англійських голосних фонем у фонологічній системі української та німецької мов належать такі:

2.2.1.1. Здебільшого в обох мовах відбувається заміна вихідної англійської фонемі відповідною фонемою мови–реципієнта.

2.2.1.2. Найбільшою фонетичною варіативністю відзначається реалізація англійських фонем, що не мають відповідників у німецькій й українській мовах: [ɛ:] – [ɛ], [ɪ] – [i]; [ɜ] – [e], [A], [qV^o] – [ou], [O], [OB]. Цей факт пояснюється значною відмінністю в написанні та вимові слів в англійській мові, що зумовлює певні коливання при запозиченні англо–американізмів: вимова запозиченого слова з опорою на графічне оформлення запозичення у мовах–реципієнтах або трансформація звукової системи запозиченого слова шляхом субституції звуками мов, що запозичують, з орієнтацією на вимову мови–донора.

2.2.2. До конкретно-мовних особливостей адаптації голосних фонем англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій у німецькому й українському мовленні належать такі:

2.2.2.1. У німецькому мовленні при реалізації голосних фонем на початку слова зафіксовано твердий приступ, що властиво німецькій фонетичній системі.

2.2.2.2. Винятком із загальної тенденції адаптації голосних фонем англо–американських запозичень до фонетичної системи мови–реципієнта (німецької) є реалізації дифтонгів [ɔV^o] – у 60 % та [eɪ] – у 40 % зафіксованих випадків, які не представлені у фонетичній системі німецької

мови.

2.2.2.3. Реалізація фонему [r] у німецькому мовленні у вигляді напівскладового варіанта [□] сприяє подовженню попередніх фонологічно коротких голосних.

2.2.2.4. Поява напівскладового [□] призводить до дифтонгоїдної вимови наголошених коротких голосних середнього підняття [ʔ], [ʃ] і голосного високого підняття [œ].

2.2.2.5. Консонантна реалізація фонему [r] сприяє збереженню довготи фонологічно коротких голосних.

2.2.2.6. В українському мовленні під час реалізацій голосних фонем англо–американських запозичень відбувається втрата кореляції «довгий–короткий» голосний.

2.2.2.7. В українському мовленні дифтонги зазнають повної фонетичної субституції. При цьому діафонічні зв'язки мають дивергентний характер: монофтонгізація дифтонгів або передача англійських дифтонгів комбінацією двох українських монофтонгів.

2.3. Приголосні англо–американських запозичень зазнають різного ступеня адаптації до консонантних систем мов–реципієнтів: українській мові властиво значно більше фонетичне пристосування запозиченої лексеми, німецька мова демонструє більш толерантне ставлення до чужорідних звукових проявів. При цьому можна виділити як спільні, так і конкретно-мовні особливості.

2.3.1. До спільних рис можна віднести спільні англійські приголосні фонему, відсутні в німецькій та в українській мовах, які виступають як ксенофони в обох мовах, що запозичують: [♦], [ʒ], [ʃ]. Треба відзначити, що поширення цих ксенофонів значно вище в німецькому мовленні, а в українському їх вживання досить обмежене й оказіональне. Крім того, основною з установлених діафонічних відносин в обох мовах є звукова дивергенція, тобто передача однієї фонему запозиченого слова різними

фонемами сприймаючої мови.

2.3.2. Серед конкретно-мовних особливостей виділяються такі:

2.3.2.1. Українська мова значно більше адаптує до своєї фонетичної системи англійські приголосні фонemi (що проявляється у встановленні різних типів діафонічних відносин), за винятком вищезазначених ксенофонів, які продукуються паралельно з відповідними діафонами.

2.3.2.2. Німецька система приголосних значно поширює свій інвентар за рахунок ксенофонів англійського походження: вживання [s] в анлауті зафіксовано в 84 % реалізацій англо–американізмів, [ʒ] – у 60 %, [♦] – у 90 %, [w] – у 67 %.

2.3.2.3. Англо–американським запозиченням у німецькому мовленні властива реалізація [d] в ауслауті, що спостерігається в 19 % зафіксованих реалізацій, тобто не відбувається оглушення дзвінкої фонemi наприкінці слова, що суперечить фонетичній системі німецької мови.

2.3.2.4. Вживання фонемних сполук [sp] та [st] в анлауті в німецькому мовленні, а також ксенофонів [ʒ] та [ʒ] складає 100 %, що є звуковою інновацією у фонетичній системі німецької мови.

3. Аналіз даних спектру голосних дав змогу встановити таке:

3.1. Реалізація голосних фонем англо–американських запозичень у німецькому й українському мовленні характеризується широкою алофонічною варіативністю.

3.2. Переважна більшість аналізованих комбінацій голосних діафонів англо–американських запозичень у німецькому й українському мовленні характеризується значною пристосованістю до звукових моделей та їхніх елементів, властивих мовам–реципієнтам.

3.3. Дифтонги англо–американських запозичень в українському мовленні зазнають повної фонетичної субституції фонемами мови–реципієнта. У випадку заміни англійського дифтонга комбінацією двох голосних українських фонем фіксуються більш тривалі стаціонарні ділянки реалізованих голосних (квазіконстантні фази), у той час як англійські

дифтонги в мовленні британських дикторів складаються винятково з перехідних ділянок, тобто мають дифтонгоїдний характер. Крім того, відбувається якісна заміна складових англійських дифтонгів відповідними українськими діафонами.

3.4. Спектрограми ксенофонів–дифтонгів [oʊ] і [eɪ] у мовленні німецьких дикторів демонструють чітку зміну якості голосних усередині складу, тобто відсутність монофтонгізації цих дифтонгів у німецькому мовленні. Спостерігається типова для дифтонгів безперервна зміна якості голосних у вигляді ковзних переходів формантних показників від першого голосного до другого. Реалізація англійських дифтонгів у німецькому мовленні є інноваційним фонетичним явищем. У більшості випадків при цьому відбувається заміна складових дифтонгів відповідними німецькими діафонами, що свідчить про інтерферентний характер ксенофонів–дифтонгів, продукованих у німецькому мовленні.

Спектральний аналіз дифтонга [eɪ], продукованого в німецькому мовленні, дозволяє констатувати, що у 25 % реалізацій цей ксенофон у німецькому мовленні зберігає якісні характеристики свого англійського прототипу, і на відміну від відповідної німецької фонемі [E] місце артикуляції більшою мірою зрушено до заднього ряду.

3.5. При реалізації голосних ксенофонів у німецькому мовленні на початку слова зафіксований твердий приступ, що властиво німецькій фонетичній системі [пауза менш 100 мс (при цьому на спектрограмі відсутні показники частоти основного тону) перед реалізованим голосним, що супроводжується різким переходом до власних характеристик голосного]. Цей факт свідчить про інтерферентний характер ксенофонів, реалізованих у німецькому мовленні.

4. Аналіз темпоральних параметрів довгих і коротких голосних дозволив встановити таке:

4.1. В українському мовленні спостерігається заміна голосних фонем англо–американських запозичень відповідними діафонами мови–реципієнта,

при цьому відбувається втрата кореляції «довгий–короткий» голосний, що підтверджується тривалістю відповідних сегментів на спектрограмах.

4.2. Реалізація фонемі [r] у складі англо–американських запозичень у німецькому мовленні впливає на кількісні характеристики попередніх коротких голосних: вокалізований алофон фонемі [r] ([**r**]) сприяє подовженню кількісних характеристик фонологічно коротких голосних, в результаті чого довгі голосні не відрізняються статистично від подовжених алофонів коротких голосних; вимова коротких голосних перед приголосним [r] має нормативний характер.

5. Аналіз спектральних характеристик приголосних дозволив виявити таке:

5.1. Консонантні системи мов–реципієнтів демонструють більш толерантне відношення до сторонніх звукових проявів: як ксенофони в обох мовах–реципієнтах функціонують такі англійські приголосні фонемі [♦], [ʒ], [ʃ]. Крім того, у німецькій мові відзначена реалізація ксенофонів–апроксимантів [w] і темного [l], глухого фрикативного [s] у позиції перед голосним, африкати [ʃ], дзвінкого проривного [d] в ауслауті, а також фонемних комбінацій [sp] і [st] в анлауті.

5.2. Приголосні ксенофони у німецькому й українському мовленні продемонстрували ступінь інтерферентного впливу мови–реципієнта: спектрограми фрикативних ксенофонів [ʒ] і [ʃ] у німецькому й українському мовленні характеризуються більш чітко вираженим спектром у порівнянні з реалізацією фонем [ʒ] і [ʃ] у мовленні англійських дикторів. Цей факт пояснюється збільшенням переднього резонансного простору при продукуванні ксенофонів [ʒ] і [ʃ] у досліджуваних мовах–реципієнтах.

5.3. Ксенофон–сонант [♦] у передвокальній позиції в німецькому й українському мовленні виявляє свою відмінність від сонанта [♦] у мовленні британських дикторів, яка проявляється в ледь помітних світлих пропусках, що сигналізують про утворення слабкого зімкнення.

5.4. Ксенофон–сонант [w] у передвокальній позиції в німецькому мовленні характеризується меншим зниженням значень усіх формант (значною мірою це співвідноситься з падінням лінії F2) у порівнянні з даними спектрограм сонанта [w] в англійському мовленні, що констатує меншу огубленість ксенофона [w] у досліджуваній мові–реципієнті.

5.5. Акустичні відмінності реалізації англійського темного [ɪ] (у фінальній позиції) та світлого [i] характеризується більш низьким показником F2 (1200 Гц) і характерним для темного [ɪ] ковзанням формант від голосного до латерального. На спектрограмі світлий [i] має якості формант голосних переднього ряду, темний [ɪ] – формантні характеристики голосних заднього ряду. Таким чином, вирішальним фактором у визначенні якості [i] є лінія F2: з більшим інтервалом від F1 вона є показником реалізації світлого [i] (значна різниця F2 – F1 характеризує голосні переднього ряду, мінімальна різниця – голосні заднього ряду), а зі значно меншою відстанню від F1 – реалізації темного [ɪ]. На спектрограмах німецьких дикторів показник F2 (1800 Гц) значно вище рівня F2 в англійському мовленні. У німецьких дикторів різниця F2 – F1 становить 700 Гц, у британських – 400 Гц, тобто темне [ɪ] в німецькому мовленні має інтерферентний характер.

5.6. Особливістю дзвінкого проривного ксенофона [d] в ауслаті й ксенофона–африкати [t͡d] у німецькому мовленні є напівдзвінка реалізація [d] (як самостійний ксенофон і перший компонент африкати [t͡d]), що констатує інтерферентний характер обох ксенофонів у німецькому мовленні: спектрограми демонструють менш чітку «голосову лінію» у нижній частотній ділянці, ніж у відповідних лексемах у мовленні британських дикторів.

5.7. Продукування ксенофона [s] в анлауті та фонемних комбінацій [sp] і [st] в анлауті не виявили акустичних особливостей реалізації в німецькому мовленні.

5.8. Експериментальні дані проведеного дослідження підтвердили результати аудиторського аналізу та продемонстрували інтерферентний вплив фонетичних систем мов–реципієнтів на акустичні характеристики

реалізованих ксенофонів, що дозволяє характеризувати ці звукові сегменти як власні утворення мов–реципієнтів, створених за іншомовними зразками. Такий підхід дозволяє аналізувати функціонування нових фонетичних одиниць із позицій внутрішньомовного розвитку.

Основні положення цього розділу викладено у статтях, методичних вказівках та тезах доповіді автора [60; 62; 63; 64; 65; 66].

ВИСНОВКИ

Аналіз результатів дослідження дає підстави стверджувати, що динаміка внутрішньої структури мови зумовлена взаємодією власно лінгвістичних [процес фонетичної адаптації лексичних запозичень, вимовна варіативність, утворення інноваційних фонетичних одиниць (ксенофонів) за іншомовним зразком] та екстралінгвістичних (соціокультурних) факторів, до яких у цьому дослідженні віднесено мовне контактування, стиль мовлення, зумовлений типом комунікації (мовлення ЗМІ, інформаційний характер повідомлення), та соціальний статус мовця.

Мовні інновації знаходять своє відображення в засобах масової інформації. Джерела інформаційного характеру оперативно реагують на зміни, що відбуваються в суспільстві, і привносять відповідні поняття та інноваційні фонетичні одиниці в мовлення й мову. Переважною сферою лексичних запозичень виявляються периферійні шари лексики, зокрема спеціальна лексика, фонетичні особливості якої розглядаються як стадія їх подальшої фонетичної адаптації та закріплення в літературній мові.

Результати проведеного дослідження аналізу механізмів співвіднесеності семантики англо–американських запозичень із їхньою предметною співвіднесеністю констатують таке: нову семантичну інтерпретацію набувають запозичені переклади, запозичені значення й запозичені новотвори, частка яких становить лише 15% від загальної кількості англо–американських запозичень (у складі аналізованої вибірки дослідження), тобто у цьому випадку запозичення відбувається за наявності у мові–реципієнті понять, формальними зовнішніми вираженнями яких постають запозичені лексичні одиниці; іноземні слова, асимільовані запозичення, запозичені калькування, запозичені разом з референтом значення (тобто є результатом процесу запозичення як внутрішньої, так і зовнішньої форми), у сумі становлять 85 % від загальної кількості запозичених термінів у сфері інформаційних технологій (на прикладі

досліджуваної вибірки).

Установлено, що ступінь фонетичної адаптації англо-американських запозичень сфери інформаційних технологій варіює у досліджуваних мовах-реципієнтах: в українській мові переважає системно-лінгвістична інтеграція запозичень, у німецькій мові англо-американські запозичення зазнають як системно-лінгвістичної інтеграції, так і соціолінгвістичної (узуальної) інтеграції.

Результати проведеного експериментально-фонетичного дослідження доводять, що фонетична адаптація англо-американських запозичень сфери інформаційних технологій зумовлює алофонічне варіювання голосних і приголосних англійських фонем у німецькому й українському мовленні, що призводить до виникнення складних діафонічних відносин (у вигляді співіснуючих звукових варіантів) між фонетичними системами контактуючих мов. У фонетичних системах досліджуваних мов-реципієнтів експериментально встановлено функціонування інноваційних одиниць (ксенофонів), які створені за зразком відповідних фонем мови-донора; констатовано інтерферентний вплив мов-реципієнтів на акустичні характеристики ксенофонів.

Як механізми алофонічного варіювання голосних і приголосних англійських фонем у німецькому й українському мовленні дикторів радіоповідомлень виступають такі: заміна вихідної англійської фонемі відповідною фонемою мови-реципієнта, при цьому найбільшою фонетичною варіативністю відрізняється реалізація англійських фонем, що не мають відповідностей у німецькій та українській мовах; звукова конвергенція (передача двох іншомовних фонем однією фонемою мови, що запозичує); звукова дивергенція (передача однієї фонемі запозиченого слова різними фонемами мови, що запозичує); синтагматична субституція (заміна однієї фонемі мови-донора кількома фонемами мови-реципієнта); реалізація ксенофонів.

Проведене дослідження демонструє різний ступінь фонетичної адаптації англо-американських запозичень у вокалічній та консонантній системах мов-реципієнтів: вокалічним системам обох мов-реципієнтів властиве встановлення діафонічних відносин, у той час як консонантні системи обох мов, що запозичують, значною мірою розширюють свій фонемний інвентар за рахунок ксенофонів при вимові англо-американських запозичень сфери інформаційних технологій.

Статистичне опрацювання одержаних під час дослідження результатів дозволяє класифікувати ксенофони [♦], [ʒ], [ɹ], а також [s] у позиції перед голосним та фонемні комбінації [sp] і [st] в ініціальній позиції як закономірності, що поширюються на значний шар англо-американських запозичених лексем сфери інформаційних технологій у німецькому мовленні. Водночас статистичні дані свідчать про те, що вживання ксенофонів [ʒ], [ʒ] у німецькому та українському мовленні, ксенофона [♦] в українському мовленні, ксенофонів [d] у фінальній позиції та темного [l] у німецькому мовленні не є закономірним явищем і може розглядатися лише як загальна тенденція сучасного стану фонетичних систем досліджуваних мов.

Констатовано, що українська мова в значно меншій мірі у порівнянні з німецькою розширює свій фонемний інвентар за рахунок ксенофонів англійського походження при вимові англо-американських запозичень сфери інформаційних технологій. Таке явище пояснюється соціокультурними чинниками: знання англійської мови в Україні поки не є ознакою успішності або показником високого професійного рівня. Однак сучасні реалії суспільства спрямовані на те, що знання англійської мови, розуміння й уживання англо-американських запозичень у різноманітних сферах діяльності стає вагомим і безальтернативним компонентом мовної компетенції будь-якої освіченої людини. Ураховуючи прогресивність цієї тенденції, можна прогнозувати в майбутньому збільшення ксенофонів англійського походження в українському мовленні.

Установлені під час дослідження тенденції до фонетичних інновацій у системах досліджуваних мов-реципієнтів дозволяють прогнозувати подальше закріплення зазначеної тенденції в мовах, що запозичують, у досліджуваний сфері, а також проникнення й поширення реалізації ксенофонів у лексиці інших підмов.

Одержані результати не вичерпують проблематики, яка порушена в роботі. Установлені в дослідженні тенденції глобалізації в галузі терміносистеми інформаційних технологій на лексичному й фонетичному рівнях схильні до збільшення, тому подальше розроблення проблеми фонетичної адаптації та функціонування англо-американських запозичень у мовленні є перспективним завданням експериментально-фонетичних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акуленко В. В. Лексические интернационализмы: итоги, перспективы, методы исследования / Акуленко В. В. // Интернациональные элементы в лексике и терминологии – Х.: Вища школа, 1980. – С. 10 – 42.
2. Аристова В. М. Англо–русские языковые контакты (англицизмы в русском языке) / Аристова В.М. – Л.: ЛГУ, 1979. – 149 с.
3. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Архипенко Людмила Михайлівна. – Х., 2005. – 314 с.
4. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Балли Ш. – М.: Изд–во иностранной лит–ры, 1955. – 416 с.
5. Баранникова Л. И. Сущность интерференции и специфика ее проявления / Баранникова Л. И. // Проблемы двуязычия и многоязычия. – М.: Наука, 1972. – С. 88 – 98.
6. Битківська Я. В. Тенденції засвоєння і розвитку семантики англізмів у сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. н.: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Я. В. Битківська — Івано–Франківськ, 2008. — 20 с.
7. Богданова Н. В. Живые фонетические процессы русской речи: учеб.–метод. пособие / Богданова Н. В. – СПб.: филол. фак. СПбГУ, 2001. – 186 с.
8. Бодуен де Куртенэ И. А. Введение в языковедение. Избранные труды по общему языкознанию / Бодуен де Куртенэ И. А. – М.: Изд–во АН СССР, 1963. – 391 с.
9. Бондаренко Е. С. Територіальна варіативність голосних і приголосних сучасної німецької мови (експериментально–фонетичне дослідження): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Бондаренко Ельвіра Сидорівна. – К., 2005. – 219 с.

10.Бондарко Л. В. Звуковая система языка и произносительная норма [Электронный ресурс] / Бондарко Л. В. – Режим доступа: <http://www.speech.nw.ru/regions/Articles/bondarko.html>

11.Бондарко Л. В. Фонетическое описание языка и фонологическое описание речи / Бондарко Л. В. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1981. – 198 с.

12.Бондарко Л. В. Фонология речевой деятельности / Бондарко Л. В. – С.Пб.: Изд-во С.Пб. гос. ун-та, 2000. – 162 с.

13.Бонфанте Дж. Позиция неолингвистики // В. А. Звегинцев. История языкознания XIX – XX вв. в очерках и извлечениях. Ч. I . – М.: Прогресс, 1964. – 337 с.

14.Брейтер М. А. Англицизмы в русском языке: история и перспективы [пособие для иностранных студентов–русистов] / Брейтер М. А. – Владивосток: Диалог–МГУ, 1997. – 156 с.

15.Бровченко Т. А. Метод статистического анализа в фонетических исследованиях / Бровченко Т. А., Варбанец П. Д., Таранец В. Г. – Одесса: Изд-во ОГУ, 1976. – 101 с.

16.Бровченко Т. А., Волошин В. Г. Методические указания по математической обработке и анализу результатов фонетического эксперимента / Т. А. Бровченко, В. Г. Волошин. – Одесса: Изд-во ОГУ, 1986. – 49 с.

17.Бровченко Т. О., Корольова Т. М. Фонетика англійської мови (контрастивний аналіз англійської та української вимови): Підручник. – 2-ге вид., перероб. та доп. / Т. О. Бровченко, Т. М. Корольова. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 300 с.

18.Будагов Р. А. Литературные языки и языковые стили / Будагов Р. А. – М.: Наука, 1967. – 376 с.

19.Бухаров В. М. Варианты норм произношения в современном немецком языке / Бухаров В. М. – Нижний Новгород: Изд-во ННГУ, 1995. – 138 с.

20.Вайнрайх У. Языковые контакты / Вайнрайх У. – Киев: Вища

школа, 1979. – 264 с.

21.Вакуров В. Н. О языке радио и телепередач / Вакуров В. Н. – М.: НМО ГКРТ, 1960. – 104 с.

22.Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке [Электронный ресурс] / Валгина Н. С. – Режим доступа: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook050/01/index.html?part-006.htm>

23.Валгина Н. С. Теория текста: Учебное пособие / Валгина Н. С. – М.: Логос, 2003. – 280 с.

24.Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. філол. н.: спец. 10.02.04 «германські мови», 10.02.15 – загальне мовознавство / О. Р. Валігура. — Київ, 2010. — 32 с.

25.Васильев А. Д. Слово в телеэфире: Очерки новейшего словоупотребления в российском телевидении. Экспансия заимствований [Электронный ресурс] / Васильев А. Д. – Режим доступа: http://www.library.cjes.ru/online/?a==con&b_id=545&c_id=6538

26.Васильченко Е. Г. Функционирование аллофонов фонемы /r/ в речи дикторов Германии 1923–2003 гг. (инструментально-фонетическое исследование): дисс.... канд. филол. наук: 10.02.04 / Васильченко Елена Германовна. — Од., 2004. — 247 с.

27.Вейсалов Ф. Е. Проблема варьирования фонем в современной фонологии / Вейсалов Ф. Е. // Вопросы языкознания– М., 1990. – № 3. – С. 72 – 81.

28.Вепрева И. Т. Языковая рефлексия в постсоветскую эпоху / Вепрева И. Т. — М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. — 384 с.

29.Вербицкая Л. А. Вариативность современной произносительной нормы и культура речи // Нормы реализации. Варьирование языковых средств / Вербицкая Л. А. – Горький: ГГПИ им. М.Горького, 1984. – С. 53 – 60.

30.Вербицкая Л. А. Давайте говорить правильно: Учеб. пособие. – 3-е изд. / Вербицкая Л. А. – М.: Высш. шк., 2003. – 239 с.

31.Вербицкая Л. А. Русская орфоэпия (к проблеме экспериментально-фонетического исследования особенностей современной произносительной нормы) / Вербицкая Л. А. – Л.: Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1976. – 124 с

32.Вербицкая Л. А. Теоретические проблемы интерференции при обучении русскому языку (система и норма) / Вербицкая Л. А. // Межвуз. сборник научных трудов «Национальное и интернациональное в развитии языков» – Иваново: Изд-во Гос. ун-та, 1984. – с. 22 – 27

33.Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Винокур Г. О. // Труды Моск. ин-та истории, философии и лит. – 1939. – Т. 5. – С. 3 – 54.

34.Володарская Э. Ф. Заимствование как отражение русско-английских контактов) / Володарская Э. Ф. // Вопросы языкознания – 2002.– №4.– С. 96 – 118.

35.Володина Е. Г. Лексические заимствования из английского языка в современном турецком языке (на материале периодики): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. н.: спец. 10.02.22 «Языки народов зарубежных стран Европы, Азии, Африки, аборигенов Америки и Австралии (индо-иранские языки; синитические языки; алтайские языки; афразийские и нигеро-конголезские языки)» / Е. Г. Володина. – Москва, 2007. – 28 с.

36.Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии массовой информации) / Володина М. Н. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – 128 с.

37.Гавранек Б. Задачи литературного языка и его культура / Гавранек Б. // Пражский лингвистический кружок (сб. статей) – М.: Прогресс, 1967. – С. 338 – 377.

38.Гавранек Б. К проблематике смешения языков / Гавранек Б. // Новое в лингвистике. Вып. 6 – М.: Прогресс, 1972. – С. 94 – 111.

39.Гибало Е. Н. Англо-американские семантические кальки в

современном немецком языке (на материале прессы ФРГ и ГДР) : дис. ... канд. филол. наук / Гибало Елена Николаевна. – М., 1979. – 214 с.

40. Гловинская М. Я. Об одной фонологической подсистеме в современном русском литературном языке // Развитие фонетики современного русского языка. Фонологические подсистемы / Гловинская М. Я. – М.: Наука, 1971. – С. 54 – 96.

41. Горнунг Б. В. К вопросу о типах и формах взаимодействия языков и диалектов // Доклады и сообщения Института языкознания. Вып. 2 / Горнунг Б. В. – М.: АН СССР, 1952. – С. 3 – 15.

42. Гранаткина Л. Ю. Основные типы иноязычных слов в немецком языке и их использование в немецкой художественной и публицистической литературе : дис. ... канд. филол. наук / Гранаткина Людмила Юрьевна. – М., 1951. – 257 с.

43. Григорьев В. Л. Англо–русский толковый словарь РС / Григорьев В. Л. – М.: Компьютер, 1997. – 471 с.

44. Гринев С. В. Введение в терминоведение / Гринев С. В. – М.: МГУ, 1993. – 309 с.

45. Гринев С. В. Терминологические заимствования (краткий обзор современного состояния вопроса) / Гринев С. В. // Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов – М.: Наука, 1989. – С. 108 – 124.

46. Гухман М. М. О социологическом аспекте рассмотрения немецкого литературного языка / М. М. Гухман, Н. Н. Семенюк // Норма и социальная дифференциация языка (коллективная монография) – М.: Наука, 1969. – с. 5 – 25

47. Дебов В. М. Лексическая специфика французского языка в Алжире: учеб. пособие / Дебов В. М. – Иваново: Иван. гос. ун–т., 1992. – 71 с.

48. Демьянов В. Г. Фонетико–морфологическая адаптация иноязычной лексики в русском языке XVII века / Демьянов В. Г. – М.: Наука, 1990. – 159 с.

49. Дзюба Диана Борисовна. Типология некодифицированных явлений телевизионной речи : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Дзюба Диана Борисовна. – М., 2005. – 190 с.

50. Домашнев А. И. Интерпретация художественного текста / Домашнев А. И. – М.: Просвещение, 1989. – 208 с.

51. Дукельский Н. И. Принципы сегментации речевого потока / Дукельский Н. И. – М.– Л.: Изд-во АН СССР (Ленинградское отделение), 1962. – 138 с.

52. Д'яков А. С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. – К.: Вид. дім „КМ Academia”, 2000. – 218 с.

53. Едличка А. О пражской теории литературного языка / Едличка А. // Пражский лингвистический кружок (сборник статей) – М.: Прогресс, 1967. – с. 544 – 556.

54. Ельмслев Л. Язык и речь // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX вв. в очерках и извлечениях. Ч.2 / Ельмслев Л. – М.: Просвещение, 1965. – с. 11 – 120.

55. Ефремов Л. П. Сущность лексического заимствования и основные признаки освоения заимствованных слов / Ефремов Л. П. – Алма-Ата, 1958. – 288 с.

56. Жлуктенко Ю. О. Гетерогенні елементи в мовній системі / Жлуктенко Ю. О. // Мовознавство – № 4. – Київ, 1977. – с. 13–19.

57. Жлуктенко Ю. А. Украинско–английские межъязыковые отношения в США и Канаде: автореферат дис... д-ра филол. н. / Ю. А. Жлуктенко. – К., 1967. – 36 с.

58. Жмаева Н. С. Адаптация англо–американских заимствований немецкой терминологии в сфере компьютерных технологий / Т. М. Королева, Н. С. Жмаева // Мова і культура. – Вип. 7. – Т. II. Культурологічний підхід до викладання мови і літератури. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2004. – С. 160 – 165.

59. Жмаева Н. С. Грамматическая ассимиляция англо–американских заимствований немецкой терминологии в сфере компьютерных технологий / Жмаева Н. С. // Мова і культура. – Вип. 8. – Т. IV. Міжкультурна комунікація. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2005. – С. 230 – 235.

60. Жмаева Н. С. К вопросу о фонологическом статусе фонем англо–американских заимствований / Жмаева Н. С. // Наукові праці: Науково–методичний журнал. – Вип. 106. – Т. 119. Філологія. Мовознавство. – Миколаїв: Вид–во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. – С. 18 – 22.

61. Жмаева Н. С. К проблеме ксенофеномена в современном немецком языке / Жмаева Н. С. // Матеріали науково–практичної конференції «Ольвійський форум – 2009». – Миколаїв, 2009. – С. 141 – 146.

62. Жмаева Н. С. Реализация гласных фонем англо–американских заимствований сферы информационных технологий / Жмаева Н. С. // Новітня філологія. – № 35 (15). – Миколаїв: Вид–во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. – С. 35 – 42.

63. Жмаева Н. С. Фонетическая ассимиляция англо–американских заимствований немецкой терминологии в сфере компьютерных технологий и коммуникации (система вокализма) / Жмаева Н. С. // Матеріали міжнародної наукової конференції «Сучасні мовленнєві технології». – Миколаїв, 2005. – С. 156 – 158.

64. Жмаєва Н. С. Реалізація приголосних фонем англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій / Жмаєва Н. С. // Науковий вісник ПДПУ імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки (збірник наукових праць). – № 10. – Одеса: Астропринт, 2010. – С. 17 – 26.

65. Жмаєва Н. С. Акустичні параметри фонем англо–американських запозичень у німецькому й українському мовленні: [Методичні вказівки з підготовки фонетичного експерименту для написання дипломних робіт для студентів спеціальності «Прикладна лінгвістика» інституту мов світу] / Жмаєва Н. С. – Одеса: ПНПУ, 2010. – 20 с.

66. Жмаєва Н. С. Фонетична адаптація англо–американських

запозичень у сфері інформаційних технологій: [Методичні вказівки для написання курсових та дипломних робіт для студентів 4–5 курсів факультету іноземних мов спеціальності «Прикладна лінгвістика»] / Жмаева Н. С. – Одеса: ПНПУ, 2008. – 20 с.

67.Звегинцев В. А. О научном наследии Вильгельма фон Гумбольдта / Звегинцев В. А. // В. фон Гумбольдт. Избранные труды по языкознанию – М.: Прогресс, 1984. – С. 356 – 363

68.Звегинцев В. А. Теоретические аспекты причинности языковых изменений / Звегинцев В. А. // Новое в лингвистике – вып. 3. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1963. – с. 125 – 142.

69.Земская Е. А. Общие языковые процессы и индивидуальные речевые портреты / Земская Е. А. // Язык русского зарубежья – Москва – Вена, 2001. – 498 с.

70.Земская Е. А. Проблемы нормы и речевого поведения / Земская Е. А. // Культурно–речевая ситуация в современной России (отв. ред. Н. А. Купина) – Екатеринбург, 2000. – с. 114 – 131.

71.Зиндер Л. Р. Теоретический курс фонетики современного немецкого языка / Зиндер Л. Р. – С.Пб.: Издательский центр “Академия”, 2003. – 160 с.

72.Ильина Л. А., Сычева О. В. Лексическое заимствование: переход иноязычий или внутриязыковое создание? [Электронный ресурс] / Л. А. Ильина, О. В. Сычева. – Режим доступа: http://www.philosophy.nsc.ru/journals/humscience/4_98/17_ILINA.HTM

73.Ицкович В. А. Норма и ее кодификация / Ицкович В. А. // Актуальные проблемы культуры речи – М.: Наука, 1970. – С. 9 – 40.

74.Ицкович В. А. О языковой норме / Ицкович В. А. – «Русский язык в национальной школе», 1964, №3. - С. 16 – 23.

75.Ицкович В. А. Языковая норма / Ицкович В. А. – М.: Просвещение, 1968. – 94 с.

76.Ищенко О. С. Акустичні характеристики голосних звуків української мови / Ищенко О. С. – Українська мова. – 2008. – № 4. – С. 102 – 111.

77. Іщенко О. С. Акустичні характеристики голосних звуків української мови залежно від темпу мовлення // Вісник Черкаського університету серія філологічні науки / Іщенко О. С., випуск 140, 2008. – с. 15 – 23

78. Карнаухов О. В. Функционирование англо–американизмов в немецком экономическом дискурсе: дисс... канд. филол. н.: 10.02.04 / Карнаухов Олег Вячеславович. – Т., 2000. – 165 с.

79. Кислюк Л. П. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній українській літературній мові (на матеріалі англійських та німецьких запозичень): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Кислюк Лариса Павлівна. – К., 2000. – 238 с.

80. Кияк Т. Языковая политика и терминоведение / Кияк Т. // Вестник Нац. ун–ту «Львовская политехника». Серия «Проблемы украинской терминологии». – Львов: Вид–во Нац. ун–ту «Львовская политехника», 2004. – № 503. – с. 8 – 11.

81. Кодзасов С. В. Общая фонетика / С. В. Кодзасов, О. Ф. Кривнова. – М.: Рос. гос. гуманит. ун–т, 2001. – 592 с.

82. Колесникова М. С. Фонетическая ассимиляция иноязычных слов в современном немецком литературном языке (на материале лексикографического анализа): дис. ... канд. филол. наук: / Колесникова Марина Сергеевна. – М., 1986. – 245 с.

83. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Колшанский Г. В. – М.: КомКнига, 2006. – 128 с.

84. Конецкая В. П. Социология коммуникации [Электронный ресурс] / Конецкая В. П. – Режим доступа: http://www.i-u.ru/biblio/archive/koneckaja_sociologija/00.aspx

85. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история (проблема языкового изменения) / Косериу Э., 2–е изд., стереотипное. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 204 с.

86. Кривенко Б. В. Так говорят на телевидении // Русская речь / Кривенко Б. В. – № 1, 1995. – С. 65 – 72.

87. Крысин Л. П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни / Крысин Л. П. // Русский язык конца XX столетия (1985 – 1995) – М.: Языки русской культуры, 1996. – 158 с.

88. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Крысин Л. П. – М.: Наука, 1968. – 208 с.

89. Крысин Л. П. К социальным различиям в использовании языковых вариантов / Крысин Л. П. // Вопросы языкознания – М., 1973. – № 3. – С. 37 – 50.

90. Крысин Л. П. Русское слово, свое и чужое / Л. П. Крысин // *Studia philologica*. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 888 с.

91. Крысин Л. П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка / Крысин Л. П. – М.: Наука, 1989. – 186 с.

92. Крысин Л. П. Языковое заимствование как проблема диахронической социолингвистики / Крысин Л. П. // Диахроническая социолингвистика – М., 1993. – с. 131 – 151.

93. Кубрякова Е. С. // Комментарий к кн.: Блумфилд Л. Язык. / Кубрякова Е. С. – М.: Прогресс, 1967. – 608 с.

94. Культура русской речи / Под ред. Л. К. Граудиной и Е. Н. Ширяева. – М., 1998. – 37 с.

95. Курченко Л. М. Сучасні тенденції фонетичної асиміляції англо–американських запозичень у студентському соціолекті німецької мови (соціолінгвістичний аспект): автореф. дис... канд. філол. н.: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. М. Курченко. – Київ, 1994. – 20 с.

96. Леонтьев А. А. Радио– и телевизионная речь как вид общения / Леонтьев А. А. // Психолингвистические проблемы массовой коммуникации. — М.: Наука, 1974. – 321 с.

97. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 685 с.

98. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой. – 2-е изд., доп. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. –

709 с.

99. Лотте Д. С. Основы построения научно–технической терминологии. Вопросы теории и методики. / Лотте Д. С. – М., 1961. – 158 с.

100. Майоров А. П. Заимствование в лексико–семантической системе языка (на материале англо–американизмов в современном немецком языке в ФРГ и ГДР) : дис. ... канд. филол. наук: / Майоров Александр Петрович. – М., 1967. – 266 с.

101. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / Манакин В. Н. – К.: Знання, 2004. – 326 с.

102. Мангушев С. В. Закономерности ассимиляции англо–американизмов в немецком языке (на материале прессы и толковых словарей): автореф. дисс... канд. филол. н.: спец. 10.02.04 «Германские языки» / С. В. Мангушев. – Самара, 2002. – 15 с.

103. Мартине А. Принцип экономии в фонетических изменениях: Проблемы диахронической фонологии / Мартине А. – М.: Изд–во иностр. лит., 1960. – 262 с.

104. Маслов Ю. С. Введение в языкознание / Маслов Ю. С. – М.: Высш. шк., 1987. – 272 с.

105. Міщенко А. Л. Адаптація англіцизмів до системи сучасної німецької мови (на матеріалі англіцизмів комп'ютерної галузі й технологій): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Міщенко Алла Леонідівна. – Д., 2009. – 445 с.

106. Москальская О. И. Вариантность и дифференциация в лексике литературного немецкого языка / Москальская О. И. // Норма и социальная дифференциация языка (коллективная монография) – М.: Наука, 1969. – с. 57 – 68.

107. Муравьев В. Л. Лексические лакуны (на материале лексики французского и русского языков) / Муравьев В. Л. – Владимир, 1975. – 96 с.

108. Наумов В. В. Языковые изменения, причины, механизмы и последствия / Наумов В. В. // Тенденции развития в лексике и синтаксисе

германских языков: Межвуз. сб. науч. тр. – Самара: Изд-во Самар. ун-та, 1997. – С. 35 – 40.

109. Никифоров Н. Д. Консонантная структура иноязычных слов в современном немецком языке (экспериментальное исследование): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. н.: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. Д. Никифоров. – Одесса, 1987. – 16 с.

110. Николаева Т. М. Семантика акцентного выделения / Николаева Т. М. – М.: Наука, 1982. – 104 с.

111. Новик И. Б. О моделировании сложных систем / Новик И. Б. – М.: Мысль, 1965. – 335 с.

112. Новикова Т. В. Англо–американские заимствования–варваризмы в современном русском языке (1990–е годы): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Новикова Татьяна Валентиновна. – Санкт–Петербург, 2003. – 191 с.

113. Носенко И. А. Начала статистики для лингвистов / Носенко И. А. – М.: Высшая школа, 1981. – 157 с.

114. Общее языкознание. Внутренняя структура языка / Под ред. Б. А. Серебренникова. – Москва: Наука, 1972. – 564 с.

115. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка/ Под ред. Б. А. Серебренникова. – Москва: Наука, 1970. – 597 с.

116. Олефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке: Учебное пособие / Олефиренко Н. Ф. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 416 с.

117. Олійник А. Д. Роль запозичень–англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Олійник Анатолій Дмитрович. – К., 2002. – 205 арк.

118. Панов М. В. История русского литературного произношения XVIII–XX вв. / Панов М. В. – М.: Наука, 1990. – 453 с.

119. Панов М. В. Современный русский язык. Фонетика / Панов М. В. – М.: Высш. шк., 1979. – 241 с.

120. Пауль Г. Принципы истории языка / Пауль Г. – М.: Иностранная литература, 1960. – 500 с.

121. Петлюченко Н. В. Реалізація консонантних сполук на стику лексичних одиниць (інструментально–фонетичне дослідження на матеріалі мовлення дикторів радіо та телебачення Німеччини): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Петлюченко Наталія Володимирівна. – Од., 1999. – 197 с.

122. Петренко А. Д. Социофонетическая вариативность современного немецкого языка в Германии: Монография / Петренко А. Д. – К.: Рідна мова, 1998. – 253 с.

123. Петрова Л. П. Двусоставные консонантные сочетания: Экспериментально–фонетическое исследование на материале немецкого языка: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. н.: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л. П. Петрова. – Ленинград, 1980. – 17 с.

124. Попов Р. Н. Новые слова и словосочетания в языке современной прессы / Попов Р. Н. // Русский язык в школе – №1. – 1996. – С. 70 – 73.

125. Попова Н. О. Структурно–семантичні особливості новітніх лексичних запозичень з англійської в українську мову (90–і рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Попова Наталія Олександрівна. — Х., 2004. — 196 с.

126. Потапова Р. К. Особенности немецкого произношения / Р. К. Потапова, Г. Линднер – М.: Высшая школа, 1991. – 319 с.

127. Прокопова Л. І. Соціофонетичний нарис українського мовлення сучасної молоді (велике місто – мале місто – село) / Л. І. Прокопова, Н. І. Тоцька // Мовознавство № 3 (141), 1990 – с. 17 – 26.

128. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология / Реформатский А. А. // Вопросы терминологии – М.: Наука, 1961. – 114 с.

129. Розенцвейг В. Ю. Языковые контакты / Розенцвейг В. Ю. – Л.: Наука, 1972. – 80 с.

130. Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов. На матеріалі слов'яно–східнороманських мовних контактів / Семчинський С. В. – К.: Вища школа, Вид. при КДУ, 1974. – 256 с.

131. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер.

с англ. / Сепир Э. – М., 1993. – 432 с.

132. Сергеева Г. А. Англомовні запозичення в українській правничій термінології: дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Сергеева Галина Анатоліївна. – Х., 2002. – 250 с.

133. Скворцов Л. И. Норма. Литературные языки. Культура речи // Актуальные проблемы культуры речи / Скворцов Л. И. – М.: Наука, 1970. – С. 40 – 104.

134. Слаба О. В. Англоамериканізм в лексико–семантичній системі сучасної німецької мови (на матеріалі галузевої лексики з економіки): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. н.: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Слаба. – Київ, 2003. – 21 с.

135. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / Смирницкий А. И. – М.: Изд–во лит. на ин. яз–х, 1956. – 260 с.

136. Соколова В. В. Культура речи и культура общения / Соколова В. В. – М.: Просвещение, 1995. – 192 с.

137. Солнцев В. М. Вариативность как общее свойство языковой системы / Солнцев В. М. // Вопросы языкознания – 1984. – № 2. – С. 31 – 42.

138. Соссюр Ф. де Курс общей лингвистики / Под ред. и с примеч. Р. И. Шор. — 3-е изд., стер. / Соссюр Ф. де — М.: КомКнига, 2006. — 256 с.

139. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Степанов Ю. С. – М.: Просвещение, 1960. – 271 с.

140. Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики / Степанова М. Д. – М.: Высшая школа, 1976. – 126 с.

141. Стериополо Е. И. Редукция ключевых гласных немецкого языка (экспериментально–фонетическое исследование): дисс. канд. філол. н.: 10.02.04 / Стериополо Елена Ивановна. – К., 1979. – 234 с.

142. Стериополо Е. И. Система гласных и ее реализация в речи: : автореф. дисс. на соискание уч. степени д. філол. н.: спец. 10.02.04 «германские языки» / Е. И. Стериополо. — С.– Пб., 1995. –30 с.

143. Стериополо Е. И. Система гласных и ее реализация в речи: дис.

...д–ра филол. наук: 10.02.19 / Стериополо Елена Ивановна. – С.Пб., 1995. – 422 с.

144. Стериополо О. І. Теоретичні засади фонетики німецької мови: Підручник / Стериополо О. І. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 320 с.

145. Ступак І. В. Функціонування системи голосних фонем перед приголосним [r] у підготовленому і спонтанному мовленні (експериментально–фонетичне дослідження на матеріалі німецької мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. н.: спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. В. Ступак. – Київ, 2003. – 20 с.

146. Тарасова Маргарита Владимировна Семантические изменения английских заимствований в русском и немецком языках в условия глобализации : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. н.: спец. 10.02.19 «Теория языка»/ М. В. Тарасова – Белгород, 2009. – 19 с.

147. Торсуев Г. П. Константность и вариативность в фонетической системе / Торсуев Г. П. – М.: Наука, 1977. – 123 с.

148. Трубецкой Н. С. Фонология и лингвистическая география // Избранные труды по филологии: Пер. с нем. / Трубецкой Н. С. – М.: Прогресс, 1987. – с. 31 – 36.

149. Урысон Е. В. Языковая картина мира и лексические заимствования (лексемы округа и район) / Урысон Е. В. // Вопросы языкознания, № 6, 1999 – С. 79 – 83.

150. Фант Г. Акустическая теория речеобразования / Фант Г. – М.: Наука, 1964. – 284 с.

151. Фонетика спонтанной речи / под ред. Н. Д. Светозаровой. – Л.: Изд–во Ленингр. ун–та, 1988. – 248 с.

152. Хапилина Е. В. Контакты европейских языков на территории Африки: на материале английских заимствований в африканских вариантах французского языка: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Хапилина Елена Владимировна. – Саратов, 2005. – 161 с.

153. Харитоновна Б. Национальная специфика семантики русского слова

(на материале существительных лексических полей "Человек", "Быт" и "Народное хозяйство" учебника "Русский язык" для подготовки дипломированных учителей русского языка в ГДР): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Харитоновна Берит. – Воронеж, 1987. – 276 с.

154. Хауген Э. Языковой контакт / Хауген Э. // Новое в лингвистике, вып. 6. Языковые контакты – М.: Прогресс, 1972. – с. 61–81.

155. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка / Чернышева И. И. – М. : Высшая школа, 1970. – 200 с.

156. Шахбагова Д. А. Фонетическая система английского литературного языка целостность, устойчивость, вариативность: автореф. дис. на соискание учен. степени д. филол. н.: 10.02.04 «германские языки» / Д. А. Шахбагова. — М., 1986. – 26 с.

157. Шмелев Д. Н. Очерки по семасиологии / Шмелев Д. Н. – М.: Просвещение, 1964. – 267 с.

158. Щерба Л. В. Избранные работы по языкознанию и фонетике / Щерба Л. В. – Л.: Изд. Ленинградского университета, 1958. – Т. 1. – 182 с.

159. Щерба Л. В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании / Щерба Л. В. // Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974. – С. 24–39

160. Щерба Л. В. Преподавание иностранного языка в средней школе / Щерба Л. В. – М.: Просвещение, 1973. – 220 с.

161. Ярцева В. Н. Проблемы языкового варьирования: исторический аспект // Языки мира. Проблемы языковой вариативности / Ярцева В. Н. – М.: Наука, 1990. – С. 4 – 26.

162. Abresch J. Assessment of Non-native Phones in Anglicisms by German Listeners / J. Abresch J. & St. Breuer // INTERSPEECH, 2004. – p. 1281 – 1284.

163. Abresch J. Englisch in gesprochenem Deutsch. Eine empirische Analyse der Aussprache und Beurteilung englischer Laute im Deutschen: Inauguraldissertation zur Erlangung der Doktorwürde [Электронный ресурс] / Julia Abresch. – Bonn, 2007. – 271 S. – Режим доступа: <http://deposit.d->

nb.de/cgi-bin/dokserv?idn=984482989&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=984482989.pdf.

164. Adler M. Form und Häufigkeit der Verwendung von Anglizismen in deutschen und schwedischen Massenmedien: Diss. FSU Jena : Philosophische Fakultät (Zweite, neu bearbeitete Fassung). – [електронний ресурс] / Manuela Adler. – Jena, 2004. – 165 S. – режим доступу: <http://www.db-thueringen.de/servlets/DerivateServlet/Derivate-3386/Adler.pdf>.

165. Arnold, Bernd-Peter: ABC des Hörfunks / Bernd-Peter Arnold. – 2., überarb. Aufl. – Konstanz : UVK-Medien, 1999. – 340 S.

166. Baer J. A. Deutsch im Jahr 2000. Eine sprachhistorische Standardbestimmung // Die deutsche Sprache zur Jahrtausendwende. Sprachkultur oder Sprachverfall? / Baer J. A. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, 2000. – S. 9 – 34.

167. Bechet-Tsarnos V. Wirtschaftsanglizismen. Eine kontrastive Analyse des Französischen, Deutschen und Neugriechischen / Bechet-Tsarnos V. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2005 – 300 S.

168. Betz W. Deutsch und Lateinisch. Zur Forschungsgeschichte allgemein s. o. Reichmann / Betz W. – Germanistische Lexikologie, Stuttgart, 1976. – 275 S.

169. Bloomfield L. Die Sprache / Bloomfield L. – Wien: Ed. Praesens, 2001. – 747 S.

170. Boersma P. Praat, a system for doing phonetics by computer. – [електронний ресурс] / Boersma P. – режим доступу: <http://fonsg3.let.uva.nl/>.

171. Burmasova S. Empirische Untersuchungen der Anglizismen im Deutschen am Material der Zeitung Die Welt (Jahrgänge 1994 und 2004) [Електронний ресурс] / Svetlana Burmasova // Bamberger Beiträge zur Linguistik. Band 2: University of Bamberg – Режим доступу: http://deposit.d-nb.de/cgi-bin/dokserv?idn=1003747027&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=1003747027.pdf.

172. Busse U. Standart und Variation bei der Aussprache von Anglizismen im Deutschen / Busse U. //Standartvariation: Wie viele Variation vertraegt die deutsche Sprache. Hrsg. von Ludwig M. Eichinger und Werner Kallmeyer. Institut fuer deutsche Sprache, Jahrbuch, 2004. – 246 S.

173. Carstensen B. Englische Einflüsse auf die deutsche Sprache nach 1945. Beiheft zum Jahrbuch für Amerikastudien / Carstensen B. – 13. Hrsg. E. Fraenkel et al. Heidelberg: Winter: 12.1965

174. Carstensen B. Die Engländerei in der deutschen Sprache // Die deutsche Sprache der Gegenwart / Carstensen B. – Hamburg, 1984. – S. 43 – 57.

175. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language / Crystal D. – Cambridge University Press, 1995. – 489 p.

176. Delattre P. Studies in Comparative Phonetics: English, German, Spanish and French / Delattre P. – Heidelberg: Heidelberger Verlag, 1981. – 283 P.

177. Duden Aussprachewörterbuch. Der Große Duden. – Mannheim: Dudenverlag, 2003. – Bd. 6. – 894 S.

178. Eckert H. The Phonetics and Phonology of English Pronunciation / H. Eckert, W. Berry. – Trier: Wissenschaftlicher Verlag, 2002. – 289 p.

179. Eisenberg P. Die grammatische Integration von Fremdwoertern. Was faengt das Deutsche mit seinen Latinismen und Anglizismen an? // Neues und Fremdes im deutschen Wortschatz: aktueller lexikalischer Wandel / Eisenberg P. – B. 4, 2001. – S. 183 – 209.

180. Eklund R. Xenophones: an investigation of phone set expansion in Swedish and Implications for speech recognition and speech synthesis / R. Eklund. and A. Lindstroem // Speech Communication, Volume 35, Nos. 1–2, 2001. – pp. 81 – 102.

181. Fant G. The relation between area functions and the acoustic signal / Fant G.// Phonetica. – 1980. – Vol. 37. – P. 55 – 86.

182. Flege J. E. Second Language Speech Learning: Theory, Findings and Problems / Flege J. E.// Speech Perception and Linguistic Experience: Theoretical and Methodological Issues in Cross–Language Speech Research. Timonium: York

Press, 1995. – p. 233 – 272.

183. Fluck H. Hoerfunkspezifische Presentationsformen und Texttypen / Fluck Hans–Ruediger// Medienwissenschaft. Ein Handbuch zur Entwicklung der Medien und Kommunikationsformen. 3. Teilband. Berlin, New York, de Gruyter, 2002. – S. 2071 – 2090.

184. Földes C. Kontaktdeutsch: Zur Theorie eines Varietätentyps unter transkulturellen Bedingungen von Mehrsprachigkeit [Elektronный ресурс] / Földes C. – Режим – доступу: <http://www.foeldes.eu/sites/default/files/Kontaktdeutsch.pdf>

185. Fries Ch. S. Coexistent phonemic systems / Ch. S. Fries and K. L. Pike // «Language», v. 25, 1, 1949. – p. 29 – 50.

186. Fucks–Heiritz W. Lexikon zur Soziologie // Werner Fuchs–Heinritz, Rüdiger Lautmann, Otthein et al. Rammstedt (Hgg.) // 4., überarb. Aufl., Wiesbaden: Vs Verlag, 2007. – 748 S.

187. Haugen E. Introduction / Haugen E.// Proceedings of the 9th intern. conf. of phonetic science. – Copenhagen, 1980. – Vol. 3. – p. 229 – 237.

188. Haugen E. The analysis of linguistic borrowing / Haugen E. // Language, 1950. – Vol. 26. – № 2. – pp. 210 – 231.

189. Havranek B. Zum Problem der Norm in der heutigen Sprachwissenschaft und Sprachkultur / Havranek B. // Actes du quatrieme congres international de linguistes. – Copenhagen, 1938. – S. 25 – 32.

190. Heike G. Ein phonologisches Artikulationsmodell des Deutschen / Heike G. – Bern: Lang Verlag, 1989. – 210 S.

191. Jung M. Amerikanismen, ausländische Wörter, Deutsch in der Welt: Sprachdiskussionen als Bewältigung der Vergangenheit und Gegenwart / Jung M. // Kontroverse Begriffe: Geschichte des öffentlichen Sprachgebrauchs in der Bundesrepublik Deutschland. – Berlin; New York: de Gruyter, 1995. – S. 245 – 285.

192. Kohler K. Phonetische Untersuchungen zur gesprochenen Sprache im Deutschen / Kohler K., Schaefer K., Thon W. // Arbeitsberichte. – Kiel: Institut für

Phonetik Universität Kiel, 1981. – S. 109 – 117.

193. Lisker L. A cross language study in initial stops: acoustical measurements / L. Lisker, A. Abramson // Word, V. 20, 1964. – p. 384–422.

194. Machelett K. Das Lesen von Sonagrammen [Elektronischer ресурс] / K. Machelett, H. G. Tillmann – Режим доступа: <http://www.phonetik.uni-muenchen.de/SGL>.

195. Maddieson I. Patterns of sounds / Maddieson I. – Cambridge University Press, 1984. – 432 p.

196. Munske H. H. Ist das Deutsche eine Mischsprache? Zur Stellung der Fremdwörter im deutschen Sprachsystem / Munske H. H. // Deutscher Wortschatz. Lexikologische Studien. Ludwig Erich Schmitt zum 80. Geburtstag von seinen Marburger Schülern. – Berlin, 1988. – S. 46 – 74.

197. Munske H. H. Über den Wandel des deutschen Wortschatzes / Munske H. H. // Deutsche Sprachgeschichte: Grundlagen, Methoden, Perspektiven: Werner Besch. – Frankfurt am M.; Bern; New York; Paris; Lang, 1990. – S. 387 – 403.

198. Polenz P. von Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart. Bd. 3. 19. u. 20. Jahrhundert / Polenz P. von – Brl.: de Gruyter, 1999. – 503 S.

199. Rudolf M. Eurospeak (Der Einfluss des Englischen auf europäische Sprachen zur Jahrtausendwende) / M. Rudolf, K. Bernhard: Peter Lang, Frankfurt–am–Main et a., 2002. – 236 S.

200. Sanford G. Amerikanismen in der deutschen Sprache der Gegenwart // Transinternet–Zeitschrift für Kulturwissenschaften. – 1998. – № 3 [Elektronischer ресурс] / Gerlinde Ulm Sanford – Режим доступа: <http://www.adis.at/arlt/institut/trans/3Nr/sanford/htm>

201. Scherer G. Englische Phonetik und Phonologie / G. Scherer, A. Wollmann. – Berlin: E. Schmidt, 1986. – 153 p.

202. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache / Schippan Th. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1987. – 307 S.

203. Scholz C. P. Lexikalische Entlehnungen aus dem Englischen. Ihre Integration ins Deutsche unter phonologischem Aspekt: Inauguraldissertation zur Erlangung des Grades eines Doktors der Philosophie [Электронный ресурс] / Christoph Peter Scholz. – Berlin, 2004. – 262 S. – Режим доступа: http://www.diss.fu-berlin.de/diss/servlets/MCRFileNodeServlet/FUDISS_derivate_000000001349/00_scholz.pdf?hosts=.

204. Schuette D. Das schöne Fremde. Anglo-amerikanische Einflüsse auf die Sprache der deutschen Zeitschriftenwerbung / Schütte D. – Westdeutscher Verlag: Opladen, 1996. – 383 S.

205. Siebs Th. Deutsche Aussprache: Reine und gemäßigte Hochlautung mit Aussprachewörterbuch / Siebs Th. – Berlin: Walter de Gruyter, 1969. – 494 S.

206. Spang W. Qualität im Radio: Determinanten der Qualitätsdiskussion im öffentlich-rechtlichen Hörfunk in Deutschland / Spang W. – St. Ingbert: Röhrig Universitätsverl., 2006. – 315 S.

207. Steriopolo E. I. Theoretische Grundlagen der deutschen Phonetik / Steriopolo E. I. – Winnys'a: Nowa Knyha, 2004. – 320 S.

208. Tesch G. Linguale Interferenz. Theoretische, terminologische und methodische Grundfragen zu ihrer Erforschung / Tesch G. – Tübingen: TBL Verl. G. Narr, 1978. – 302 S.

209. Tillmann H. Phonetik. Lautsprachliche Zeichen, Sprachsignale und lautlicher Kommunikationsprozess / H. Tillmann, P. Mansell. – Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1980. – 166 S.

210. Vinay J. P. Stylistique Comparée du Français et de l'Anglais / J. P. Vinay, J. Darbelnet – P.: Didier-Harrap, 1958. – 258 p.

211. Wängler H. H. Physiologische Phonetik / Wängler H. H. – Marburg: Elwert, 1972. – 235 S.

212. Wells J. A study of the formants of the pure vowels of British English [Электронный ресурс] / John Wells. – Режим доступа: <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/wells/formants/frequency.htm>

213. Wills D. Das Eindringen angloamerikanischer Fremdwoeter in die deutsche Sprache seit Ende des zweiten Weltkrieges (bis 1958) / Wills D. / Muttersprache, 68/1958. – S. 180 – 188.

214. Zhmayeva N.S. Adaptation of Anglicisms in German Computer Terminology / Zhmayeva N. S. // Teaching and Learning for Success / Sailing to New Horizons [TESOL–South Ukraine Regional Conference]: abstracts. – Mykolayiv, 2005. – P. 76 – 77.

215. Zürn A. Anglizismen im Deutschen, eine Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Philosophie / Zürn A. – Universität Karlsruhe: 2002. – 264 S.

ПЕРЕЛІК ВЕБ–САЙТІВ

1. Національна радіокомпанія України. – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.nrcu.gov.ua/>
2. BBC. – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.bbc.co.uk/>
3. Deutschlandfunk. – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.dradio.de/>
4. IPA. – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa/>
5. Эл. ресурс: <<http://www.vds-ev.de>>